

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ALİBEY (CUNDA) ADASI TAKSİYARHİS KİLİSESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslı AKAN

BURSA – 2020

T.C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI

ALİBEY (CUNDA) ADASI TAKSİYARHİS KİLİSESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Aslı AKAN

ORCID: 0000-0002-3365-1550

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Filiz İNANAN

BURSA – 2020

**SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU**

**BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SANAT TARİHİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA**

Tarih: 28/07/2020

ALİBEY (CUNDA) ADASI TAKSİYARHİS KİLİSESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 81 sayfalık kısmına ilişkin, 24/07/2020 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 10 'dur.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

28/07/2020

Adı Soyadı: Aslı AKAN
Öğrenci No: 701649008
Anabilim Dalı: Sanat Tarihi
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Öğrenci

Dr. Öğretim Üyesi Filiz İNANAN

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “*Alibey (Cunda) Adası Taksiyarhis Kilisesi*” başlıklı çalışmamın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraf bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

28/07/2020

Adı Soyadı: Aslı AKAN

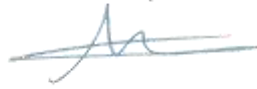
Öğrenci No: 701649008

Anabilim Dalı: Sanat Tarihi

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Öğrenci

İmza:

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Aslı AKAN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	: Sanat Tarihi
Bilim Dalı	: Bizans Sanatı
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans
Sayfa Sayısı	: x+121
Mezuniyet Tarihi	:18/08/2020
Tez Danışmanı	: Dr. Öğretim Üyesi Filiz İNANAN

ALİBEY (CUNDA) ADASI TAKSİYARHİS KİLİSESİ

Ayvalık, Türkiye Cumhuriyeti'nin Balıkesir ilinin Midilli Adasının tam karşısına kurulmuş bir ilçedir. Ayvalık Türkiye'nin en önemli Turizm merkezlerinden biridir. Çam ormanları ve zeytin ağaçları bakımından son derece zengin olan ilçe, tarih boyunca gözde bir yerleşim yeri olmuştur. Adada Rum Ortodoks cemaatinden kalma birçok kilise ve manastır mevcuttur. Yapıların koruma altına alınması ancak restorasyon için sermaye aktaracak sponsorların adada mülk satın almalarını zorunlu kılmıştır. Adada halen restorasyon için sponsor bekleyen pek çok tarihi eser bulunmaktadır Bu çalışmamda Ayvalık'ta ki Alibey (Cunda) Adasında bulunan Rahmi M. KOÇ Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından restore edilen Taksiyarhis Kilisesi hakkında bilgi içermekle birlikte çevresi hakkında da bazı bilgiler sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler:

Bizans, Kilise, Ortodoks, Rum, Hristiyan, Cunda

ABSTRACT

Name and Surname : Aslı AKAN
University : Uludağ University
Institution : Social Science Institute
Field : Art History
Branch : Byzantine Art
Degree Awarded : Master
Page Number : x+121
Degree Date : 18/08/2020
Supervisor : Dr. Öğretim Üyesi Filiz İNANAN

TAXIARCHES CHURCH IN THE ISLAND OF ALİBEY (CUNDA)

Ayvalık were founded in Republic of Turkey's province of Balıkesir. It's located in front of the Mytilene. Ayvalık is one of the best tourist destinations in Turkey. In point of pine forests and olive trees, is quite rich and also throughout the history it was favorite residential area. In this area, there are some churches and monasteries which were built by the Greek communities. To protect and restorate these buildings, a lot of Money and sponsors are needed. The man subject of this is Taxiarches Church and besides Ayvalık Alibey (Cunda) island, its historical and geographical past.

Keywords:

Byzantium, Church, Orthodox, Greek, Christian, Cunda

ÖNSÖZ

Yüksek Lisans Tezi kapsamında öncelikli olarak benim bu konuyla ilgilenmemi ve yönelmemi sağlayan gerek sunduğu fikirlerle gerek verdiği kaynaklarla gerekse bu çalışma için adım attığım yolda, ilk günden itibaren heyecanımı ve hevesimi paylaşan, ailem gibi yanımda olan, en önemlisi de sonsuz anlayışı için tüm kalbimle saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğretim Üyesi Filiz İNANAN'a sonsuz teşekkür ederim.

Bana gösterdiği güler yüzü, anlayışı, çalışmamdaki önemli kaynakları sunması, konu hakkında yaptığım yorumlara doğru yön gösteren ve fotoğraf çekimimde sağladığı yardımlarından ötürü Taksiyarhis Kilisesi Rahmi KOÇ Müzesi müdürü Zehra Jale GÜVEN'e, çalışmamı düzenli ilerletmemi sağlayan, her daim sabır gösteren çok değerli arkadaşım Betül ÇAKMAK'a, çok değerli ve manevi desteği ile sabır veren, yönlendiren farklı fikirleri ile destek olan Erhan ZAĞLI'ya, çalışma boyunca benden maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, çalışmanın her aşamasında benden fikirlerini, yardımını esirgemeyen ve ben bu çalışmayı bitirmeden birkaç ay önce kaybettiğim babam Adem AKAN'a, moral ve desteği için annem Ayşe AKAN'a, çalışmayı yaptığım süreç içerisinde yokluğunu hissettirmeyen, attığım her adımda yanımda olan sevgili abim Mehmet Sait AKAN ve biricik erkek kardeşim Veysel AKAN'A, yine bu çalışmam için benimle seyahat edip, her an yanımda ve bana yardımcı olan özellikle de fotoğraf çekiminde bana çok destek olan kuzenlerim Abdülkadir AKÇABA ve Kerem AKAN'a, her şey bir yana varlığı bir yana olan bana ablalığın en güzel duygu olduğunu öğreten, sadece bu çalışmada değil hayatımın her alanında bana destek olup dört elle işime konsantre olmamı sağlayan ve her zaman bana inanarak gözlerimin içine bakan bana dünyanın en tatlı hediyesi olan kız kardeşim Sara AKAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Aslı AKAN

Bursa-2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
YÜKSEK LİSANS TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU.....	ii
YEMİN METNİ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN TARİHSEL COĞRAFYASI

1.1. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN TARİHÇESİ.....	3
1.1.1. Bizans Dönemi öncesi Alibey (Cunda) Adası.....	5
1.1.2. Bizans Döneminde Alibey (Cunda) Adası.....	7
1.1.3. Bizans Dönemi Sonrası Alibey (Cunda) Adası.....	8
1.2. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN COĞRAFYASI.....	12

İKİNCİ BÖLÜM

ALİBEY (CUNDA) ADASI RUM-ORTODOKS HALKI

2.1. “RUM”, “ORTODOKS” VE “RUM-ORTODOKS” KAVRAMI.....	16
2.2. RUM-ORTODOKS KİLİSELERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ.....	22
2.3. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI.....	29
2.4. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN KENT MİMARİSİ.....	30

2.5. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NDA BULUNAN RUM-ORTODOKS YAPILARI.....	32
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKSİYARHİS KİLİSESİ (TAKSİYARHİS MÜZESİ)

3.1. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NİN TARİHÇESİ.....	34
3.2. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ	36
3.3. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NDE MALZEME VE TEKNİK	38
3.4. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NİN SÜSLEMELERİ VE FRESKLERİ.....	39
3.4.1. Yunus'un Kurtuluşu Freski.....	40
3.4.2. Başmelek Mikail Freski.....	43
3.4.3. Başmelek Cebrail Freski.....	45
3.4.4. Azize Helena Freski.....	46
3.4.5. Aziz Konstantin Freski.....	48
3.4.6. Aziz Petrus Freski.....	50
3.4.7. Aziz Basileios Freski.....	52
3.4.8. Aziz Pavlus Freski.....	54
3.4.9. Nyssalı Gregorios Freski.....	56
3.4.10. İsa'nın Doğumu Freski.....	57
3.4.11. İsa'nın Vaftizi Freski.....	59
3.4.12. Theotokos Meryem.....	62

3.5.TAKSİYARHİS AYVALIK RAHMİ M. KOÇ MÜZESİ VE MÜZEDE
SERGİLENEN KOLEKSİYON ESERLER63

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....65

KAYNAKLAR.....68

RESİM LİSTESİ.....82

RESİMLER.....85

KISALTMALAR

Bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
M.Ö.	Milattan Önce
M.S.	Milattan Sonra
Res.	Resim
ss.	Sayfa sayısı
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.e	Adı geçen eser
vd.	Ve diğerleri
a.yer	Aynı yer/sayfa

GİRİŞ

Türkiye’de Sanat Tarihi araştırmalarına bakıldığında, Anadolu’da çok sayıda Rum-Ortodoks yapısı olmasına rağmen, onlar hakkında yapılan araştırma sınırlıdır. Bu çalışmada, Rum-Ortodoks Sanatının mimari alandaki yayınlar kapsamında Taksıyarhis Kilisesi’nin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu tarihi yapı, Rahmi M. KOÇ Müzecilik ve Kültür Vakfı tarafından restore edilmiştir.

Ayvalık, turizm alanında büyük bir potansiyele sahiptir. Başta Şeytan Sofrası olmak üzere çeşitli doğal güzellikleri ile birlikte, eski Rum evleri ve yapılarına dayanan kültür turizmi de gelişmiştir. Özellikle Alibey (Cunda) Adası’nda ise deniz turizmi gelişmiştir. Ayvalık’ta her yıl kış aylarında Geleneksel Deve Güreşleri de düzenlenmektedir.

Taksıyarhis Kilisesi, Alibey (Cunda) adasında, Alibey (Cunda) adası ise Balıkesir ilinin Ayvalık ilçesinde yer almaktadır. Ayvalık çok yoğun bir tarihsel kent dokusuna sahiptir. Birçok kültürü içinde barındırır. Osmanlı döneminde Hıristiyanların ve Müslümanların ortak yaşam alanı olmuştur. Alibey (Cunda) Adası’nda, Rum Ortodoks cemaatinden kalma birçok manastır ve kilise mevcuttur. Taksıyarhis Kilisesi; Rum Ortodoks döneminden kalan en büyük kilise olma özelliğiyle ayrı bir öneme sahiptir. Cunda Adasında bulunan Taksıyarhis Kilisesi, Geç Bizans Döneminin Kilise Mimari karakterine yakınlık gösterir. Uzun süre adanın merkez kilisesi olarak kullanılmıştır.

2 Mayıs 2011 tarihinde Vakıflar Meclisi’nin kararıyla kilise binası müze haline getirilmek üzere Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı’na tahsis edilmiştir. Harabe haldeki anıtsal yapı, uzman restoratörler ve sanatçıların ince işçiliği ve çağdaş mühendislik teknikleri ile yeniden tüm güzelliği ve görkemi ile hayata döndürülmüştür.

Restorasyon projesi Dr. Bülent BULGURLU’nun genel koordinatörlüğünde, bir inşaat şirketi ve bakım atölyeleri tarafından yürütülmüştür. Restorasyon süresinde, onaylanmış olan projeye uygun olarak, yapıda korunması gereken duvar resimleri ve yüzeyde kalan kalem işlerini yıpranmalara engel olacak şekilde koruma önlemleri alınmıştır. Duvarlarda bulunan resimlerin büyük bir kısmı tahrip olmuştur ve resimler büyük ölçüde zarar görmüştür. Bu resimler uzman kişiler tarafından eski özgün haline

kavuşturulmuştur. Restorasyon plana uygun bir şekilde başlanmış, tüm yapı çelik konstrüksiyon taşıyıcı elemanlar ile mühendislik kaidelerine uygun olarak askıya alınmış ve restorasyon planı başarılı bir şekilde sonuçlanmıştır.

Nisan ayında ziyarete açılması beklenen müze 31 Mayıs 2014 tarihinde ziyarete hazır hale gelmiştir ve ziyarete açılmıştır.

Literatür çalışmasında, Uludağ Üniversitesi Merkez Kütüphanesinden başlanarak Balıkesir Üniversitesi Merkez kütüphanesinde, Ayvalık halk kütüphanesinde ve Sevim ve Necdet Kütüphanesinde bulunan yazılı kaynaklar incelenmiştir.

Literatür çalışmasının tamamlamasının ardından, kilisenin plan özellikleri ve mimari ayrıntıları dikkate alınarak fotoğraflarla belgelenmesi yapılmıştır. Kilisenin, Hıristiyan mimarisi içindeki önemi ve özellikleri saptanmıştır.

Çalışmamız üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde bölgenin genel tarihine ve coğrafyasına yer verilmiştir. Alibey (Cunda) Adası'nın Ayvalık'ta ki konumu, önemi, coğrafyası ve tarihi araştırılmıştır. Kentin tarihsel gelişimi, hangi uygarlıklara ev sahipliği yaptığı, kronolojik gelişimi ve topografyasına bakılmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde bölgede yaşayan halk ve sahip oldukları bazı kavramlara yer verilmiştir. Alibey (Cunda) Adası'nın mimarisi ve kentsel dokusu hakkında bilgi verilmiştir. Taksiyarhis Kilisesi hakkında mimari açıdan ayrıntılı bilgi edinmek için kentin tarihsel mimarisine yer verilmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Taksiyarhis Kilisesi hakkında ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Plan ve yapı elemanları, mimari özellikleri, dönem özellikleri, malzeme ve teknik ayrıntıları yer almaktadır. Kilisenin süsleme programı ayrıntılı incelenmiş ve freskler hakkında detaylı bilgi sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN TARİHSEL COĞRAFYASI

1.1. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN TARİHÇESİ

Ayvalık, Balıkesir İli'nin bir ilçesidir. Ayvalık Kenti'nin adını nereden ve nasıl aldığına dair elimizde kesin bilgi bulunmamakla birlikte kentin adı ile ilgili üç farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden biri, Mübadeleden sonra Ayvalık'tan ayrılan Rumların, "Ayvalıklılar Birliği" adında kurmuş oldukları derneğin beşinci başkanı Koukou Nara'nın yazmış olduğu "Eolya'nın Başkenti Ayvalık" adlı kitabında bahsettiği üzere kentin adının bir midye türü olan "Ayvada" dan gelmiş olmasıdır¹. Yorgi Sakkari'nin "Istoria-ton Kydonion (Ayvalık Tarihi)" adlı kitabında sözü edilen bir diğer görüş ise, Midilli Adası'nın Türkçe'de "Balçık", Rumca'da "Kidonie" adıyla bahsedilen kasabadan, halkın göç ederek Ayvalık'a yerleşmesiyle "Kidonie" adını almış olmasıdır². Bu konu ile ilgili son görüş, Yunanca "Kydonie", Türkçe'de "Ayvalık", Rumca'da "Kidonie" adının kullanılmasının nedeni, bölgede önceden var olan ayva ağaçlarının fazlalığına bağlanmıştır³. Yunanlılar, kaynaklarında bu iki adı da kullanmışlardır⁴. Ayvalık'ta, 1895'te doğup sonrasında Yunanistan'a göç ederek, 1965'te hayatını kaybeden ve Yunan Edebiyatı'nın önemli bir yazarı olan Φώτης Κόντογλου (Fotis Kundoglou), "Το Αίβαλι η Πατρίδα Μου (Vatanım Ayvalık) isimli eserinde "Ayvalı" adının nereden ve nasıl geldiğini şu şekilde ifade etmektedir.

*"Şehir inşa edilmeden önce, bölgede ayva ağaçlarının olduğu ormanlık alanlar bulunduğu için bu yere, 'Ayva yeri' anlamına gelen Yunanca "Kidonie", Türkçe'de "Ayvalık" denmektedir."*⁵

¹ Ahmet Yorulmaz, *Ayvalık'ı Gezerken*, 8.b., İstanbul: Dünya Yayıncılık, 2005, s. 11; Hıfzı Erim, *Ayvalık Tarihi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948, s. 12

² Yorgi Sakkari, *Ayvalık Tarihi*, çev. Macit Uygur, Ankara: Güney Matbaacılık, 1948, s. 18

³; Ioannis Karachristos, "Ayvalık (Cydoniae)", *Encyclopedia of the Hellenic World*, Athens: Asia Minor, 2003, s. 1

⁴ Gönenç Turan, *Mübadelede Ayvalık*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008, s. 4

⁵ Φώτης Κόντογλου, *Το Αίβαλι η Πατρίδα Μου*, Αθήνα: Εκδόσεις Παπαδημητρίου, 1962, s. 52

Ayvalık aslında bir adalar topluluğudur. Kaşık, Poyraz, Büyükkuruada, Kamış ve Güvercinada bunlardan bazılarıdır (Res.1). İrili ufaklı 22 adadan oluşan bu ilçede en büyük ve yerleşime açık olan tek ada Alibey (Cunda) Adası'dır (Res.2)⁶.

Antikçağ'da, Midilli ile Anadolu arasında 20 küçük ada bulunmaktadır. Bu adalara "Hekatonnessos Adaları" yani "Apollon Adaları" denilmektedir⁷. Hekatonnessos, bu yörenin kutsanan tanrısı Apollon'un kendisidir. Hekatonnessos Adaları'ndan olan Alibey (Cunda) Adası, "Pordoselene"⁸ Antik dönem adı ile anılmıştır. Pordoselene Ada'sının içinde ada ile aynı adı taşıyan bir kent olduğu bilinmektedir⁹. Hatta Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye'sinde sözü edilen Yund Adaları'nın bu bölgeye ait olduğu tahmin edilmektedir¹⁰. Yund, Yunda ve sonunda Cunda'ya dönüşmüştür. "Yund" eski Türkçede "At" anlamındadır. Aynı zamanda boş (fundalık) alan anlamında kullanılmaktadır. Piri Reis, bu bölgeye geldiğinde adalar üzerinde herhangi bir yerleşim göremeyince buraların boş olmasından dolayı Yund demiş olduğu düşünülmektedir¹¹.

Alibey (Cunda) Adası, daha sonra Cunda ve Moshonisia (Kokuluada) isimleriyle tanınmıştır. İngiliz Evangelist Papaz William Jowett, 1818 yılında İzmir üzerinden Ayvalık'a geçmiştir. Ayvalık'ta dört gün geçirmiş, Ayvalık hakkında notlar tutmuştur. Jowett, tuttuğu notlarda Alibey (Cunda) Adası'nın adını şu şekilde ifade etmiştir.

"Ayvalık, Midilli adasının kuzey kısmı(?) ile kasaba (Ayvalık) arasında uzanan Muskonisi adası (Cunda /Alibey) karşısında yer alan bir beldedir. Kentin Türkçe adı Ayvalık Rumca adı ise Kdonia'dır. Her ikisi de aynı ağaçları tanımlar. Bu ad kente neden verilmiştir,

⁶ Anonim, *Anıtsal Bir Binanın Yeniden Hayat Buluşu*, İstanbul: Mataş Matbaacılık, 2014, s.11

⁷ Veli Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016, s. 54

⁸ "Pordoselene" açılımı; Po-(a)rda "Su kaynağı", S(wa)-ela-(w)na " Güzel- Boğaz- Ülkesi" olarak yapılmaktadır. Pordo adadaki su kaynağına hitap etmektedir. Selana bölümü ise adanın Anadolu anakarasından ayrılan boğaz bağlantısına işaret etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 5.b., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993, s. 673

⁹ Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000, s. 157-158

¹⁰ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriyye Denizcilik Kitabı*, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1973, s.150

¹¹ Yorulmaz, a.g.e., s. 157

bilmiyoruz. Ancak burada, azımsanmayacak oranda ayva ağaçları yetiştirilmektedir. Zeytin ve zeytinyağı başlıca üretim kaynağıdır.”¹².

Alibey (Cunda) Adası'nın bugünkü ismi, Kurtuluş Savaşı'nda padişahın “Yunanlılara teslim olun” emrine karşı gelerek, silahlı mücadeleye başlayan ilk birliğinin kumandanı Yarbay Ali Çetinkaya'ya ithafen alınmıştır¹³.

Ayvalık, Mysia, Makedonya, Roma ve Bizans egemenliğinden sonra Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetimine geçmiştir. Ayvalık'ın nüfusunun yarısından fazlasını Rumlar oluşturmaktadır¹⁴. 1821'de nüfus sayımına göre 40.000'e yakın nüfusun 30.000'ini Rumlar oluşturuyordu¹⁵.

Alibey (Cunda) Adası'nın nüfusu 2000 yılından sonra 3.000'dir. Ancak bu rakam yazın 30.000'e kadar çıkmaktadır. Son yıllarda Alibey (Cunda) Adası'nın nüfusu, emeklilik günlerini daha sakin bir yörede geçirmek isteyen büyükşehir sakinleri tarafından artmıştır¹⁶. Alibey (Cunda) Adası son yıllarda yerli turizm merkezleri arasına girmeyi başarmıştır. Özellikle sahil şeridindeki balık lokantaları ile tanınmakta ve gününbirlik Midilli Adası'na deniz seferleri yapılmaktadır. Bu durum, Alibey (Cunda) Adası'nı yabancı turistlerin ilgisini çekerek, gözde bir turizm merkezi haline getirmiştir¹⁷.

1.1.1. Bizans Dönemi Öncesi Alibey (Cunda) Adası

Ünlü kahraman Theseus, Helen mitolojisine göre, babası Atina Kralı Aigaios'a, Girit Adası'na gidip oradaki canavar Minotauros'u öldürmeyi başarırsa, dönünce beyaz yelken açacağını söyler. Theseus, Minotauros'u öldürerek başarılı olur fakat limana

¹² William Jowett, *Christian Researches In The Mediterranean From MDCCCXV To MDCCCXX In Furtherance Of The Objects Of The Church Missionary Society*, 2.b., London: R. Watts Published, 1822, s.60

¹³ Yorulmaz, a.g.e., s. 158

¹⁴ Fügen İlter, “Bazı Örneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında XIX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada (İmroz)-Ayvalık-Selçuk'Şirince (kırkıca) Köyü”, *XI. Türk Tarih Kongresinden Ayır Basım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 1993

¹⁵ Karachristos, a.g.m., s. 2

¹⁶ Bayram Bayraktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Ankara: Kabalıcı Yayınları, 2002, s. 12

¹⁷ Anonim, *Anıtsal Bir Binanın Yeniden Hayat Buluşu*, İstanbul: Mataş Matbaacılık, 2014, s.12

dönerken beyaz yelken açmayı unutmuştur. Kral Aigaios, oğlunun gemisinde kara yelkenleri görünce başarısız olduğunu ve öldüğünü sanıp kendini denize atmıştır. Kralın boğularak öldüğü bu denize “Aigaios” denizi denilmiş ve bu isim Türkçe’ye “Ege” olarak geçmiştir¹⁸. Taksiyarhis Kilisesi’nin bulunduğu Alibey (Cunda) Adası, Ege Deniz’inde yer almaktadır.

Alibey (Cunda) Adası yerleşiminin kuruluşuna, Prehistorik, Antik, Bizans dönemlerine ve Ortaçağa ilişkin kesin bilgiler bulunmamaktadır¹⁹. Fakat Alibey (Cunda) Adası’nın civar adalarında yerleşimin erken tarihlerde başladığı, bu adalarda yaşayan toplulukların daha sonradan Ayvalık’a yerleşerek, Ayvalık’ı kuran toplulukları oluşturduğu bilinmektedir. Ayvalık’ın kıyılarında ve çevresindeki adalarda rastlanılan kalıntılara bakıldığında, geniş bir Antik dönem yerleşiminin parçası olduğu anlaşılmaktadır. Ayvalık’ın, kuzeydoğu bölgesinde yapılan çalışmalarda Bronz Çağı’na ait kalıntılar, Aiol ve Roma keramik parçaları bulunmuştur. Bu veriler doğrultusunda, bu kesimin doldurularak orijinal şekli bozulmuş bir koy olduğu anlaşılmıştır²⁰.

Strabon, ünlü “Geographika” adlı eserinde Karialılar, Pelasglar ve Lelegler²¹ gibi deniz kavimlerinin yurdu olarak Alibey (Cunda) Adası’nın içinde bulunduğu bölgeyi göstermiştir²². Karialılar, eskiden “Leleg” adı verilen adalarda oturmuşlardır. Dor ve İyonlar, Karialılar’ı Anadolu’ya göç etmeye zorlamışlardır²³.

Ahşap mimari ve gemi yapımı için gerekli olan ağaçların bulunması, bakır ve demir madenlerinin yeterince var olması, bu bölgede deniz kavimlerinin yaşamış olmaları, deniz ticareti ve korsanlıkla geçinmiş olmaları düşüncesinin gerçekliğini

¹⁸ Ekrem Akurgal, *Anadolu Kültür Tarihi*, 17. b., Ankara: Başak Matbaacılık, 2005, s. 309

¹⁹ Bayraktar, a.g.e., s. 12

²⁰ Engin Beksaç, “Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüzeysel Araştırması 1999”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2.Cilt*, C.18, S.2, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000, s. 115-116

²¹ Leleg Halkı, Karia’da “Kar” olarak adlandırılan halk ile birlikte anılmaktadır. Bu iki halk, Ege’nin eski halkı olarak bilinmektedir. Leleg Halkı’nın varlığı ise antik kaynaklarda Strabon dönemine kadar izlenebilmiştir. Detaylı bilgi için bkz. Abdülkadir Baran, “Lelegler”, *İdol Arkeoloji Ve Arkeologlar Derneği Dergisi*, S.11, Ankara: Berkay Matbaacılık, 2001, s. 23

²² Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika; XII-XIII-XIV)*, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000, s. 156-160

²³ Herodotos, *Herodot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983, s.76

güçlendirmektedir²⁴. Yine de Ayvalık'ın Efes veya Bergama gibi Antik dönemlere kadar inen bir geçmişi olduğunu kanıtlayan kesin ve net bir veri bulunmamaktadır²⁵.

1.1.2. Bizans döneminde Alibey (Cunda) Adası

Ayvalık çevresi uzun süre Roma idaresinde kalmıştır. Roma İmparatorluğu, Tiber ve Aniane nehirleri arasında, M.Ö. 9. yüzyılda İtalya Yarımadası'nda kurulmuş olan, Roma şehir devletinden doğarak zamanla tüm Akdeniz'i çevreleyen bir medeniyete dönüşmüştür. Tarih sahnesinde oldukça ön planda olan Romalıların ana dili Latince idi. Roma'nın eski dini, yazılı anlatımlarla değil, tanrılarla insanlar arasındaki karmaşık ilişkilerle oluşturulmuştu. Yunanlılarla temas arttıkça Roma'nın eski tanrıları da giderek Yunan tanrıları ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır. Jüpiter – Zeus, Mars – Ares ve Neptün – Poseidon ile aynı konuma gelmiştir. Roma dini giderek daha fazla imparatorluk sarayına yayılmaya başladı ve bazı imparatorlar ölümlerinin ardından tanrılaştırıldı. Romalılar, ele geçirdikleri yerlerin mitolojilerini benimsemişlerdir. Bunun sonucunda ise geleneksel İtalyan tanrı ve tanrıçalarının tapınakları ve rahipleri, yabancı tanrılarla yan yana yer almaya başlamıştır²⁶.

M.Ö. 133 yılından itibaren Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde yer alan Ayvalık, aslında Roma İmparatorluğuna bağlı değildi. Senatoya bağlı bir bölge konumundaydı. Roma egemenliğindeki bu bölge M.Ö. 395 yılında İmparatorluğun ikiye bölünmesi ile Doğu Roma İmparatorluğu (bugün Bizans İmparatorluğu diye tabir ettiğimiz imparatorluk) sınırları içerisinde kalmıştır²⁷.

Konstantin (324-337) döneminden, Jüstinyen (527-565) döneminin sonlarına dek Batı Anadolu Bölgesi tamamıyla Bizans idaresinde yaşamıştır. 602 yılında başlayıp 628 yılına dek süren Sasani saldırılarının sonucu Herakleios'un zaferiyle son bulmuş olsa da Anadolu'da Bizans İmparatorluğunun otoritesi sarsılmıştır²⁸. Bizans tarihinde

²⁴ Beksaç, a.g.m., s. 119

²⁵ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, çev. İbrahim Onsunoglu, İstanbul: Kitabevi, 2005, s. 52

²⁶ Akurgal, a.g.e., s. 401

²⁷ Filiz Özden, *Bitek Kent: Balıkesir*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.31-40

²⁸ Alexander Vasiliev, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, Ankara: Maarif Matbaacılık, 1943, s.246-247

İkonoklazma²⁹ Dönemi (ikona kırıcılığı) olarak bilinen devirde Arap akınları yaşanmıştır³⁰. Herakleios Hanedanı döneminde başlayan Arap akınları, Bizans İmparatorluğu'na Suriye, Filistin ve Mısır'ı kaybettirmiştir. Arap akınları 8. ve 9. yüzyıllarda Bizans'ta topografik ve ekonomik açıdan birçok değişikliğe neden olmuştur. Herakleios Dönemi'nde, Anadolu'da "Thema³¹" adlı eyaletler oluşturulmuştur³². Ayvalık ilçesinin de bağlı olduğu Balıkesir ili, o dönemde "Opsikion Themasi" içinde yer almıştır³³. 12. yüzyılda akınlar devam etmiştir. Saldırıların sonucunda zayıf düşen Bizans İmparatorluğu, 12. yüzyılda "Thema" sistemini yeniden düzenlemiş, Balıkesir "Neokastron Themasi" içerisinde yer almıştır³⁴.

Ayvalık, ticaret yolları ile kıyıların İç Anadolu'ya bağlanması sonucunda korunaklı limanı ile kıyı ticaretinin gelişimini sağlamıştır. En parlak dönemini Roma Dönemi'nde yaşadığı düşünülmektedir. Kent, Roma İmparatorluğu dönemindeki ana bağlantı yolunun, Bizans İmparatorluğu döneminde işlevini kaybetmesi ile birlikte eski önemini yitirmiştir³⁵.

1.1.3. Bizans Sonrası Alibey (Cunda) Adası

Anadolu'nun siyasal tarihinde Beylikler dönemi olarak adlandırılan evre Türk Tarihi açısından oldukça önem taşımaktadır. Türkler'in, Anadolu'ya gelmelerinin ardından, Ayvalık kentinin de içinde bulunduğu bölge 13. yüzyılda Anadolu Selçuklu

²⁹ İkonoklazma: İkona karşıtı anlamına gelen sözcüktür. Bu hareketin mimarı III. Leon'dur. III. Leon bu dönemde ilk ikona kırma faaliyetlerini yürütmüştür. Konu ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. John Norwich, *Bizans*, çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013, s. 17; John Haldon, *Byzantium in the Seventh Century, The Transformation of a Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, s. 86-87

³⁰ William Mitchell Ramsey, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s.168.

³¹Thema: İsmi kökeninin nereden geldiği bilinmemektedir. Hem askeri hem sivil becerilere sahip generaller tarafından, kümelenerek yönetilen vilayetlere verilen isimdir. Cyril Mango, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, 3.b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s. 54

³² Michael Angold, *Konstantiniye 1453 Fetih/Düşüşü*, çev. Zeynep Rona, 2.b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018, s. 27, konu ile ilgili başlıca birkaç yayın için bkz. Frederick William Hasluck, *Cyzicus*, Cambridge: Cambridge University Press, 1910; John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007

³³ Mercangöz, a.g.m., s. 46

³⁴ John Haldon, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007, s. 191-193

³⁵Burcu Büken Cantimur, *Tarihi Kentlerin Canlandırılmasına Yönelik Sürdürülebilir Yönetim Stratejileri: Balıkesir-Ayvalık Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011, s. 140

Devleti egemenliği altına girmiştir³⁶. Anadolu Selçuklular Dönemi Sultan Melikşah'ın yönetiminde, Kutalmışoğlu Süleyman'ın kuvvetleri, Edremit'in köylerine kadar gelmiştir³⁷. Balıkesir ve civarlarındaki topraklar fethedilmiştir³⁸. Ancak bu dönemde Ayvalık Kentinden hiç bahsedilmemiştir³⁹.

Anadolu Selçuklular Dönemi'nde Türk Boyları, Batı Anadolu'nun idaresini hâkimiyetleri altına almışlardır. Bu durum Türk Boyları arasında isyanlara yol açmıştır. İsyancılar, Selçuklu Devleti tarafından bastırılmışsa da devletin zayıflamasına yol açmıştır. Selçuklu Devleti valileri ise yönetimini aldıkları illerin bağımsızlığını ilan etmiştir⁴⁰

13. ve 14. yüzyıl arasında küçük beylikler tarafından yönetilen Ege Bölgesi'nde, başkenti Balıkesir olan, 13. yüzyıl sonu ve 14. yüzyıl başında Karesi Beyliği kurulmuştur⁴¹. Ayvalık'ın da içerisinde yer aldığı topraklar Karesi Beyliği'ne aitti. Karesi, Küçük Mysia (Balıkesir ve Çanakkale tarafları) bölgesinde kurulan bir Türk ailesinin adıdır. Melik Danişmend Gazi'nin torunlarıdır⁴². Bu dönemde Balıkesir'i İbn Battuta da ziyaret etmiş ve seyahatnamesinde kentten bahsetmiştir. Battuta, bölgeyi yeşilliklerden uzak, kayalarla çevrili bir alan olarak tanımlamış bunun yanı sıra nüfusunun kalabalığından ve çarşılarından söz etmiştir⁴³.

14. yüzyıl sonunda ise bölge, Osmanlı İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiş⁴⁴. Orhan Gazi, önce Edremit Körfezi'nden Çanakkale Boğazı'na kadar olan kısmı daha sonra Karesi Beyliği'nin tamamını topraklarına katmıştır⁴⁵.

³⁶ İnci Olgun, Kumru Çılgın, Derya Altınler, Esra Turgut, Meryem Ergün, Timuçin Kaan Manco, *2 Yaka 1 Coğrafya: Ayvalık ve Lesbos Kırsalı*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018, s.12

³⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*, C.2, 4.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988, s.96

³⁸ Tahir Harimi Balcıoğlu, *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir: Edremit Halkevi Yayınları, Balıkesir Matbaası, 1937, s. 50

³⁹ Uzunçarşılı, a.g.e., s.96

⁴⁰ Balcıoğlu, a.g.e., s. 51-57

⁴¹ Zerrin Günel Öden, *Karasi Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, s. 14-18

⁴² Aylin Yaman Kocadağlı, "Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Ayvalık", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, D.3, S.22, İstanbul: İ.Ü. Yayını, 2011, ss. 98

⁴³ İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.428

⁴⁴ Olgun, vd., a.g.e., s.12

⁴⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Karasi-oğulları", *İslam Ansiklopedisi*, C.VI, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, s. 331

Bizans Dönemi'nden başlayıp uzun yıllar Edremit Körfezi'nin de güneyini tehdit altında tutan korsan istilası, Ayvalık'ta yerleşimin geç oluşmasına neden olmuştur⁴⁶. Ayvalık kenti, kıyı kentlerinin öneminin azalıp iç kentlerin öneminin artması ile geçimini tarımla sağlamıştır⁴⁷. Yeterince sahiplenilmeyen ve deniz güvenliğini kaybeden Ayvalık, zamanla daha da önemini yitirmiştir. Topluluklar iç bölgelere dağılmıştır⁴⁸. 15. yüzyılda Osmanlı imparatorluğu, İstanbul ve Çanakkale Boğazı'nın güvenliğini sağlamak, deniz ticaret yollarını korumak ve geliştirmek için Ege Adaları'nın fetih faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu, 1462 yılında Lesbos Adası'nı fethetmek için çıktığı seferde Alibey (Cunda) Adası'nı Lesbos'u fethetmek için askeri üs olarak kullanmıştır. Osmanlı Devleti, Lesbos fethinden sonra ise Lesbos'u elinde tutabilmek için Alibey (Cunda) Adası'nda güçlü garnizonlar bulundurmıştır⁴⁹. Yine Aynı seferde Midilli'nin işgali için gelen Osmanlı Donanması, Ayvalık'ın güneyindeki Ayazmend(Altınova)'e gelen donanma gemisi ile Midilli Adası'nı işgal etmiştir⁵⁰. Ordu, işgal öncesi olduğu gibi işgal sırasında ve sonraki Midilli seferlerinde de Ayazmend İskelesi'nden Midilli'ye geçmişlerdir. Midilli Adası'nın işgali sırasında Ayvalık limanından hiç söz edilmemiştir. Piri Reis, 1513 yılında tamamladığı eserinde, Yunda Adaları kıyıları ve Pirgos Limanı'nın inceliklerine kadar anlattığı halde Alibey (Cunda) Adası'nın bağlı olduğu Ayvalık'tan söz etmemiştir⁵¹.

Ayvalık kentine ilk yerleşenlerin, Türkler ya da Rumlar olduğu konusunda elimizde kesin kanıt bulunmamakla birlikte bu konu ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşlerden ilki, 15. yüzyılda, Türklerin "Taksıyarıh" olarak adlandırılan "İlk Kurşun Tepesi" eteklerine, tepe yamaçlarına ve vadiye yerleşmesi ile Ayvalık'ta ilk yerleşimin buradan kıyıya doğru gelişmeye başladığı görüşüdür⁵². Rüzgar etkisinden korunmak için tepe eteklerinde kurulmuş olma düşüncesi bu fikri

⁴⁶ Dimitri Psarros, "Ayvalık'ın (Kydonies) Kent Tarihi" *Ege'nin İki Yakası-I Ayvalık Kent Tarihi Çalışmaları Sempozyumu*, Ayvalık: Basılmamış Bildiri Kitabı, 2004, s. 1

⁴⁷ Aslı Kıyak, *Kentin Biçimsel Ve Mekânsal Kurgusunun Çözümlemesine Dair Bir Yöntem Önerisi Ve Ayvalık Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997, s.52

⁴⁸ Zeki Arıkan, "1821 Ayvalık İsyanı", *Belleten*, C.3, S.203, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, s. 582

⁴⁹ Olgun, vd., a.g.e., s.12

⁵⁰ Uzunçarşılı, a.g.e., s.36

⁵¹ Piri Reis, *Kitab-ı Bahriyye Denizcilik Kitabı*, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1973, s. 150

⁵² Kemal Ahmet Aru, Özdeş Gündüz, *Ayvalık'ta Şehircilik Araştırmaları 1962-1963 Ders Yılı*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Yayınları, 1964, s.16

güçlendirmektedir⁵³. Bir diğer görüş, kente ilk gelenlerin Rumlar olduğunu iddia eden Yorgi Sakkari'ye aittir. Sakkari, Ayvalık'ın kuruluşunu, 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başları olarak göstermiş ve Ayvalık'ın korsan saldırılarından korunmak amacıyla çevrede ki adalardan ve Midilli Adası'ndan gelen Hristiyanlar tarafından kurulduğunu belirtmiştir⁵⁴. Pandelis Kondoyannis, kentin Sakkari'nin eserinde iddia ettiği gibi 16. yüzyıl sonu ve 17. yüzyıl başında kurulduğunu belirtmiştir⁵⁵. Yine de bu iki görüşü destekleyecek nitelikte belgeler bulunmamaktadır.

Ayvalık Kenti ile ilgili Osmanlı kaynaklarında en erken tarihli belgenin, Ankara Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan Karesi mufassal tapu tahrir defterinin içindeki bir visale olduğudur. Diğer bir belge ise Topkapı Saray Müzesi arşivinde bulunan "Ayvalık Rumlarının Memnuniyetlerine Dair" 15 Ramazan 1186 (Kasım 1772) tarihini taşıyan bir ilam olduğudur⁵⁶. 18. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu içerisinde bir tarım yerleşmesi olan Ayvalık, küçük bir kıyı kenti olarak kalmıştır. Ayvalık, 1800'lü yıllarda Osmanlı İmparatorluğu'nun coğrafi keşifler ve sanayi devrimi sonucunda değişen, yeniden yapılanan ilişkileri çerçevesinde gelişen, İzmir'den sonraki en önemli sanayi kentine dönüşmüştür⁵⁷.

18. yüzyılda Rumlar, karşı adalardan ve Yunanistan'dan buraya göç etmeye başlamışlardır. Bölgenin güzelliğini görünce diğer bölgelerdeki Rumları da gelmeye teşvik etmişler ve çok kısa sürede kendi aralarında teşkilat oluşturmuşlardır⁵⁸. Ayvalıklı rahip İkonomos'a, 1773 yılında İstanbul yönetiminde imtiyaz tanınmıştır. Küçük bir köy olan Ayvalık'a, padişah tarafından bir ferman verilmiştir ve bu bölgede ki Rumlara özerklik tanınmıştır⁵⁹. Avrupa ülkeleri ile ekonomik ilişkilere giren Ayvalık, refah ve zengin bir dönem yaşamıştır. Rumların ve Türklerin ortak yaşama alanı olan bu bölgede halk, Cumhuriyetin ilanına kadar barış ve uyum içerisinde yaşamışlardır⁶⁰.

⁵³ Gülay Gündoğmaz İpek, *Ayvalık Kent Merkezi'ndeki Kiliselerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003, s. 30

⁵⁴ Sakkari, a.g.e., s. 31

⁵⁵ Παντελής Κοντογιάννης, *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας*, Αθήνα: Σύλλογος Προς Διαδόσιν Ωφελιμῶν Βιβλίων, 1921, s. 275

⁵⁶ Arıkan, a.g.m., s. 513

⁵⁷ Hıfzı Erim, *Ayvalık Tarihi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948, s. 18-22

⁵⁸ Doğan Aka, *Ayvalık İktisadi Coğrafyası*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1994, s. 23

⁵⁹ Karachristos, a.g.m., s. 2

⁶⁰ Arnold Toynbee, *The western question in Greece and Turkey*, (A Study In The Contact Of Civilisations), New York: Houghton Mifflin Company, 1970, s.122

1912 – 1922 yılları arasında, Balkanlar'daki savaşlar nedeniyle Ege Adalarında ve Anadolu'da çok büyük acılar yaşanmış. 1922 yılında, Kurtuluş Savaşı'nda yenik düşen Ortodoks Rumlar, Yunan ordusuyla beraber Anadolu'yu terk etmiştir. Bir ay içinde yüz binlerce Ortodoks Rum, Yunanistan'a sığınmıştır⁶¹. Lozan Barış Konferansı toplandığında öncelikle esirler konusu ele alınmıştır. İngiltere temsilcisinin teklifi ve Milletler Cemiyeti görevlisinin raporu doğrultusunda; Yunanistan'da yerleşik Müslümanlarla, Türkiye'de yerleşik Ortodoks Rumların zorunlu göçünü öngören Mübadele Sözleşmesi⁶² imzalanmış ve Yunanistan'daki Türklerle Hristiyan azınlıklar yer değiştirmiştir⁶³.

1.2. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN COĞRAFYASI

Ayvalık, Balıkesir İline bağlı bir ilçe merkezi olarak aynı adı taşıyan Ayvalık Körfezi kenarında kurulmuştur. Kentin konumu, 26 42' doğu boylamı ve 39 19' kuzey enleminin çakıştığı noktadadır. Yüzölçümü 266 km², Kuzeyde Edremit Körfezi ve Gömeç, doğusunda İzmir'in Bergama ilçesi, güneyinde ise yine İzmir'in Dikili ilçeleriyle çevrilidir. Ayvalık'ın Dikili ve Bergama'yla olan sınırı aynı zamanda Balıkesir ve İzmir il sınırını oluşturmaktadır⁶⁴.

Alibey (Cunda) Adası, idari bakımdan bakıldığında Balıkesir'in Ayvalık ilçesine bağlı olan bir adadır. Alibey (Cunda) Adası, Türkiye'nin Ege Denizi'nde bulunan Gökçeada, Bozcaada ve Uzun Ada'dan sonra 4. büyük adasıdır. Konum olarak Batı Anadolu'da, deniz yollarının kesişim noktasında bulunmaktadır. Alibey (Cunda) Adası, Türkiye'nin Batısında, Ege Bölgesi'nin ise kuzeyinde, Edremit Körfezi'nin de güney ucunda yer almaktadır⁶⁵.

⁶¹ BALIKESİR İL YILLIĞI, Balıkesir: 1973, s.264, Detaylı bilgi için bkz. Kıyak, a.g.e., s.1-9; İpek, a.g.e., s.30-36

⁶² Mübadele Sözleşmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yonca Anzerlioğlu, *Türkiye'de Ortodoks Türkler (XVI. yy. - XX.yy.)*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002, s.260-263; Elif Yılmaz, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ayvalık*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 95

⁶³ Karachristos, a.g.m., s. 3,

⁶⁴ BALIKESİR İL YILLIĞI, Balıkesir: 1973, s.35

⁶⁵ Kocadağlı, a.g.m., s. 91

Bölgenin sahip olduğu doğal özellikler, beşeri faaliyetlerin ortaya çıkması ve gelişmesine fazlasıyla elverişli bir ortam sunmaktadır. Her şeyden önce coğrafi konumundan ötürü ulaşım açısından son derece elverişli bir mevkide yer alır. Anadolu Yarımadası'nın batıya, Ege Denizi'ne açılan kapılarından birisidir. Ulaşım açısından son derece elverişli bir mevkidedir. Yaşam faaliyetleri açısından da uygun iklim şartlarına sahip oluşu, ziraat yapılacak verimli toprakların olması, su kaynaklarının yeterli olması bölgede oluşan beşeri faaliyetlerinde ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır⁶⁶.

Bölgenin jeolojik haritası detaylı incelendiğinde; Ayvalık'ın ve çevresinde volkanik, alüvyal ve gölssel çökellerden oluşan bir kara alanından oluştuğu göze çarpmaktadır. Bölgede andezit, bazalt ve tüflerden oluşan volkanik kayalar (Yunt dağı volkanitleri) ile kumtaşı, marn ve kireçtaşından oluşan tortul kayalar, geniş alanları kaplamaktadır⁶⁷.

Ayvalık ve çevresinin jeolojik özellikleri morfolojiye de yansımış, fazla yüksek olmayan tepelerden oluşan bir topografyanın gelişimine katkı sağlamıştır. Bundan dolayı da sahada yükselti ve eğim değerlerinin fazla olmadığı, beşeri ve ekonomik faaliyetlere elverişli bir ortam oluşmuştur. Ayvalık ve çevresinde topografyanın tepelerden oluşan bir manzara sergilediği görülmektedir. Madra Dağı'nın birer kolu olan Yaylacık ve Kaplan dağları ilçe sınırından içeri girince, alçalarak hafif eğimli tepeler şeklinde kıyıda sona ererler. Madra volkanik külesinden basık bir Neojen eşiğiyle ayrılan Ayvalık, volkanik külesi denize doğru ilerlemekte ve en fazla yüksekliği Alibey (Cunda) Adası'nda kazanmaktadır⁶⁸. Ayvalık kıyıları ise, pek çok adanın yer aldığı girintili-çıkıntılı, alçak falezli kıyılardır. Ayvalık kıyılarının ilk bakışta dikkati çeken en önemli özelliği pek çok ada, koy, körfez ve yarımada ev sahipliği yapan olağanüstü güzellikteki morfolojisidir⁶⁹. Bu durum Ayvalık kıyılarına ayrı bir özellik katmaktadır.

Tektonik özellikleri itibarıyla Ayvalık ve çevresi çeşitli büyüklükteki depremlerin meydana gelme ihtimalinin olduğu bir sahadır. Ayvalık ve çevresi Bayındırlık ve İskan Bakanlığı Deprem Araştırma Enstitüsü tarafından hazırlanan

⁶⁶ Besim Darkot, Metin TUNCEL, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, 3.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995, s.86

⁶⁷ Aru, a.g.e., s.2

⁶⁸ Aka, a.g.e., s.11

⁶⁹ Aru, a.g.e., s.3

Türkiye Deprem Bölgeleri Haritasına göre birinci derece deprem kuşağı içerisinde yer almaktadır. Nitekim Ayvalık ve çevresinde günümüze kadar çeşitli büyüklükte bazı depremler meydana gelmiştir⁷⁰. Ayvalık'ta yapılaşma noktaları belirlenirken sahanın depremsellik, özelliği de dikkate alınmalı, depreme uygun zeminlerde yapılaşmaya izin verilmelidir. Özellikle gevşek dokulu alüvyal malzemenin zemini oluşturduğu kesimlerde yapılaşmadan kaçınılmalıdır⁷¹.

Yağış değerlerinin yaz aylarında yok denecek kadar az olması, sahada özellikle kıyı turizminin gelişimine elverişli bir ortam yaratırken, ziraat faaliyetleri açısından sulamanın önemini daha da ortaya çıkarmaktadır. Kıyı turizminin gelişimi açısından Ayvalık'ta bulutluluk oranları Mayıs-Eylül arası dönemde oldukça düşüktür. Yaz mevsiminde bölgenin ortalama sıcaklık değerlerinin yüksek olması, buna karşılık yağış ve bulutluluk değerlerinin de düşük olması ile Ayvalık'ı ideal bir turizm merkezi haline getirmektedir. Bütün iklim elemanlarının birlikte değerlendirilmesiyle, aslında Ayvalık'ta Akdeniz ikliminin özelliklerinin görüldüğü anlaşılmaktadır. Sıcak ve kurak geçen yaz mevsiminden sonra serin ve yağışlı bir kış mevsimi izlenmektedir. Bölgenin sahip olduğu iklim özellikleri de beşeri ve iktisadi faaliyetlerin ortaya çıkması, gelişimi ve çeşitlenmesi açısından oldukça elverişlidir⁷².

Doğal ortam potansiyelini belirleyen bir diğer faktör ise sahadaki su kaynaklarıdır. Ayvalık'ta ve çevresinde mevsimlik akarsular bulunmaktadır. Yağışların arttığı dönemde akışa geçen bu akarsular, yağışların azaldığı kurak dönem boyunca da kuru vadiler şeklinedirler. Ayvalık ve çevresi yeraltı suları açısından oldukça zengindir. Özellikle Altınova bölgesi yeraltı suları açısından oldukça önem taşımakta ve Ayvalık'ın su ihtiyacı ise Altınova'da açılmış olan 16 adet kuyudan sağlanmaktadır⁷³. Bölgenin doğal ortam özellikleri incelendiğinde; sahadaki beşeri ve ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkması, gelişimi ve çeşitlenmesi açısından sahanın son derece elverişli şartlara sahip olduğu görülmektedir. Nitekim Ayvalık'ın elverişli coğrafi konumu, morfolojisi, insan yaşamına ve faaliyetlerine uygun iklimi, bereketli toprakları, hidrografyası ve zengin bitki örtüsü ile yerleşkelerin kuruluş ve gelişmesine elverişli bir

⁷⁰ Cantimur, a.g.e., s. 109

⁷¹ Cengiz Bektaş, *Atölye'nin Başkenti: Ayvalık*, İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, 2009, s. 77

⁷² Aka, a.g.e., s.11

⁷³ Kocadağlı, a.g.m., s. 96

sahadır. Sahip olduğu doğal ortam ve doğal potansiyeli, geçmişten günümüze dek Ayvalık kıyılarına ayrı bir önem katmış ve bu potansiyelin farkına varan insanoğlunun yoğun kullanımına uzun yıllar sahne olmuřtur⁷⁴.

⁷⁴ William Mitchell Ramsey, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, ev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1960, s. 82

İKİNCİ BÖLÜM

ALİBEY (CUNDA) ADASI RUM-ORTODOKS HALKI

2.1. “RUM”, “ORTODOKS” VE “RUM-ORTODOKS” KAVRAMI

“Din⁷⁵; Arapça da “dyn” kökünden türemiş mastar veya isimdir. Adet, durum, ceza, mükâfat, itaat şeklinde anlamlara gelmektedir. Arapça lügatlerde din kelimesinin otuza yakın anlamı vardır: Zül, boyun eğme, zillet, itaatte zorlama, hâkim olma, gâlib olma, saltanat ve mülkiyet, hüküm, hükümet, ferman, makbul ibadet, millet, şeriat gibi... Ârami, İbrani gibi dillerde din “daina” şeklinde olup hüküm, deyyan, hüküm sahibi anlamlarına gelir. İslam terminolojisinde ise din, akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanun, akıl sahiplerini peygamberlerin bildirdiği gerçekleri benimsemeye çağıran ilahi bir kanun şeklinde tarif edilmiştir.”⁷⁶

Dinin kaynağına baktığımız zaman iki farklı görüş karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan ilki, vahiy görüşü ikincisi ise evrimci görüştür. Vahiy görüşü; Tanrının insanlar arasından seçtiği peygamberlere, vahiy yoluyla gönderilen, ilahi kurallar bütünüdür. Yahudilere göre dinin kaynağı, Hz. İbrahim’in soyundan gelen İbranilere kadar gider. Hristiyan inancına göre, Hristiyanlık Hz. İsa tarafından kurulmuş ve onun yaşamına dayanan dindir. İslamiyet ise Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve daha birçok peygamberin, tebliğ ettiği her şeyi kabul eder⁷⁷.

Hristiyanlık kelimesinin kökü, Grekçe “khristos” kelimesine dayanmaktadır. İbranice ’deki “maşiah”ın karşılığı olarak Grekçe ’de kullanılmaktadır. Hz. İsa’nın sıfatı olarak “Mesih” anlamını ifade etmektedir. “Khristos” kelimesinden de “Mesih’e bağlı olan” anlamında, “Khristianos” kelimesi türetilmiştir. “Khristos” Grekçe ’den Latince ’ye “Cristus”; oradan da Batı dillerine “Christ” olarak geçtiği bilinmektedir.

⁷⁵ Türk Dil Kurumuna göre din: “Tanrıya, doğaüstü güçlere, çeşitli kutsal varlıklara inanmayı ve tapınmayı sistemleştiren toplumsal kurum, diyanet” anlamına gelir. (TDK Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>) (e.t.11.12.2019)

⁷⁶ İbni Manzur, Ebul Fadl Cemaluddin Muhammed b. Abdilkerim; Lisanul Arab. DYN. Mad; ez Zebidi Seyyid Muhammed Murtaza Tacul Arus DYN Mad; Tümer, Günay; DİN. Mad. DİA. (Diyanet İslam Ansiklopedisi) ’dan aktaran Atilla Buğdaycı, *Kuran-ı Kerim’e Göre Üç Semavi Din*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s.5

⁷⁷ Hasan Yıldız, *Ortadoğu’da Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s.9

“Khristianos” ise Latince ‘ye “Khristianus”, oradan da Batı dillerine “Christian” olarak geçmiştir. Türkçe’de kullandığımız Hristiyanlık kelimesi, Batı dillerindeki “Christianisme”in karşılığıdır⁷⁸.

Dünya nüfusunun yaklaşık 1/5 inin dini olan Hristiyanlık Dini, Filistin’de doğmuştur⁷⁹. Filistin, Hz. İsa’nın doğduğu yıllarda, Roma İmparatorluğu’nun, hâkimiyeti altındaydı. Yahudiler, çeşitli mezheplere bölünmüş durumdaydı. Hristiyanlığın doğuşu sırasında, Yahudilik birçok yönden asıl amacından uzaklaşmıştı⁸⁰. Umberto Eco, “Ortaçağ” adlı eserinde, o dönemi şu sözlerle ifade etmektedir:

“Hristiyan tarih anlayışının kökeninde ise Yahudi peygamberlerin felsefesi vardır: Bütün dünyanın değil de bir halkın kaderiyle ilgilidir, ama kurtarıcı bir Mesih’in geleceğine dair bir taahhüt genelde devrimci bir eskatoloji içerir. Dolayısıyla nihai sonuç yıkıcı bir gücün etkisi altında gelişecektir ve mucizevi güçleri olan savaşıcı kral Roma’nın gücünü yok edecektir.”⁸¹

Hristiyanlık, Hz. İsa’nın sağlığında fazla bir yayılma imkânı bulamamış ancak Hz. İsa’nın ölümünden sonra yayılmaya başlamıştır. Hristiyanlık özellikle yoksul insanlar ve umutsuz insanlar arasında gittikçe yayılmıştır. Romalıların, Hristiyanlara karşı tepkilerinin şiddetlenmesine ve halka karşı baskılarının daha da artmasına neden olmuştur. Aziz Pavlus’un Hristiyan olması, Hristiyan cemaatine yeni bir ivme kazandırmıştır⁸². Hristiyanlık, Havariler döneminde, havari Pavlus’un Hristiyan dinine girişiyle bir dönüm noktası yaşamıştır. Çünkü Pavlus’un Hristiyan olması ile Hristiyanlık, onun yorumlarıyla yeni bir yön kazanmıştır⁸³.

⁷⁸ Kürşat Demirci, “Hristiyanlık”, *İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, s. 328-329

⁷⁹ Yıldız, *Ortaçağ’da Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, s.24

⁸⁰ Demirci, a.g.m., s.329

⁸¹ Umberto Eco, *Ortaçağ: Barbarlar, Hristiyanlar, Müslümanlar*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 2.b., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2014, s. 29

⁸² Yıldız, *Ortaçağ’da Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, s.25

⁸³ Ekrem Sarkıçoğlu, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 2.b., Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002, s. 293

İlerleyen yüzyıllarda hızla yayılan Hristiyanlık, Roma İmparatorluğu'nun, Hristiyanlığı kabulü ile ilk merkezi Kudüs olan bu din, merkezini Konstantinopolis'e taşımıştır⁸⁴.

313 yılında Milano Fermanı ile Hristiyanlığın serbest din ilan edilmesinden sonra Antakya bir patrikhane merkezi olarak kabul edilmiştir. Roma imparatorluğu ikiye bölündüğü zaman Antakya Bölgesi, Doğu Roma İmparatorluğunun egemenliği altına girmiştir⁸⁵.

Hristiyanlık tarihinde birçok defa din tartışmaları, birçok farklı fikir çatışması, heretik kabul edilen görüş ve kiliseden azledilme cezası yaşanmıştır⁸⁶. Tartışmalar sonucunda Hristiyanlığın farklı mezhepleri doğmuş⁸⁷ ve özellikle Ortaçağ'da Katolik ile Ortodoks mezhepleri en önemli mezhepler olmuştur.

Hristiyanlığın günümüzdeki en yaygın üç mezhebenden biri, yaklaşık 1.2 milyar mensubu ile Katoliklik⁸⁸ tir. Onu Protestanlık⁸⁹ ve Ortodoksluk⁹⁰ izler⁹¹. Hristiyanlığın, Karizmatik Hristiyanlık (Charismatic Christianity), Pentekostalizm (Pentecostalism) ve Evangelizm (Evangelism) gibi akımları, son yüzyıldaki yayılmasında daha aktif bir rol

⁸⁴ Linda Woodhead, "Christianity", *Religions in the Modern World*, ed. Linda Woodhead, New York: Routledge, 2005, s. 18

⁸⁵ Paul Freston, "Globalization, Religion and Evangelical Christianity: A Sociological Meditation from the Third World", *Interpreting Contemporary Christianity: Global Processes and Local Identities*, ed. Ogbu Kalu, Alain Low, USA: William B. Eerdmans Publications, 2007, s. 47

⁸⁶ Altındal, a.g.e., s.17-22

⁸⁷ Orhan Hançerlioğlu, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000, s. 382

⁸⁸ Katolik: Evrensel anlamına gelmektedir. Hristiyanlığın büyük çoğunluğu bu mezhebe tabidir. Merkezi, Roma yakınlarında bulunan ve Dünya'nın en küçük ülkelerinden biri olan Vatikan'dır. Kilise'nin başında Roma Piskoposu ve Aziz Petrus'un varisi Papa bulunmaktadır. Papa'yı Tanrı'nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görürler. Papa Kardinaller tarafından seçilir ve görevini ömrünün sonuna kadar devam ettirir. Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007, s.114.

⁸⁹ 16. yy da, Katolik Kilisesinin uygulamalarından rahatsız olanların kurdukları bir Hristiyan mezhebidir. Katolik Kilisesi'nin günahları affedip para kazanması ve İncili sadece Vatikan'ın yaptığı yorumlar çerçevesinde bilinmesi gibi konuları eleştirmişlerdir. Bu doğrultuda bunun gibi konuları doksan beş maddelik bir liste haline getirip, bu listeyi Wittenberg Katedrali kapısına asan, Martin Luther liderliğinde ortaya çıkmıştır. Protestanlık mezhebinin kurucusudur. Bkz. Yıldız, a.g.e., s.51

⁹⁰ Ortodoks kelimesi, birleşik bir kelimedir. Orto(ortho) ve Doxia kelimelerinin birleştirilmesi ile kurulmuştur. Ortaçağın Latincesinde Orthodoxus, Fransızcasında ortodoxe, Grekçesinde orthodoxein şeklinde yazılmıştır. Orth(o), eski Grekçe'ye Sanskritçe'den geçmiş bir kelimedir. Kelime anlamı ise düzgün, tam, doğru demektir. Doxia ise kelime anlamıyla Tanrı'ya şükran veya Tanrı'nın güzelliklerini övmek amacıyla yazılmış mersiye demektir. Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, 17.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s.21

⁹¹ Woodhead, a.g.m., s. 191

oynamıştır. Bu akımlar Protestanlık değerine sahiptir⁹². Berger'e göre, Evangelist akımın yükselişi, nefes kesicidir. Coğrafi olarak kapsamı çok geniştir; Doğu Asya, bütün Çin cemaatleri, Güney Pasifik, Filipinler, Aşağı Sahra, Güney Kore ve eski komünist ülkelerde yayılmaktadır⁹³. Karizmatik Hristiyanlık en büyük etkisini, gelişmekte olan ülkelerde ve Üçüncü Dünya ülkeleri üzerinde göstermiştir. Özellikle Latin Amerika, Filipinler, Kore, Çin, Doğu Avrupa'nın bazı kısımları ve Romanya bunlar arasındadır⁹⁴.

Katoliklerden sonra sayısal çoğunluk bakımından, Hristiyanlığın ikinci büyük mezhebi Ortodoksluktur⁹⁵. Ortodoksların, etkili olduğu ülkeler Romanya, Gürcistan, Macaristan, Rusya, Yunanistan, Bulgaristan, Çekoslovakya ve Kuzey Amerika ülkeleridir⁹⁶. Ortodoksluk tarihinin en önemli 4 patrikliği bulunmaktadır. Bunlar; Konstantinopolis, İskenderiye, Antakya ve Kudüs'tür. Ortodoksluğun bugün en geniş bağımsız kiliseleri ise Rusya, Romanya, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan'dadır⁹⁷.

Hristiyanlık dininde kurumsal olarak Ortodoksluk, Doğu Ortodoks kiliselerinin yönetimindedir. Ortodoksluk bir diğer anlamıyla, bir grup insanın ya da cemaatin ya da bir dinin mensuplarının, bir ve tek hakikat olduğuna iman edilmesi durumudur⁹⁸. Genel olarak Doğu kiliselerinin tekelinde olan fikir ve inanç sistematiğidir.

Ortodoks kiliselerine bakıldığında ayinler için özel giysiler ve özel tütsüler kullanıldığı görülmektedir⁹⁹ çünkü Hristiyan inancına göre kilise, Hz. İsa'nın yeryüzündeki bedenini temsil eden ve Hz İsa ile iletişim kurmalarını sağlayan kutsal mekandır. Mezhepler arasında kiliselere yaklaşım farklılıkları vardır¹⁰⁰. Bütün Hristiyanların kabul ettiği vaftiz ayini, Hristiyan olmanın ilk şartıdır¹⁰¹. İnsanı asli günahlardan temizlediğine inanılır. Katoliklerde başa su serperek veya alına bir damla

⁹² Woodhead, a.g.m., s. 197

⁹³ Peter Berger, "Desecularization of the World: A Global Review", ed. Peter Berger, *Desecularization of the World: Resurgent and World Politics*, Washington: Ethics and Public Policy Center, 1999, s. 8

⁹⁴ Samuel Hugh Moffett, *A History of Christianity in Asia: Beginnings to 1500*, Maryknoll, New York: Orbis Books, 1998, s. 76, 136-145, 161

⁹⁵ Yıldız, *Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, s.50

⁹⁶ Freston, a.g.m., s. 48

⁹⁷ Woodhead, a.g.m., s. 191

⁹⁸ Altındal, a.g.e., s. 18-19

⁹⁹ Metin Ahunbay, "Kilise", *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2., İstanbul: Yem Yayınevi, 1997, ss. 1011

¹⁰⁰ Yıldız, *Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hristiyanlık-İslamiyet)*, s.43

¹⁰¹ Baki Adam, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları, 2003, s. 46

su damlatılarak yapılırken Ortodokslarda bütün bedeni suya daldırarak bu ayin gerçekleştirilir¹⁰². Vaftizden sonraki aşama ise kuvvetlendirme ayinidir. Bu ayinde kilise yetkilisi, vaftizden sonra kuvvetlendirilecek kişinin vücudunun çeşitli yerlerine kutsanmış yağ sürmektedir¹⁰³. Ortodokslar, bu ayini vaftizden hemen sonra yapmaktadırlar. Katolikler ise vaftizden daha sonraki bir zamanda yapmaktadırlar¹⁰⁴. Hıristiyanlar için evlilik, Tanrı'nın insanlığa, İsa'nın ise Kiliseye ve havarilerine olan sevgisini sembolize etmektedir. Sıradan veya dünyevi bir istek değildir¹⁰⁵. Evlilik ayin olarak, iki kişinin anlaşması ve kilisede mukaddes bir bağla bağlanmasıdır. Özellikle Katolik kiliselerine göre evlenme olayı, Hz. İsa tarafından kutsal bir işlem olduğu kabul edilmektedir. Katoliklere göre evlilik, ancak ölümle sona erdirilebilir ve Katolikler boşanmaya kesinlikle izin vermezler. Ortodokslar boşanmayı, zina gibi belli şartlara bağlı olarak kabul etmektedirler. Protestanlar ise evliliği kutsal olarak kabul etmemekte ve boşanmakta bir sakınca görmemektedirler¹⁰⁶. Kiliselerde yapılan başka bir ayin olan ökaristi (Ekmek Şarap Ayini) ise Hıristiyan inanç ve ibadetinin temelini oluşturan bir ayindir. İsa'nın ölmeden önce havarileri ile paylaştığı son akşam yemeğinin anısına yapılan bir ayindir. Ekmek İsa'nın cesedini, şarap İsa'nın kanını sembolize etmektedir. Katolik ve Ortodokslar ekmek ve şarabın İsa'nın eti ve kanına dönüştüğünü kabul ederler. Protestanlar bunun sembolik olduğunu savunmaktadırlar¹⁰⁷. Son yağlama ayini ise ölümcül derecede hasta olanlara günahlarından arınarak rahat ölmelerini sağlamak amacıyla özellikle Hz. İsa'nın çarmıhta çivilendiği bölgelerden hastaya sürülen yağdır¹⁰⁸. Günah İtirafı (Tövbe) ise; Hıristiyanlara göre birey ne kadar günahkâr olursa olsun, pişman olup samimi olarak tövbe ve itirafta bulunursa bütün günahları bağışlanır. Kişinin günah işlemesi sonucunda yapılan ayindir. Vaftizden sonra işlenen günahların affolunduğuna inanılır. Bu itiraf ilk dönemlerde tüm cemaat önünde alenen yapılırken, Katolikler kilisedeki özel bölmeye girerek papaza suçunu itiraf eder. Ortodokslarda ise özel itiraf bölmesi olmadığı için kilisedeki uygun bir yerde papaza itirafta bulunulur. Ancak Protestan Kiliseler genel olarak bir başkasının günahları bağışlama yetkisinin

¹⁰² Yıldız, *Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma(Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet)*, s.43

¹⁰³ Mehmet Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, 7.b., Konya: Literatürk Academia Yayınevi, 2015, s. 169

¹⁰⁴ Adam, a.g.e., s.46

¹⁰⁵ Adam, a.g.e., s.48

¹⁰⁶ Yıldız, *Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma(Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet)*, s.44; Adam, a.g.e., s.48

¹⁰⁷ Adam, a.g.e., s.47

¹⁰⁸ Aydın, *Dinler Tarihine Giriş*, s.170; yıldız, *Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma(Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet)*, s.44

olmadığını kabul etmektedirler¹⁰⁹. Ortodokslar, Tanrıyı övmek amacıyla kiliselerde mersiyeler okuyarak, Tanrı'nın yüceliğini ve güzelliklerini överek, Tanrı'ya olan şükranlarını dile getirmiş olurlardı. Bu nedenle de Ortodoks kiliseleri, dualarla, mersiyelerle, törenlerle, kutsamalarla yüklü kiliselerdir¹¹⁰.

Dünyaca ünlü Konstantinopolis, Roma İmparatoru Konstantin tarafından kurulmuştur. Konstantin, kendi kurmuş olduğu bu kente "Yeni Roma" adını vermiştir. Batılı tarihçiler ve ilahiyatçılar tarafından Konstantinopolis ve Yeni Roma, günümüzde ise İstanbul adıyla tanınmaktadır. İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'nin önderi olan patrik, resmi yazışmalarda kendisini Konstantinopolis'in Rum Kilisesinin Başı sıfatı ile tanıtmaktaydı. Burada geçmekte olan "Rum¹¹¹" kelimesi Türkçe'deki anlamından farklıdır. Türkiye'de, televizyon ve basında Rum denilerek, Helen (Eski Yunan) ve Yunanistan halkı kast edilmektedir. Oysaki Rum kelimesi, geçmişiyile Konstantin'in, Konstantinopolis'i "Yeni Roma" ilan etmesiyle doğmuştur. Burada geçen Rum kelimesi, Yeni Roma'ya bağlı olan Hristiyan anlamında kullanılmaktaydı¹¹².

Rum sözcüğü, Türkçe'de genel olarak çağdaş Yunanca konuşan ve Hristiyan Ortodoks mezhebine bağlı olan kimse anlamına gelmektedir. Rum sözcüğü, "Romalı" (Romeos) sözcüğünden türemiştir. Sözcük, Türkçe'de ve Yunanca'da her zaman eşanlamlı kullanılmamıştır. En çarpıcı fark ise günümüzde görülmektedir; aslında Türkçede Rum dendiğinde, Rumca konuşan Ortodoks ve Yunan uyruklu olmayan biri anlaşılırken (İstanbullu, Amerikalı Rum, Kıbrıslı gibi), Yunancada "Yunan" (ya da Yunanlıların kendilerini adlandırdıkları gibi söylenildiğinde, "Helen") anlamına gelmektedir¹¹³. Yüzyıllar içinde İstanbul ile Yunanistan arasında yoğun ilişkiler yaşanmıştır. Bu nedenle Rum'u Helen ile karıştırmak, günümüz Türkçesine kadar gelmiştir¹¹⁴. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden sonra çıkardığı fermanla, Bizanslılar serbestçe dolaşıp, serbestçe ibadetlerini yapıp, kendilerine istedikleri kişiyi patrik seçebilmişlerdi. Bu durum orada yaşayan insanlara kendilerini baskı altında

¹⁰⁹ Suat Yıldırım, *Mevcut Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, 2.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, 1988, s. 147

¹¹⁰ Altındal, a.g.e., s. 22

¹¹¹ Türk Dil Kurumuna göre Rum: Müslüman ülkelerde oturan Yunan asıllı kimse. (TDK Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>) (e.t.13.12.2019)

¹¹² Altındal, a.g.e., s. 28

¹¹³ Herkül Millas, "Rumlar", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, Cilt:6, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 360

¹¹⁴ Altındal, a.g.e., s. 28

hissetirmiştir. Çok sayıda Ortodoks Rum, dinlerini değiştirmişlerdir¹¹⁵. Sadece İstanbul'da değil, Anadolu'da da yoğun olarak Rum'lar yaşamaktaydı. Anadolu'daki Rum'lar, Yunanlı değil Anadoluludurlar. Bu konuda zamanla aynı görüşler olmuşsa da, tam anlamıyla net bir uzlaşmaya varılamamıştır¹¹⁶.

2.2. RUM-ORTODOKS KİLİSELERİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bizans Devleti'nin siyasi varlığına, 1453'te Osmanlı İmparatorluğu tarafından İstanbul'un fethi ile son verilmiştir¹¹⁷. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra Anadolu ve Balkanlar'da oturan gayrimüslimleri kente getirtmiştir¹¹⁸. Yerleşim düzenine bakıldığında, İstanbul'daki iskân faaliyetleri sonrasında yoğunluk dini yapılar çevresinde toplanmıştır¹¹⁹. Rumlar, mevcut durumda bulunan kiliseler etrafına yerleşmiştir. Geldikleri bölgelere göre gruplanarak, yerleştikleri mahallere geldikleri bölgelerin isimlerini vermişlerdir¹²⁰.

Bizans İmparatorluğunda kurumsal olarak dinin belirleyici faktör oluşu, dini yapıların yoğunlaşmasına neden olmuştur¹²¹. Osmanlı İmparatorluğunda, İktidarın İslam Dinine mensup olmasıyla, Bizans Dönemi'ndeki Hristiyan Mimarisi serbestliğini kaybetmiştir. Hristiyanlık Mimarisi, yeni yönetimin sınırları içinde var olmaya devam etmiştir. Dönemin koşullarında, eski yapılarla ibadet gereksinimlerini gidermeye çalışmışlardır. İbadet mekânlarının zamanla yetersiz kalmasıyla yeni arayışlar içerisine girmişlerdir. Bu sorunlar için de eski yapıları onarma ya da yeniden yapımı sık sık gündeme gelen çözüm önerisi olmuştur¹²². İslam Dinine mensup Osmanlı İmparatorluğunda, Gayrimüslimlerin yeni kilise inşa etmeleri yasaklanmış ve var olan

¹¹⁵ Gerasimos Augustinos, *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evcı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013, s. 19

¹¹⁶ Aytunç Altındal, *Türkiye ve Ortodokslar*, 17.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2013, s. 28

¹¹⁷ Cemal Ekin, *Kayseri, Kayabağ Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 43

¹¹⁸ Robert Mantran, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991, s. 45

¹¹⁹ Alfons Maria Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Bellekten*, C.16, S.61, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1952, s. 44

¹²⁰ Mantran, a.g.e., s. 46

¹²¹ Ekin, a.g.e., s. 43

¹²² Zafer Karaca, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, 4.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006, s. 13

kiliselerin izinsiz onarılmaması kuralları uygulanmıştır¹²³. Osmanlı Padişahları, genelde kilise onarımlarına izin vermişlerdir¹²⁴.

Tanzimat Fermanı (3 Kasım 1839) ilanı ile Gayrimüslimler ile Müslümanlara kanun önünde eşitlik getirilmiştir¹²⁵. Bu fermanla, "can, mal ve ırz güvenliği" sağlanacağı, vergiler ve askerlik gibi konularda Müslümanlar ile diğer ulusların arasında eşitlik olacağı ilan edilmiştir¹²⁶. Cemaatlere, kendi dini gereksinimlerini yerine getirme konusunda özgürlük verilmiştir. Gayrimüslimlere hükümete başvurarak yeni kilise inşa etme ve yıpranmış kiliselerini onarma hakkı tanınmıştır¹²⁷.

Islahat Fermanı (1856) ilanı ile Rumlar, Osmanlı toplumu olarak kabul görülmüş, sosyal ve idari yapılanmada daha güçlü konuma gelmişlerdir¹²⁸. Islahat fermanının ardından Arazi Kanunu (1858) ve Kanun-ı Esasi (1867) sonucunda Osmanlı halkının can, namus, inanç ve mal özgürlükleri garanti altına alınmıştır. Aynı mezhebin çoğunlukta olduğu bir yerleşim yerinde, mezarlık, hastane, okul, kilise gibi yerlerin onarımında kolaylık sağlanıp zorluk çıkarılmayacak ve yeniden yapılması gerekiyorsa da bunun izni, o cemaatin şefleri tarafından Babıali'den istenecekti¹²⁹. Batının sağladığı olanaklar çerçevesinde, yeni fikirlerin sağladığı hoşgörü ortamında Rumların refah düzeyi yükselmiştir¹³⁰.

Rum Ortodoks azınlık, Bizans İmparatorluğunun tarihsel mirasını, Osmanlı İmparatorluğu döneminde devam ettirip, günümüze ulaştırmıştır. Rum Ortodoks cemaati dini vazifelerini bu süreçte Fener Rum Ortodoks Patrikhanesine bağlı kiliselerde karşılamıştır. İstanbul'da olan bu yapılardan bazıları restorasyonla, yeniden inşa edilmeleriyle varlığını koruyup, kültür miraslarımız haline gelmiştir.

Bizans döneminde aslında kilise mimarisi plan açısından zirveye ulaşmış ve belirli plan tipleri ortaya çıkmıştır. İstanbul'un fethinden sonra siyasi varlığı sona eren

¹²³ Yavuz Ercan, "Türkiye'de XV. ve XVI. yy.da Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu", *Belleten*, C.47, S.188, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, ss.1123; İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018, s. 200

¹²⁴ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996, s. 22

¹²⁵ Augustinos, a.g.e., s. 90

¹²⁶ Millas, a.g.m., s. 365

¹²⁷ Augustinos, a.g.e., s. 90

¹²⁸ Karaca, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, s. 364

¹²⁹ Bozkurt, a.g.e., s. 56

¹³⁰ Karaca, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, s. 364

Bizans'ın sosyal yaşam alanları da sınırlandırılmış olduğundan kilise mimarisine de sınırlama getirilmiş. Bu durum kilise mimarisinin ilerlemesinin önünü kapatmış. Rum Ortodoks kiliselerinin plan tipleri Bizans'la beraber ortaya çıkıp geliştiğinden, Osmanlı padişahlarının özel fermanlarıyla kilise ihtiyaçları öne sürülerek inşa edilen kiliseler, ne yazık ki Bizans'ın anıtsallığından uzak ve erken dönem bazilikal plan tipinden öteye gidememiştir¹³¹.

Bizans kiliseleri ve plan tiplerinde ise Bizans'ın ilk dönemlerinde kullanılan plan tipi, Romalıların da kullandığı uzunlamasına gelişmiş, sütunlarla taşınan bir yapı tipi olan, bazilikal plan tipidir¹³². Cyril Mango'ya göre, uzun dönemler boyunca Bizans Kilise Mimarisinde bazilikal plan tipinin kullanılmasının sebebi, bazilikal planın kolay inşa edilebilmesi, deneyimsiz ustaların bile kolayca inşa edebilmesi, büyük ve küçük ölçeklerde inşa edilebilmesidir¹³³. Yedikule'de Studios Manastır Kilisesi¹³⁴, Ravenna'daki San Apollinare in Classe Kilisesi¹³⁵, Selanik'deki Hagia Demetrios¹³⁶ Kilisesi en dikkat çekici bazilikalardır olduğunu söyleyebiliriz¹³⁷. 19.yüzyıl Rum-Ortodoks döneminde Aziz Theodoros Trion Kilisesi (Üzümlü Kilisesi)¹³⁸, Yenikapı Hagios Theodoros Kilisesi¹³⁹, Ioannes Prodromos Kilisesi¹⁴⁰ ve Ayvalık Taksıyarthıs Kilisesi¹⁴¹ bazilikal plan tipinde inşa edilen kiliselerdir.

¹³¹ Evangelia Aleksandru, *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s. 10

¹³² Aleksandru, a.g.e., s. 11

¹³³ Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 48

¹³⁴ Kilise Doğu Roma'nın ayakta kalan en eski yapılarından biridir. 454 yılında Aziz İoannes Prodromos'a ithaf edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Wolfgang Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, çev. Ülker Sayın, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001, s. 147-152

¹³⁵ Ravenna'da, 549 yılında yaptırılmıştır. Üç nefli bazilikal planının uygulandığı yapılardan biridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mango, *Bizans Mimarisi*, 56, 110

¹³⁶ Selanik'de 5. Yüzyılda yaptırıldığı tahmin edilmektedir. Bazilikal planın, değişik bir formu olan transept planda inşa ettirilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 65

¹³⁷ Steven Runciman, *Sanat Tarihi Konferansı Metni*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1944, s. 21

¹³⁸ Nevşehir Derinkuyu'da, 15 Mayıs 1858 yılında Sultan Abdülmecid Han zamanında, bölgenin başpiskoposu Aziz İkonion Neofitos Efendi'nin teşviki ile mimar Kiriako Papadopoulos Efendi'ye yaptırılmıştır. Bazilikal planlı kilisedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sacit Pekak, "Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler", *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.26, S.2, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2009, s. 261

¹³⁹ İstanbul Yenikapı Langa'da, 1583 'te inşa edildiği düşünülen ve 1645 yılında Kumkapı'daki yangından dolayı yıkılan kilisenin yerine 1830 yılında bazilikal plan tipinde yeniden inşa edilmiştir. Bkz. Schneider a.g.m., s.44; Zafer Karaca, *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992, s. 243-244

¹⁴⁰ İzmir Şirince'de, kaç yılında inşa edildiği bilinmeyen Sifneli Kallinikos tarafından Vaftizci Yahya'ya adanan ve yıkılan Aziz Yuhanna Kilisesinin yerine 1805 yılında bazilikal planda inşa edilmiştir. Bkz.

İkinci olarak erken dönemin sonuna doğru kubbeli bazilikal plan tipi görülür¹⁴². Bu plan tipinin öncüsü olarak, Roma hamamları ile İlk Çağ'ın abidevi mezar anıtları veya Roma'daki toplantı salonları olabileceği tahmin edilmektedir. Dairesel planlı mabetler, genellikle kapalı bir mekân ve bu mekânın etrafında sütunlarla çevrili bir revak düzenlemesine sahiptirler. Bu yapılarda üst örtü olarak kubbe kullanılmıştır. Kubbe, uygulanması son derece zor bir mimari düzenlemedir. Bunun için sağlam bir alt yapı oluşturmak gerekir. Bu nedenle kare mekândan kubbeye geçiş için önce, üst mekân sekizgene dönüştürülür, sonra da kubbe bu sekizgen üzerine oturtulur. 5. ve 6. yüzyıllardan sonra kubbeye geçiş elemanlarındaki gelişme, özellikle pandantif uygulaması, merkezi plan kuruluşunda daha geniş kubbe çaplarının inşasına imkân vermiştir¹⁴³. Merkezi planlı olan bu plan tipinde kubbe ana mekânı örterken dairesel bir mekândan ana mekâna geçiş sağlayan pandantiflerin kullanıldığını İstanbul Ayasofya Kilisesi'nde görürüz. Ayasofya bu plan tipinin en önemli örneğidir¹⁴⁴. İstanbul'daki St. Sergios ve Bakchos Kilisesi¹⁴⁵, Ravenna'daki Ortodoks Vaftizhanesi¹⁴⁶ ve San Vitale Kilisesi¹⁴⁷, Erken Bizans döneminde, merkezi planlı olarak inşa edilmiş en önemli yapılarıdır. Samatya Hagios Georgios Kilisesi¹⁴⁸ 19. yüzyılda inşa edilen kubbeli bazilikal plan tipine örnektir.

Üçüncü plan tipi; Orta Bizans döneminde bu dönemin simgesi haline gelen kapalı yunan haçı plan tipidir¹⁴⁹. Kapalı yunan haçı planlı kiliseler, dikdörtgen bir zemin planı üzerinde yer almaktadır. Yapının merkezinde genel olarak dört destek üzerine oturan, pandantif geçişli kubbeli bir bölüm bulunur. Kubbenin dik eksenlerinde bulunan

Arman Özgür Erol, *Ege Bölgesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s. 31

¹⁴¹ Balıkesir Ayvalık merkezde 1844 yılında bazilikal plan tipinde inşa edilmiştir. Bkz. Erol, a.g.e., s.76

¹⁴² Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 90,93

¹⁴³ Runciman, a.g.e., s. 22

¹⁴⁴ Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 93

¹⁴⁵ İmparatoriçe Theodora tarafından, 523-536 yılları arasında yaptırılan kilisede merkezi plan tipi görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 84

¹⁴⁶ 5. yüzyılda inşa ettirildiği tahmin edilen vaftizhane binası, sekizgen formlu olup, merkezi plan tarzında inşa edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 103-112

¹⁴⁷ 537-547 yıllarına tarihlendirilmektedir. Yapı sekizgen bir form sergilemektedir. İç kısımdaki kubbeye sekiz sütuna oturtularak merkezi plan oluşturulmuştur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 103-112

¹⁴⁸ İstanbul Fatih ilçesinde mimar Nikolaos Nikitadis tarafından 1830-1834 yılları arasında eski Georgios Kilisesi yerine yeniden inşa edilmiştir. Kare formda kubbeli bazilikal plan tipindedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Karaca, *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, s.187

¹⁴⁹ Semavi Eyice, *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul'da Palaiologoslar Devri Anıtları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963, s. 82

haç kolları tonoz örtülü, çapraz eksenlerinde bulunan köşe birimleri ise tonoz veya kubbe ile örtülüdür. Bu plan şemasında, karakteristik olarak yapılar küçük, destekler sütun veya payedir. Kubbe, pencerelerle hareketlendirilmiş yüksek kasnaklar üzerine oturur. Doğuda, genellikle dışa taşkın üç apsis uygulanmıştır. Özellikle İstanbul'da bulunan örneklerde, batıda narteks yer almaktadır¹⁵⁰. Cyril Mango, kapalı yunan haçı planlı kiliselerin İkonaklast dönemde, genel olarak Konstantinopolis'in çevresindeki manastır ortamında geliştiğini ileri sürmektedir¹⁵¹. Hans Buchwald, kubbeli bazilikaların ilk kapalı yunan haçı planlı kiliselerden uzun zaman önce inşa edilmiş olduğunu belirtmiştir. Kapalı yunan haçı plan şemasının, kubbeli bazilikalardan ilham alınarak geliştirildiğini ifade etmektedir¹⁵². Haç plan tipinin ilk örneklerinden olan ve kesin yapım tarihleri bilinen Lips Manastırı (Fenari İsa Cami) ve Myrelaion Kilisesi (Bodrum Cami) Orta Bizans döneminin en önemli örneklerindedir¹⁵³. Rum-Ortodoks dönemi içerisinde, Arnavutköy Taksiarkhes Kilisesi¹⁵⁴ kapalı yunan haçı planda inşa edilmiştir.

Bu dönemde daha seyrek olarak kullanılan bir diğer plan, kiboryon plan tipidir. Dört kemere oturtulan tek kubbeden oluşur. Bizans'ın son döneminde ekonominin etkisi ile yeni bir kilise planı ortaya çıkmıştır. Ana kubbe ile örtülü orta mekânın yükseltildiği ve bunu üç yandan saran basık dehlizlerin olduğu yeni bir plan tipidir. Bizans'ın son döneminde yine ilk örneği görülen yonca plan tipide eklenmiş. Merkezi bir kubbe ve merkezi kubbeye dört yandan eklenen yarım kubbe örtülü plan tipi. Bu plan tipine

¹⁵⁰Richard Krautheimer, *Early Christian and Byzantine Architecture*, London: Pelican Press, London.1975, s. 340-341; Sacit Pekak, "Kappadokia'da Bizans Dönemine Ait Haç Planlı İki Kilise", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.17, S.2, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2010, s. 94

¹⁵¹ Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 91

¹⁵² Hans Buchwald, *Form, Style and Meaning in Byzantium Architecture*, Brookfield: Ashgate/Variorum Publishing, 1999, s. 308-309

¹⁵³ Thomas Mathews, *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey*, London: Pennsylvania State University Press, 1976, s. 209; Cyril Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 165. Ayrıntılı bilgi için bkz. Müller-Wiener, a.g.e., s. 103-126

¹⁵⁴ İstanbul Arnavutköy'de bulunan kilisenin, ikonostasisinde yer alan ikonalarından 1852 yılında inşa edildiği düşünülmektedir. Geniş bir avlu içerisinde yer alan kilise, kapalı yunan haçı plan tipindedir. Karaca, *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, s.252

örnek olaraktan Mouhliotissa kilisesini görürüz¹⁵⁵. Rum-Ortodoks döneminde, Hagia Georgi Kilisesi¹⁵⁶ yonca plan tipinde inşa edilmiştir.

Ege Bölgesi'nde yer alan Rum-Ortodoks kiliselerinde çoğunlukla tek nefli plan tipinin kullanıldığı görülmektedir. Akabinde bazilikal plan tipi aynı sıklıkta kullanılmaktadır. Tek nefli plan tipine sahip kiliselerin çoğunluğu benzer özellikler taşır. Bu yapılara genelde küçük boyutlu şapel denilebilmektedir. Genelde dikdörtgen formdadır. Bu plan tipinin uygulandığı yapılarda kullanılan örtü sistemi farklılık gösterir. Çoğunlukla beşik tonoz olmakla beraber çapraz tonoz da kullanılmıştır. Didim Akbük Kilisesi, beşik tonoz örtülü tek nefli plan tipine örnek olabilmektedir. Bodrum Turgut Reis Kilisesi ise çapraz tonoz örtülü tek nefli plan tipini örneklemektedir. İki örtü sisteminin aynı kilisede kullanıldığını gördüğümüz yapılarda mevcuttur. Bunlardan biri Kayaköy Aşağı Kilisesi'dir. Beş çapraz tonoz kiliseyi örterken, doğusundaki bir birimi de beşik tonoz örtmektedir. Bu plan tipinin taşra da sıkça kullanıldığını söyleyebiliriz. Bu plan tipinin özelliği de, merkezi yerleşim yerlerinden uzak kullanılmasıdır¹⁵⁷.

Diğer bir sık kullanılan plan tipine sahip yapıların da genelinde apside dik uzanan üç nefli bazilikal plan tipini görürüz. Yine bu plan tipindeki yapılar birbirine benzerlik gösterirken örtü sistemleri değişiklik gösterir¹⁵⁸. Menemen Tepe Kilisesi'nde neflerin üzeri beşik tonoz ile örtülü iken, Didim Kilise Cami'nde orta nefte kubbeli ve beşik tonoz, yan neflerde ise çapraz tonoz kullanıldığını görmekteyiz.

Sıklıkla kullanılan bu plan tipleri dışında sadece Ayvalık'taki kiliselerde görebileceğimiz kapalı yunan haçı planlı yapılar vardır¹⁵⁹. Bu plan tipi Bizans Mimarisinin, başkent plan tipinde görülen serbest desteklere sahiptir. Bu kiliselerde başkent tipinden farklı olan, yunan haçının bazilika ile birleştirilmiş olmasıdır¹⁶⁰. Üç nefli uzunlamasına bazilikal plan tipindeki yapıların dışarıdan üst örtüleri kapalı yunan

¹⁵⁵ Aleksandru, a.g.e., s. 12; Mango, *Bizans Mimarisi*, s.170-185

¹⁵⁶ Balıkesir Ayvalık'ta bulunan yapının inşasına ilişkin herhangi bir bilgi veya belge bulunmamaktadır. Kilise, üç yapraklı yonca plan tipinde inşa edilmiştir. Naosu, kubbeli ve doğu-batı yönünde uzanır. Bkz. Erol, a.g.e., s.107

¹⁵⁷ Erol, a.g.e., s. 118

¹⁵⁸ Eyice, a.g.e., s.118

¹⁵⁹ Erol, a.g.e., 119

¹⁶⁰ Canan Kılıç, *Bizans Mimarlığında Kapalı Yunan Haçı Plan Şeması*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 91

haçı biçiminde görülmektedir. Bütün yapıların ortası kubbe ile örtülür. Haç kollarında beşik tonoz örtü kullanılırken köşe odalarında ise çapraz tonoz kullanılmıştır. Bu yapıların haç kolları dışarıya çıkıntılı olarak yansıtılmıştır¹⁶¹. Ayvalık Hagios Ioannes Kilisesi, Ayvalık Hagios Georgios Kilisesi ve Alibey(Cunda) Adası Taksiyarhis Kilisesi bu plan tipinin örnekleridir¹⁶².

Rum-Ortodoks kiliselerinin genel özellikleri: Kiliselerin naosu doğu-batı yönünde dikdörtgen planlıdır. Kiliselerde orta nef yan neflere göre daha geniş tutulmuştur. Neflerin ayrımını sütun ve payeler ile sağlanmıştır. Kiliselerin hemen hepsinde narteks bölümü bulunmaktadır. Çoğunlukla yapıların batısında yer almaktadır. Narteksler çoğunlukla kuzey-güney yönlüdür. Ve genellikle dışa kemerlerle açılmaktadır. Narteks kemerlerini genellikle sütunlar taşımaktadır. Yine bu dönem kiliselerinin hemen hepsinde galeri katı mevcuttur. Merkez kiliselerinin genelinde yükseltilmiş bema mekânı bulunmaktadır. Apsisler genellikle dışa taşırılmıştır. Yan apsis yine hemen hepsinde kullanılmaktadır. Yan apsisi olmayan yapılarda apsis yanına nişler yapılmaktadır. Bu dönem yapılarında dönem özelliği olarak yuvarlak kemer kullanılmıştır. Girişler yine dönem özelliğini gösterecek şekilde yuvarlak kemerli ya da arşitrav bloklü dikdörtgen şekilde yapılmıştır. Pencereler tüm yapıda aynı biçimde ve simetrik kullanılmıştır. Yine dönem özelliği olarak yuvarlak kemerli veya arşitrav bloklü pencere formları görülmektedir. Ayin sırasında litürjik malzemeleri koymak için nişler kullanılmaktadır. Bu dönemde yine kiliselerde niş kullanımı çok yaygın olarak görülmektedir. Yine nişlerde yuvarlak kemer ya da dikdörtgen form kullanılmıştır. Bu dönem kiliselerinde genellikle, taş bezeme, alçı bezeme, freskler, ahşap bezemeler ve mozaik süslemeleri görülmektedir. Yerleşim yerlerinde olan kiliseler iç ve dış süslemeli iken kırsal bölgelerde olan kiliseler daha yalın tutulmuştur. Yapılarının genelinde örtülerin üstleri kiremit ile kapatılmıştır. Rum-Ortodoks Dönemi yapıları, plan olarak Bizans'ın mimarisinden etkilenmiş olsa da, kendi dönem özelliklerinden ve yöresel özelliklerden de etkilenmişlerdir. Bazı plan özellikleri Bizans'ın plan özellikleri ile aynı olsa da, bazı yörelerde sadece o yörede kullanılmış plan özellikleri uygulanmıştır. Hatta bazı plan özellikleri kendi yörelerinde bile tek örnektir. Örneğin; kapalı yunan haçı planı sadece Ayvalık'ta kullanılmıştır. Ve yine Ayvalık'ta tek bir kilise yonca plan

¹⁶¹ Kılıç, a.g.e., s. 92

¹⁶² Erol, a.g.e., 119

tipindedir. Merkezi yerlerde ki kiliseler büyük boyutlu yapılmışken, taşra veya kırsal kesimlerde ki kiliseler daha küçük boyutlarda ve sade yapılmıştır¹⁶³.

2.3. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN SOSYO-EKONOMİK YAPISI

18. ve 19. yüzyıl içerisinde Osmanlı Devlet'inde 2 milyondan fazla Rum, İstanbul dışında, ağırlıklı olarak Batı Anadolu kıyılarında yaşamıştır. 19. yüzyıl Ayvalık nüfusunun da büyük çoğunluğunu Osmanlı topraklarında yaşayan Rum halkı oluşturmaktaydı¹⁶⁴.

1800 yılından itibaren Ayvalık, hızla gelişerek ticaret ve sanayi kenti olmuştur. Zeytin ve zeytinyağı ticaretine dayalı ekonomisi ile gelişmiştir. Ege'nin en büyük sanayi ve ticari kentlerinden biri haline gelen Ayvalık'ın tarihi kent dokusunu oluşturan yapılar genel olarak bu dönemde yapılmıştır. 19. yüzyılda Ayvalık'ta, 11 mahalle, 1 camii (Hamidiye), 11 kilise, bir manastır, 26 sabunhane, kırk tabakhane, 22 adet zeytinyağı fabrikası, 1 adet pirina fabrikası, büyüklü küçüklü olmak üzere 30 civarında sabunhane, 6 adet un değirmeninin faaliyette olduğu belirtilmektedir. Kasabada, 4773 ev, bir hükümet konağı ve gümrük dairesi, biri askeri üç hastane, askeri karakol, bulunduğu belgelenmiştir¹⁶⁵. Ayvalık'ta ekonomik hayatın gelişmesine paralel olarak eğitim ve kültür düzeyi de gelişmiştir. 1803 yılında kurulan, 1821 yılındaki isyanın ardından yıkılan bir akademiye sahip olduğu da belirtilir. Bu dönemde kentte, üçü kız, üçü de erkek ve bir tane karma olmak üzere toplam 7 okul vardır¹⁶⁶.

Ayvalık, 19. yüzyıl sonlarına doğru ekonomik yönden güçlü hale gelmiştir. Bir liman kenti olması ve ticaret yolları üzerinde bulunması ile deniz ticareti de kente büyük katkı sağlamaktaydı. Yılda yaklaşık 600 vapur limana uğrardı. 22 zeytinyağı fabrikası, 30 sabunhanesi, 6 un değirmeni, 10 avukatı ve 20 doktoru olan sosyo-ekonomik düzeyi

¹⁶³ Bu paragraf, Mango, *Bizans Mimarisi*, s. 48,56,65,84,90-93,103-112,165-170,185; Karaca, a.g.e., s. 30-38,282-283,326-365,598-599,601-608,629-630; Erol, a.g.e., s. 118-134; Eyice, a.g.e., s. 9,67,82,118; Aleksandru, a.g.e., s. 10-12; Buchwald, a.g.e., s. 308-309; Pekak, a.g.m., s. 22,94 eserlerinden derlenerek hazırlanmıştır.

¹⁶⁴ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı Ve 1914 Nüfusu*, İstanbul: Ekim Yayınları, 2008, S.161

¹⁶⁵ Bayram Bayraktar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Ankara: Kabcacı Yayınları, 2002, S.30

¹⁶⁶ Bayraktar, a.g.e., S.8

yüksek bir kent haline gelmiştir¹⁶⁷. Ticari gelişmişliği ile birlikte bir eğitim merkezi haline gelmesiyle Ayvalık, 19. ve 20. yüzyılda göç almaya devam eden önemli bir kente dönüşmüştür. Zeytinyağının bir kısmı Rusya'ya ihraç edilir, kentin ihtiyacından fazla üretilen şaraplar dışarıya gönderilirdi¹⁶⁸. 1880'lerden itibaren Ayvalık'ın ticaret merkezine dönüşmesine, zeytin ve yan ürünlerine dayalı üretimi önemli bir rol oynamıştır¹⁶⁹.

19. yüzyıl boyunca Rum sakinleri, kendi siyasi varlıklarını göstermek amacıyla Ayvalık'ta çok sayıda kilise, manastır ve şapel inşa ettirmiştir¹⁷⁰. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ile Yunanistan ve Türkiye arasında düzenlenen nüfus değişimi, Müslüman ve yerli Rum halkın zorunlu olarak yer değiştirmiştir. Anadolu'da farklı kültürlerin etkileri giderek kaybolmuştur. Ayvalık kentinde de mübadelenin etkileri fazlasıyla görülmüştür. 1923'te uygulanan mübadele sonrasında kiliseler, şapeller, manastırlar, sabunhaneler, ticari depolar ve zeytinyağı fabrikaları ya farklı işlevlerde kullanılarak özgün konumları zarar görmüş ya da bazıları boş bırakılarak kaderine terk edilmiştir¹⁷¹.

2.4. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NIN KENT MİMARİSİ

Günümüzde kültür ve turizmin ilgi odağı olan Ayvalık, bir diğer ününü de geleneksel mimariye sahip evlerinden alır. Türk ve Rum yaşantısını bize örnekleyen bu evler, hem bireyler arasındaki ilişkiyi hem aile yapılarını hem de dönemin ekonomik zenginliğini yansıtmaktadır. Üstün mimarlık eserleri olan bu evlerin birçoğu günümüze kadar plan ve mimari özelliklerini korumuştur¹⁷². Bu durumda kente açık hava müzesi demek yanlış olmaz. Hemen her sokağını donatan bu evler ile geçmişle yaşayan bir kenttir Ayvalık. Genelde iki veya üç katlı, altı veya sekiz odalı evler, cumbalı ve fazla

¹⁶⁷ Bayraktar, a.g.e., S.107

¹⁶⁸ Erim, A.G.E., S. 27

¹⁶⁹ Deniz Saban, *Ayvalık'ta Camiye Dönüştürülmüş Üç Xix. Yüzyıl Kilisesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 31

¹⁷⁰ Sakkari, a.g.e., s.33

¹⁷¹ Ahunbay, a.g.e., s. 50

¹⁷² Ayda Arel, "Eski Eser Tahribatı ve Korunmasıyla İlgili Bazı Gözlemler", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi, C.34, S1-2, Ankara: A.Ü. Yayını, 1990, s.

sayıda pencereleri ile kullanım şekline uygun tasarlanmıştır¹⁷³. Kendi içerisinde gerek ahşap işçiliği gerek iç mekân kurguları gerekse duvar süslemeleri ve malzemeleri ile estetikte son noktaya ulaşmışlardır. Evin arsasının toprak şartları ne olursa olsun, evlerin üst katlarında geometrik bütünlük sağlanıyordu¹⁷⁴.

Komşuluk ilişkileri ve sokak bütünlüğü ön planda tutularak yapıyordu. Kentin iç sosyal ilişkilerini etkileyen bir diğer unsur ise arnavut kaldırımli dar sokaklarıydı. Evlerdeki cumbalar veya çıkmalar bu sokak görünümünü oldukça zenginleştiriyordu. Bu evlerin karakteristik özelliklerinden bir diğeri ise kadın figürleridir. Bu figürleri evlerin kapılarındaki tokmalarda, balkonlardaki demir ferforjelerde, alınlıklardaki işlemlerde görebiliriz¹⁷⁵.

Bu kent mimarisinin en önemli özelliği sarımsak taşıdır¹⁷⁶. İşlemesi çok kolaydır ve gülkurusu rengindedir. İki katlı evlerin üst katlarında sokağa doğru uzanan çıkmalar vardır. Bu çıkmalı odaları olan evler “Cumbalı” plan tipine sahiptir. Cunda adasında ki evler, meyhaneler ve dükkânlar ortak bir mimariye sahiptir¹⁷⁷. Rumların özgün dokusunu yansıtan bu sokaklar, evler ve cephelerine bakarak bu ortak dokuyu görebiliriz. Genelde kapılar içe girintilidir. Doğrudan sokağa açılan bu kapılar yerden iki veya üç basamak ile yükseltilmiştir. Bu basamaklarda da yine sarımsak taşı kullanılmıştır¹⁷⁸.

Cunda adasındaki bu evler bize; orada yaşayan Rum halkının, adanın denizini, zeytinini, değerlendirerek ortaya çıkarttıkları sosyalliği, ekonomiyi, kültürel zenginliği yansıtır. Evler, deniz kıyısından tepeye doğru kademeli bir şekilde yükselerek şekillenmiştir. Bu sayede evler manzarayı görebilmektedir¹⁷⁹. Adada sokaklar hava akımının sağlanması için denize dik tutulmuştur. Evlerin kapı ve pencerelerinde

¹⁷³ Nedim Atilla, Nezh Öztüre, *Adabeyi (Dünden Bugüne Adım Adım Ayvalık)*, 2.b., İzmir: Öztüre A.Ş. Kültür Yayını, 2005, s. 38

¹⁷⁴ Mehmet Rafet Kıştır, Duygu Kurtoğlu, “Geleneksel Konut Mimarisinin Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Ayvalık ve Oxford Evleri Örneği”, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.9 S.1, Burdur: M.A.E.Ü. Yayını, 2018, s. 86

¹⁷⁵ Bedriye Asımgil, Figen Erdoğan, “Tarihi Ayvalık Evleri Mimarisinde Bozulmaya Neden Olan Etkenlerin İncelenmesi”, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.22, S.1, Erciyes: Erciyes Üniversitesi Yayını, 2013, s. 50

¹⁷⁶ Sarımsak taşının kaynağı, Ayvalık’ın Sarımsaklı bölgesidir. Binlerce yıl öncenin lav akıntularından oluşmuştur. Asımgil, a.g.m., s. 51

¹⁷⁷ Kıştır, a.g.m., s. 86-87

¹⁷⁸ Asımgil, a.g.m., s. 51

¹⁷⁹ Atilla, a.g.e., s. 77

mutlaka sarımsak taşından kemerler kullanılmıştır. Bazen pencerelerin altlarında da taş nişler görülmektedir. Evlerde tuvalet, mutfak ve banyo önemsiz tutulmuştur. Hatta tuvalet evlerin içinde değil, bahçe de ayrı bir birim olarak konumlandırılmıştır. Evlerin giriş kapısından içeri girdiğimizde bir sahanlık görürüz. Evlerin katlarına bu sahanlıktaki tahta merdivenler ile çıkılmaktadır. Merdivenin çevresini bir hol sarar. Bu holün çevresinde ise odalar dizilmektedir. Pencerelerde, balkonlarda ve dış kapılarda demir işçiliğini görülmektedir. Özenle işlenen demirlerde kadın başı, aslan başı, çiçek ve kadın eli gibi yine yöreye ait özel motifli kapı tokmakları görülmektedir. Bu yöre halkı dönem dönem su sıkıntıları çekmekteydi. Bu olayı çözmek adına da evlerin temellerinde, zemin büyüklüğünde, küp şeklinde sarnıçlar inşa etmişlerdir. Evler bu sarnıçların üstüne inşa edilmiştir. Hatta yağmur mevsimlerinde çatıda biriken sular, açtıkları tahliye borusuyla bu sarnıçlara birikirdi. Yazları ise bu sarnıçları buzdolabı olarak kullanmaktaydılar. Bu sarnıçlar ve kalın duvarlar sayesinde evlerin içi yazları serin kışları ise sıcak olurdu¹⁸⁰.

2.5. ALİBEY (CUNDA) ADASI'NDA BULUNAN RUM-ORTODOKS YAPILARI

Tez kapsamında incelenen Taksiyarhis Kilisesinin dışında Cunda adasında birkaç kilise daha mevcuttur. Bunlardan biri Panagia Kilisesi'dir. Kilise konum olarak Cunda Adası'nın Bayır caddesinin Bakkal Sokağında yer alır. Kilisenin yalnızca doğu, kuzey ve güney duvarı günümüze gelebilmiştir. Doğu-batı uzantılı ve dikdörtgen bir plan şeması olduğunu görebiliriz. Günümüzde ayakta olan kuzey duvarında beş pencere, güney duvarında ise dört pencere olduğu görülmektedir. Doğu duvarında içten ve dıştan yuvarlak apsisi vardır. Apsisin iki yanına da yan apsisler yerleştirilmiştir. Yapıdaki tüm pencerelerin yuvarlak kemerli olduğu görülmektedir. Yan apsisler daha kısa tutulmuştur. Kilise de kırma ve moloz taş kullanılmıştır¹⁸¹.

Adadaki ikinci kilise ise Hagios Yannis kilisesidir. Hagios Yannis kilisesi ise adanın sol girişinde olan aşıklar tepesinin üstünde yer almaktadır. Doğu-batı uzantılı

¹⁸⁰ Ayten Erdem, Rabia Özakin, Uzay Yergün, "Ayvalık (Balıkesir) Alibey/Cunda Adası Kentsel Mimarlık Envanteri 2005-2006", *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S.6., Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007, s. 82

¹⁸¹ Erol, a.g.e., s. 125

dikdörtgen plana sahiptir. Tek neften oluşur. Üst örtüsü beşik tonozdur. Kilisenin doğusunda içten ve dıştan yuvarlak plana sahip apsisi yer alır. Apsisin her iki yanında birer tane yuvarlak niş mevcuttur. Kilisenin çatısında ve duvarlarında farklı boyutlarda moloz taş kullanılmıştır. Bu kilisenin sadece dört duvarı yakın tarihe kadar ayakta durmaktaydı. Bulunduğu yerden hem adayı hem de üç taraftan denizi görmektedir. Bu kiliseyi de yine Koç Holding, Rahmi M. KOÇ tarafından, bizzat kendisinin çabalarıyla restore edilerek, içerisindeki ikonalarda sergilenerek bir kütüphaneye çevrilmiştir. Sevim ve Necdet Kent Kitaplığı olarak 7 Ağustos 2007 tarihinde hizmete açılmıştır¹⁸².

Adadaki üçüncü ve son kilise, Anonim kilisedir. Bu kilise hakkında hiçbir kaynak yoktur. Panagia kilisesinin güneydoğusunda bir tarladadır. Bu kilise doğu-batı uzantılı dikdörtgen planlı ve tek neften oluşmaktadır. Bugün yapının kuzey duvarı ile batı duvarı günümüze gelememiştir. Kilisenin apsisi dışa çıkıntılı değildir. Kilisenin günümüze gelen bölümlerindeki nişlerin kemerleri tuğladandır. Duvarlarında ise kaba yontu taş ve tuğla kullanılmıştır¹⁸³.

¹⁸² Anonim, a.g.e., s. 77

¹⁸³ Erol, a.g.e., s. 154

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TAKSİYARHİS KİLİSESİ (TAKSİYARHİS MÜZESİ)

3.1. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NİN TARİHÇESİ

Kilise, Hristiyanların ibadet mekânları için kullanılan bir terimdir. Kilise kelimesinin kökeni Yunanca 'ekklesia' kelimesinden türetilmiştir. Ayrıca; Tanrı'nın toplantısı, Hz. İsa'nın çevresinde toplananlar, seçilmişler gibi anlamlara da gelmektedir. Kilise yapısının Hristiyanlık dinsel törenlerine özgü bir biçim kazanması ve anıtsal boyutlardaki ilk örneklerinin oluşması İmparator Büyük Konstantin döneminde görülmektedir¹⁸⁴.

Günümüzde, Ayvalık'ta on üç tarihi kilise binası mevcuttur. Bu kiliselerden yedisi Ayvalık'ın merkezinde, altısı da Ayvalık civarında yer almaktadır. Ayvalık merkezinin dışında bulunan kiliselerden üçü Alibey (Cunda) Ada'sında bulunmaktadır. Bu kiliseler: Panagia Kilisesi, Taksiyarhis Kilisesi ve Hagios Yannis Kilisesidir¹⁸⁵.

Rivayete göre; İstanbul'un fethinden 9 yıl sonra (1462), Alibey (Cunda) Adası'nda inşa edilen kilisenin depremler, savaşlar ve bakımsızlık nedeniyle yıkılmasının ardından, Alibey (Cunda) Adası'nın Rum Ortodoks cemaati tarafından, Taksiyarhis Kilisesi yıkılan kilisenin eski temelleri üzerine 1873 yılında mimar Emanuel Kounas'a inşa ettirilmiştir. Rum-Ortodoks cemaati tarafından Koruyucu Baş Meleklerden Cebrail ve Mikail'e ithaf edilmiştir¹⁸⁶.

Taksiyarhis Kilisesi, Alibey (Cunda) Adası'nın en önemli anıt yapısı olma özelliğini temsil etmekte ve yapıldığı dönemin üslubunu yansıtmaktadır¹⁸⁷. Alibey (Cunda) Ada'sındaki en büyük kilisedir. Adada merkez kilise olarak kullanılmıştır¹⁸⁸.

Taksiyarhis Kilisesi, yine adada yaşayan insanların rivayet ettiğine göre dünyadaki Ortodoks kiliselerinin zeytin, zeytinyağı ve sabun ihtiyacını

¹⁸⁴ Mehmet Yenen, "Kiliseler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, s. 18

¹⁸⁵ İpek, a.g.e., 2003

¹⁸⁶ Psarros, a.g.m., s. 2

¹⁸⁷ Kerem Şerifaki, *Conservation Problems Of Historic Wall Paintings Of Taxiarchis Church In Cunda, Ayvalık*, (Master Of Science), İzmir: İzmir Institute of Technology, 2005, s. 16; Anonim, *Anıtsal Bir Binanın Yeniden Hayat Buluşu*, İstanbul: Mataş Matbaacılık, 2014, s. 17

¹⁸⁸ Anonim, a.g.e., s. 17

karşulamaktaydı¹⁸⁹. Bulunduğu yer, Hristiyanlar ile Müslümanların birlikte yaşadığı kentin ilk mahallesidir. Çevresindeki sokak, neoklasik özellik taşıyan sivil mimari dokusu tipik evleri ile bütünlük içindedir¹⁹⁰. Adayla bütünleşmiş olan bu yapı içinde bulunduğu sokağın merkezi konumundadır¹⁹¹. Adanın her yerinden kilisenin kubbesi ve çan kulesi görülmektedir (Res.3).

Taksiyarhis Kilisesi, döneminin mimarlık ve süsleme anlayışını yansıtan en önemli tarihi eserdir¹⁹². 1927–28 yılları arasında minaresiz olarak camiye çevrilen kilise içerisindeki ikonların büyük bir kısmı yerlerinden sökülmüştür (Res.4). Bu tahribata rağmen kilise içerisinde günümüze ulaşan hala çeşitli ikonlar bulunmaktadır¹⁹³.

Taksiyarhis Kilisesi, 1873 yılından 1923 yılına kadar kullanılmıştır. 1923'te Rum ve Türk nüfusunun değiş tokuşu ile işlev ve önemini yitirmiştir¹⁹⁴. 1944 depreminde hasar gören kilise terk edilmiş, bakımsız kalmış ve yıpranmıştır¹⁹⁵.

Taksiyarhis Kilisesinin çanı II. Dünya Savaşı yaklaşırken 1936'da yerinden çıkarılarak savaş halinde halka haber verilmesi için, Ayvalık İlk Kurşun Tepesine getirilmiştir. Almanya'da yaptırılmış olan çanın üzerinde yapımcı fabrikanın adı ve adresi ile birlikte Yunanca olarak "Ali-Ağa E.A. Baltazi 1863" kaydı vardır¹⁹⁶. Bu çanın, Almanya'nın Köln Kentindeki dünyanın en büyük çanı olduğu ileri sürülen çandan daha büyük ve daha ağır olduğu saptanmıştır¹⁹⁷. Çan 1980'li yıllarda Ayvalık'ta müze olmadığından, sergilenmek için Bergama Müzesi'ne götürülmüştür¹⁹⁸.

Taksiyarhis Kilisesi, Hristiyan cemaati ve birçok kişi tarafından restore edilip tekrar kullanılabilir hale getirilmek için girişimde bulunulmuş ancak ilgili kurumlar tarafından bu girişimler sonuçsuz bırakılmıştır.

¹⁸⁹ Anonim, *a.g.e.*, s. 17

¹⁹⁰ Şerifaki, *a.g.e.*, s. 16

¹⁹¹ Psarros, *a.g.m.*, s. 2

¹⁹² Şerifaki, *a.g.e.*, s. 16

¹⁹³ Anonim, *a.g.e.*, s. 17

¹⁹⁴ Şerifaki, *a.g.e.*, s. 16

¹⁹⁵ Anonim, *a.g.e.*, s. 18

¹⁹⁶ Berrin Akın, *Kentli Ayvalık*, İstanbul: Graphis Matbaa, 2008, s. 124-130

¹⁹⁷ Psarros, *a.g.m.*, s. 5

¹⁹⁸ Anonim, *a.g.e.*, s. 18

3.2. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NİN MİMARİ ÖZELLİKLERİ

Taksiyarhis Kilisesi'nin planını, Orta Bizans Dönemi mimarisinin en önemli plan tipi olan kapalı Yunan Haçı planının farklı bir uygulaması, varyasyonlarından biri olarak sınıflandırmak mümkün görünmektedir. Kilise doğu-batı doğrultuda dikdörtgen uzanan, kapalı yunan haçı planını temel alan, döneminde yaygın olarak kullanılan neoklasik mimari üslupta inşa edilmiştir (Res.5)¹⁹⁹.

Kilise avlusuna iki sütunla taşınan, üçgen alınlıklı anıtsal bir kapıdan girilmektedir (Res.6). Taksiyarhis Kilisesi, merdivenle çıkılan bir podyum üzerinde durmaktadır (Res.7)²⁰⁰. Kilise binasının kuzey ve güney duvarları büyük ölçüde benzer özellik göstermektedir (Res.8;Res.9). Üçer cepheli düzenlenmiş yan duvarların haç kollarına denk gelen orta cephesi dışa taşkındır. Orta cephede, altlı üstlü birer yuvarlak kemerli ikiz pencere, yan yüzlerinde birer yuvarlak kemerli ikiz niş görülür. Dışa taşkın olan bu cephenin iki yanı da yuvarlak kemerli altlı üstlü iki pencere şeklinde simetrik düzenlenmiştir. Güneybatı köşede üstte bir çan kulesi bulunmaktadır (Res.10)²⁰¹.

Taksiyarhis Kilisesi'nin batı duvarı üçer cepheli düzenlenmiştir (Res.11). Orta cephe, kuzey ve güney cephelere benzer tasarlanarak dışa taşırılmıştır. Orta cephe arşitrav ile iki bölüme ayrılmıştır. Arşitravı alttan dört sütun taşımaktadır. Arşitravın üzerinde üçüz yuvarlak kemerli pencereler bulunmaktadır. Bu pencerelerinin içine kemerler yapılmıştır²⁰². Dışa taşkın kesimin üst tarafı üçgen bir alınlık ile sonlanır. Alınlıklı orta kesimin yan cephelerinin üstünde birer tane yuvarlak pencere, alt tarafında ise pencere görünümü yuvarlak kemerli niş yer almaktadır. Yapının batısında kuzey ve güney doğrultuda uzanan nartekse, arşitravı taşıyan dörtlü sütun ile desteklenen üçlü kemer açıklığından geçilmektedir. Narteksin kuzey ve güney duvarlarında, derin olmayan yuvarlak kemerli birer niş bulunmaktadır. Narteks düz tavan ile örtülüdür. Narteksin doğu duvarında sade düzenlenmiş bir kapı, kapının üstünde ise dikdörtgen içi boş bir niş bulunmaktadır. Kapının iki tarafında ikiz yuvarlak kemerli pencere vardır. Kemerlerin birleştikleri yer aşağıya sarkıtılmıştır. Narteksin ve yan mekânların altındaki tonoz örtülü bölümlerle birbirine bağlantılı su kanalları bulunmaktadır. Bu

¹⁹⁹ Şerifaki, a.g.e., s. 17; Erol, a.g.e., s. 99

²⁰⁰ Şerifaki, a.g.e., s. 16-17; Anonim, a.g.e., s. 17

²⁰¹ Anonim, a.g.e., s. 17

²⁰² Erol, a.yer

bölümlerin sarniç olarak kullanıldıkları düşünülmektedir²⁰³. Narteksin iki yanında galeri katına çıkan merdivenler yer almaktadır. Merdivenlerin bulunduğu mekân dıştan kare, içten yuvarlak formdadır (Bkz. Res.4).

Narteksin ortasından bir kapı ile naosa geçilir. Taksiyarhis Kilisesi'nin naosu dikdörtgen plandadır. Naosun batı duvarında, ortada bir açıklık bulunmaktadır. Açıklık yuvarlak kemerli bir niş içerisine alınmıştır. Kapı üstünde ise içi boş dikdörtgen bir levha bulunmaktadır. Bu duvarın kuzey ve güneyinde birer kapı bulunmaktadır. Bu kapılar yuvarlak kemerlidir ve galeriye çıkan merdivenlerin olduğu bölüme açılırlar. Merdivenin olduğu her iki bölümde, kuzey ve güney yan cephelerinden dışa doğru açılan birer kapı daha bulunmaktadır²⁰⁴.

İç mekân, iki yandaki kare kaideli sütunlar üzerine atılmış, çift yönlü yuvarlak kemerlerle üç birime ayrılmıştır (Res.12). Naosun üst örtüsünü kare kaideli sütunlar taşımaktadır. Ortadaki kare planlı bölüm pandantif geçişli bir kubbeye örtülüdür. Kubbeyi yüksek yuvarlak bir kasnak taşımaktadır. Kasnak 16 bölüme gömme payelerle ayrılmıştır. Bu bölümlere, içlerine ikiz pencere ve yuvarlak nişlerle hareketlilik verilmiştir²⁰⁵. Haç kolları beşik tonoz geri kalan birimler tonoz örtülüdür. Haç kollarının tonozları takviye kemeri ile ikiye bölünerek düzenlenmiştir. Haç kollarının dışa taşkın bölümleri yarım kubbe örtülüdür (Res.13).

Dört taşıyıcı sütün, naosu kuzey ve güney olmak üzere iki nefi ayırır. Batıda narteks bölümü, doğuda iki nef ve bema bölümü yer almaktadır. Kuzey ve güney duvarları içeriden simetrik düzenlenmiştir. Her iki duvarın dışa çıkıntılı bulunan kesimin ortasında sivri kemerli birer pencere ve bu pencerelerinde iki yanında kemer içerisinde freskolar bulunmaktadır.

Doğu cephesi, Erken Bizans Dönemi mimari özelliği olan ve Geç Bizans Döneminde de sıklıkla kullanılan dışarıya taşkın üç apsis ile bitirilmiştir (Res.14)²⁰⁶. Ana apsisin iki tarafında simetrik yan apsisler bulunmaktadır²⁰⁷. Ana apsis cephe ile aynı boyda tutulmuş üzeri yarım kubbe ile örtülmüştür. Yan apsisler cephe ile orantılı

²⁰³ Anonim, a.g.e., s. 17

²⁰⁴ Erol, a.g.e., s. 99

²⁰⁵ Erol, a.g.e., s. 100-101

²⁰⁶ Anonim, a.g.e., s. 17

²⁰⁷ Şerifaki, a.g.e., s. 16-17; Anonim, a.g.e., s. 17

olmadan kısa tutularak üzerleri konik külah ile  rt lm st r²⁰⁸. Ana apsisin ortasındaki yuvarlak kemerli pencere, içerisinde ikiz yuvarlak kemerli pencere olacak şekilde düzenlenmiştir (Res.15)²⁰⁹. Pencerenin üstünde ise bir Latin haçı bulunmaktadır (Res.16). Doğu duvarında ana apsisin içeriden, ortasındaki yuvarlak kemerli pencerenin iki yanında ve yan apsislerde freskolar vardır. Ana apsisin iki yanında da pastaforyum odaları bulunmaktadır. Pastaforyum odalarına bakan yan apsisler ile ana apsis arasında fresko ile süslenmiş birer yarım yuvarlak niş vardır²¹⁰.

Taksiyarhis Kilisesi'nin galeri katı 'U' biçimindedir. Galeri katına çıkan merdivenler ise sarmal formdadır (Res.17). Güneydeki sarmal merdiven, galeri katından sonra devam ederek  an kulesine çıkışı sağlamaktadır (Res. 18). Galeri katını, batıda basık kemerli bir niş içerisinde olan üç yuvarlak kemerli pencere aydınlatmaktadır. Köşe odalarının üzerine denk gelen kısımları yuvarlak kemerli pencere aydınlatmaktadır.

3.3. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NDE MALZEME VE TEKNİK

1873 yılında inşa edilen Taksiyarhis Kilisesi; iŐlemeli sarımsak taŐlarıyla dikkati  ekmektedir²¹¹. Duvarlar; kaba yontu taŐtan, yığma tekniğiyle inşa edilmiŐtir²¹². Pencere kemerleri ile sövelerinde geleneksel sarımsak taşı kullanılmıştır. Kilisenin arşitravı da sarımsak taşından yapılmıştır.  an kulesine çıkan merdiven basamakları ve kiliseye girişi sağlamak için kullanılan merdivenlerde sarımsak taşı kullanılmıştır. Yapının taşıyıcı sisteminde tuğla, taş ve harç kullanılmıştır. Taşıyıcı sütunlar tuğladan yapılmış, kireç harçlı sıva ve alçı ile kaplanmıŐtır. Kilisenin i  mekânı, kireç harçlı sıva ve alçı ile kaplanmıŐtır²¹³. Narteks  st örtüsü, galeri katına çıkan merdivenlerde ve korkuluklarında ahşap malzeme kullanılmıŐtır²¹⁴.

²⁰⁸ Erol, a.g.e., s. 100

²⁰⁹ Şerifaki, a.g.e., s. 16-17; Anonim, a.g.e., s. 17

²¹⁰ Erol, a.g.e., s. 99

²¹¹ Şerifaki, a.g.e., s. 20

²¹² Anonim, a.g.e., s. 21

²¹³ Şerifaki, a. yer; Anonim, a.g.e., s. 27

²¹⁴ Anonim, a. yer

Kilisedeki mermer işçiliği de oldukça dikkat çekicidir. Yapının iç mekânına bakıldığında çeşitli yerlerde mermer malzeme kullanıldığı görülmektedir. Sütunlarda ve zemin döşemesinde kullanılan mermer malzeme, yapıya daha anıtsal bir görünüm kazandırmıştır.

3.4. TAKSİYARHİS KİLİSESİ'NİN SÜSLEMELERİ VE FRESKLERİ

Taksiyarhis Kilisesi'nin tavanında, kemerlerinde, kubbesinde ve kirişlerinde farklı tarzlarda özgün süslemeler ve freskler bulunmaktadır. Haç kollarının tonozları takviye kemeri ile ikiye bölünerek kemerlerle, volütlerle, 'C' ve 'S' kıvrımları ile bezelidir. Tonozların yüzeyi, boya ile yapılmış çiçek motiflerle süslüdür. Bu motiflerde ağırlık olarak sarı ve kırmızı renkleri kullanılmıştır. İç mekandaki sütunlar korint başlıklıdır (Res.19;Res.20).

İç mekâna açılan güney ve kuzey kapının üzerinde, madalyon içerisinde fresk süslemesi bulunmaktadır (Res.21). Bu madalyonlardan sadece güney kapının üstünde olan günümüze sağlam gelebilmiştir. Sağlam durumda olan madalyondaki fresk Yunus'un Kurtuluşu freskidir.

Ortada, iki yandaki dışa taşkın bölümler içten yarım yuvarlaktır ve yarım kubbelerle örtülüdür. Bu bölümlerin ortalarındaki pencerenin iki yanında görülen fresklerden kuzeydeki, iki baş melek doğudaki CEBRAİL'i ve batıdaki MİKAİL'i tasvir etmektedir (Res.22). Güneydeki fresklerde pencerenin iki yanındadır. Bu fresklerden doğuda olanı tam boy Azize Helena, batıdaki ise tam boy Aziz Konstantin tasviridir (Res.23).

Ana apsis penceresinin iki yanında freskler vardır (Res.24). Pencerenin üzerinde bir latin haçı kalıntısı mevcuttur. Apsis penceresinin kuzey yanındakinde Aziz Petrus ile Aziz Basileios, güneydekinde ise Aziz Paulus ile Aziz Gregorios tasviri yer almaktadır. Figürler kemerler içinde yine tam boy tasvir edilmiştir. Ana apsis ile yan apsisler arasında birer niş bulunmaktadır (Res.25). Ana apsisin kuzeyindeki niş içerisinde Hz. İsa'nın doğum sahnesi tasvir edilmiştir²¹⁵. Ana apsisin güneyindeki niş içerisinde ise

²¹⁵ Anonim, a.g.e., 2014, s. 27

Hız. İsa'nın vaftiz sahnesi yer almaktadır²¹⁶. Apsis yarım kubbesinde görülen fresk ise çok yıpranmıştır fakat THEOTOKOS MERYEM olarak yorumlanmaktadır²¹⁷. Güney yarım kubbenin içerisinde ki fresk günümüze gelememiştir. PANTOKRATOR İSA tasviri olabileceği düşünülmektedir (Res.26). Kuzey yarım kubbesinde ve batı yarım kubbesinde bulunan fresk tamamen kaybolmuş olup burada bulunan süsleme ile ilgili bir yorum yapılamamıştır (Res.27). Bu yarım kubbeleri birleştiren köşe kenarların dört bir tarafında Serafim Melekleri tasviri yer almaktadır (Res.28). Bunlardan sadece iki tanesi günümüze gelmiş olup diğer iki tanesi ise zamanla yok olmuştur²¹⁸.

Ana kubbenin hafifçe yükseltilmiş kasnağında, kasnağı çepeçevre saran fresk dizisi bulunmaktadır. Bu fresk süslemesi yuvarlak kemerli bir niş görüntüsü içerisinde. Bunlarda önemli Azizlerin resimleri olduğu düşünülmektedir²¹⁹. Pandantifin kollarında tamamen silinmiş olan dört adet yuvarlak çerçeveli fresklerin içlerinde, dört İncil Yazarları betimlemesi yer aldığı düşünülmektedir (Res.29). Kilisenin üst örtüsündeki haç kolunda baştan sona olmak üzere 12 adet niş içerisinde görünüm veren fresklerde ise On İki Havari tasvirleri yer aldığı bilinmektedir, fakat günümüzde tamamen silinmiş durumdadır (Res.30)²²⁰.

3.4.1. Yunus'un Kurtuluşu Freski

İç mekâna açılan güney ve kuzey kapının üzerinde, madalyon içerisinde fresk süslemeleri bulunmaktadır. Bu fresklerden sadece güney kapının üstünde olan günümüze sağlam gelebilmiştir. Sağlam durumda olan bu freskte, Yunus'un²²¹ Kurtuluşu (balığın ağzından karaya çıkışı) tasvir edilmiştir²²². İsrail krallığında yaşayan İbrani Yunus'a Tanrı tarafından bir görev verilmiştir. Yunus, peygamber olarak

²¹⁶ Şerifaki, a.g.e., s. 21

²¹⁷ Restorasyon öncesi Figen İLTER tarafından yine PANTOKRATOR İSA olarak yorumlanmışsa da restorasyon sonrası görülüyor ki burada THEOTOKOS MERYEM tasviri yer almaktadır. Bkz. Fügen İter, "Bazı Örneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında XIX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada (İmroz)-Ayvalık-Selçuk'Şirince (kırkıca) Köyü", *XI. Türk Tarih Kongresinden Ayır Basım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, s. 1999; Erol, a.yer

²¹⁸ Şerifaki, a.g.e., s. 24

²¹⁹ Anonim, a.g.e., s. 27

²²⁰ Erol, a.g.e., s. 102

²²¹ Yunus, İsrail Krallığında Filistin'in Celile bölgesinde Zebulun kabilesine mensup Gatheferli Amittay'ın oğludur. İsrail kralları II. Yeroboam'ın döneminde (M.Ö.793-753) yaşamıştır. Bazı olayları önceden kral II. Yeroboam'a haber vermiştir. Bkz. II. Krallar, 14/25; Yûnus, 1/1

²²² Şerifaki, a.g.e., s. 21

İsraililerin düşmanı olan Asur şehri Nineva halkına gidecektir ve kötü yoldan dönmedikleri takdirde kırk gün sonra helâk edileceklerini bildirecektir²²³. Ancak Yunus İlahi emre uymayıp, Nineva halkını uyarmak istememiştir. Tarşış'e gidebilmek için Yafa'dan bir gemiye binmiş. Gemideki yolculuğu sırasında büyük bir fırtına çıkmıştır. Gemideki yolcular, fırtınadan korunmak amacıyla gemideki ağırlıkları denize atmışlardır. Bu felaketin başlarına kim yüzünden geldiğini anlamak amacıyla aralarında kura çekilmişler. Kura sonucunda Yunus çıkınca, gemideki yolculara İbrani olduğunu söyleyerek gerçeği itiraf etmiş ve kendisini denize atmalarını istemiş. Yunus, denize atıldıktan sonra fırtına dinmiştir. Tanrı'nın emri ile Yunus'u büyük bir balık yutmuştur. Yunus, üç gün üç gece balığın karnında kalarak Tanrı'ya dua edip af dilemiştir. Yunus'un duası kabul olmuştur ve balık Yunus'u karaya kusmuştur²²⁴. Yunus peygambere İncil'de de gönderme yapılmıştır. “Yunus'un üç gün üç gece balığın karnında kalmasıyla insanoğlunun üç gün üç gece yerin bağrında kalması” arasında benzerlik kurulmuştur²²⁵. İsa, Yunus'un üç gün üç gece balığın karnında kaldığını ve Yunus'un hidayeti ile Nineva halkının iman ettiğini kabul etmektedir²²⁶. Hristiyanlık, Bahailik, İslam ve Musevilikte Yunus, kutsal ve Tanrı'nın elçisidir. Yunus ile İsa'nın İncil'de anlatılan yaşam temaları ile benzerlik görülmektedir. Yunus'un balığın karnında çile çekmesi, sağ çıkması ile İsa'nın yeniden dirilişi veya kurtuluşu ile benzerlik görülmektedir²²⁷. Erken Hristiyan sanatında sıkça işlenen Eski Ahit konularının arasında Yunus öyküsü betimlerine 3.yy'dan sonra rastlanmaktadır²²⁸. Hristiyanlığın ilk yılları ile sınırlandırılmamış olan Yunus öyküsü, Geç Bizans dönemi elyazmalarında da öykü metinleri ile birlikte betimlenmiştir²²⁹.

4. yüzyılın ilk yarısında Roma'da inşa edilen Aziz Peter ve Marcellinus Katakompunda, Yunus öyküsünün ayrıntılı betimlendiği freskler bulunmaktadır²³⁰.

²²³ Ömer Faruk Harman, “Yunus”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, s. 597

²²⁴ II. Krallar, 14/25;Harman, a.yer. Yunus'un hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Yûnus 3/1-4/11; Yûnus 4/2, 11

²²⁵ Matta 12:39; Markos 8:11; Luka 11:24-26

²²⁶ Matta, 12/39-41; Luka, 11/29-32

²²⁷ Alexander Kazhdan, “Jonah”, *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, ss.1071

²²⁸ Robin Margaret Jensen, *Understanding Early Christian Art*, London: Routledge Press, 2000, s.11

²²⁹ Lale Yılmaz, “Bizans Sanatında Yunus (Jonah) Ve Yunus Sembolü Üzerine”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C.9, S.44, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Yayını, 2016, s. 758/ 761

²³⁰ Aziz Peter ve Marcellinus Katakompunda bulunan fresk hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Robin Margaret Jensen, *Understanding Early Christian Art*, London: Routledge Press, 2000, s.174

Yeniden diriliş temasına olan benzerliğinden dolayı lahitlerde de bu sahnenin kullanıldığı görülmektedir. 4-5. yüzyıllarına tarihlenen, İstanbul Arkeoloji Müzesinde bulunan 4517 envanter numaralı lahit parçasının üzerinde kabartma tekniğinde Yunus öyküsü görülmektedir. Ravenna Müzesi'nde sergilenen, fildişi üzerine kabartma tekniğiyle yapılmış 6. yüzyıla tarihlenen beş kanatlı altar panosunun merkezindeki alt bölümde yine Yunus öyküsü yer almaktadır²³¹. 10. yüzyıldan sonra Yunus öyküsünün daha çok elyazmalarında kullanıldığı görülmektedir. Paris Milli Kütüphanesi'nde bulunan, İstanbul'da 11.yüzyılın ikinci yarısında yazılan ve Paris Mezmuru olarak adlandırılan bu eserde Yunus'un hayatı ile ilgili dört olayın aynı sahnede işlendiği ve Yunus'un balığın ağzından çıkışı sahnesinde giyinik tasvir edildiği görülmektedir. 11. yüzyılın başına tarihlenen ve Vatikan Kütüphanesinde bulunan II. Basil Menologion'u (Azizler / Kutsal kişiler takvimi) elyazmasında ise Yunus'un öyküsünden balık değil de deniz canavarının ağzından karaya çıkışı betimlenmiştir²³². 1300 yılına ait daha geç tarihli Yunus öyküsü Spencer Mezmuru adlı kitapta betimlenmiştir²³³. Bizans döneminde, sadece dini mekanlar değil sosyal alanlarda da Yunus'un betimlendiği görülmektedir. Hipodromda dekor için kullanılan betimler arasındadır²³⁴.

Taksiyarhis Kilisesi'nde bulunan Yunus'un kurtuluşu freski, stilize edilmiş bitkisel süslemeli madalyon içinde, mavi zemin üzerine işlenmiştir (Res.31). Freskin perspektifi pek başarılı değildir. Ama renkler oldukça canlı tutulmuştur. Deniz ve kaya betimlemeyi ortadan ikiye bölecek şekildedir. Sahnenin beşte üçünü deniz beşte ikisini ise kayalar kaplamaktadır. Ağzı açık şekilde duran balık koyu kahverenginde ve dişleri görünmeden gerçeklikten uzak betimlenmiştir. Yunus, tam ortada üstünde giysi olmadan izleyiciye bakıyormuş gibi betimlenmiştir. Yunus'un bedeninin devamı balığın ağzında kalmış algısı olacak şekilde sadece belinden yukarısı betimlenmiştir. Yunus'un başında belli belirsiz bir hale ve ellerini kayalara doğru uzattığı görülmektedir. Yunus'un yüzünde, balığın karnında kaldığı zaman çektiği çilenin yansıması görülmektedir.

²³¹ David Talbot Rice, *Art of the Byzantine Era*, London: Thames&Hudson, 1963, s. 17

²³² Yılmaz, "Bizans Sanatında Yunus (Jonah) Ve Yunus Sembolü Üzerine", s. 760

²³³ Görsel ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Anthony Cutler, *Imagery and Ideology in Byzantine Art*, Hampshire: Variorum, 1992, s.129-150

²³⁴ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gilbert Dagron, *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012, s.284

3.4.2. Başmelek Mikail Freski

Taksiyarhis Kilisesi'nin, kuzey duvarı penceresinin batısında bulunan freskte Başmelek Mikail²³⁵ tasviri yer almaktadır. Melekler semavi dinlerde Tanrı'ya hizmet eden soyut varlıklardır. Meleklerin, insanlar ve Tanrı arasında elçi görevi gördüğüne inanılır. Çoğunlukla genç ve kanatlı biçimde tasvir edilirler²³⁶. Mikail; Hristiyan, Yahudi ve İslam dinlerinde kabul edilen dört büyük melekten biridir.

Mikail ismi, Eski Ahit'te Yeşu'nun kitabında²³⁷, Daniel'in kitabında²³⁸ ve Enoch'un kitabında²³⁹ olmak üzere üç yerde geçmektedir. Yeni Ahit'te ise birçok yerde meleklerden bahsedilirken Mikail ismi iki yerde Yahuda'nın Mektubu²⁴⁰ ve Yuhanna'nın Vahyinde²⁴¹ geçmektedir.

Hristiyanlıkta, Mikail'in Kilise'nin koruyucusu olduğu ve yargıyı temsil ettiği kabul edilmektedir. Mikail: şeytanı yenmiş, alt etmiş, mızrağını kırarak onu ezip geçmiş, onu zincirleyip uçurumdan aşağı yuvarlamış olarak kabul edilir²⁴². Aynı zaman da su ile şifa verdiği inanan Mikail'e büyük saygı gösterilmiş ve su kaynaklarının yanına yapılan kiliseler ona adanmıştır²⁴³. Mikail, insanlar ile tanrı arasında önemli bir araçtır. Mahşer gününde ruhları yargılamak için İsa'nın huzuruna taşıyacak sonrasında ise cennete taşıyacaktır.²⁴⁴ Ölüm sırasında hazır bulunan bir melektir. Mikail,

²³⁵ Mikail: "Kim tanrı gibidir" "Tanrı gibi olan" anlamına gelmektedir. Alexander Kazhdan, "Michael", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 1360

²³⁶ Günter Spitzing, *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole*, München: Diederichs Verleger, 1989, s.96; Alexander Kazhdan, "Michael", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, s. 1360

²³⁷ Eriha kentinin kuşatması sırasında, Yeşu'nun elinde kılıç bulunan bir komutan suretinde meleklerle karşılaştığı anlatılmaktadır. Bkz. Yeşu, 5:13-15

²³⁸ Daniel'in kitabında "Reis/Birinci Reislerden Biri/Kavmin oğulları içinde durmakta olan büyük reis" diye Mikail'den bahsedilmektedir. Bkz. Daniel, 10:13,21; 12:1

²³⁹ Enoch'un kitabında Mikail'den "İsrail'in Prensi/Başönder" şeklinde bahsedilmektedir. Bkz. Enoch, 10 :3

²⁴⁰ Yahuda'nın Mektubu'nda" Başmelek Mikail" diye bahsedilmektedir. Bkz. Yahuda, 1:9

²⁴¹ Göklerde gerçekleşen ve bir ejderle yapılan savaşın anlatıldığı bölümde geçmektedir. Mikail meleklerini alıp, ejder ile savaşmaya gelmiştir. Bkz. Yuhanna'nın Vahyi, 12: 7-10

²⁴² Geddes Macgregor, *Dictionary of Religion and Philosophy*, , New York: Paragon House 1989, s.412

²⁴³ Kazhdan, a.g.e., 1361

²⁴⁴ Gülçin Pehlivan, *Kappadokia Kiliselerindeki Melek Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 73

çoğunlukla bir elinde adaletin terazisi, diğer elinde ise kılıç tutarak tasvir edilmektedir²⁴⁵.

Melekler erkek, beyaz giysili, sakallı veya sakalsız olarak tasvir edilmişlerdir. 5. yüzyıldan sonra ise haleli, beyaz giysili ve kanatlı betimlenmişlerdir. Bizans sanatında, Tanrı'nın mesajlarını cennet ve dünya arasında iletebilmek için meleklerin kanatları kullanılmıştır²⁴⁶. Sanatta 5. yüzyıl sonu 6. yüzyıl başı itibariyle başmelekler, saray ve imparator kıyafetleri ve sembolleriyle diğer meleklerden ayırt edilerek betimlenmiştir²⁴⁷. 6. yüzyıla tarihlenen, British Museum'daki diptikonun bir bölümünde kanatlı Mikail tasviri görülmektedir. Bir kapı önünde, elinde asa ve haçlı globos²⁴⁸ ile betimlenmiştir²⁴⁹.

Başmelek tasvirleri, sahne içerisinde veya tek figür olarak Bizans sanatının hemen her döneminde kullanılmıştır. Başmelek Mikail, erken dönemden geç döneme kadar kithon²⁵⁰ üzerine palyum²⁵¹ veya chlamys²⁵² giyerek tasvir edilmiştir. Ortaçağ'da sıklıkla savaşçı giysileri içinde, kithon üzerine zırh giyinmiş olarak betimlenmiştir. Geç dönem tasvirlerinde bölgelere göre değişiklik göstermiştir²⁵³.

Taksiyarhis Kilisesi naosun kuzey duvarındaki pencerenin batısında olan Başmelek Mikail Freski, stilize edilmiş bitkisel motif süslemeli kahverengi kemer içerisinde, yeşil zemin üstüne tasvir edilmiştir (Res.32). Mikail, mavi kithon üstüne altın zırh ve kırmızı bir palyum giysileri içinde betimlenmiştir. Beyaz kanatları açık değil arkasında toplanmış durmaktadır. Ayak parmaklarının dışarıda kaldığı kahverengi bot giymektedir. Uzam belirtilmemiş, yer kavramı olmadan havada betimlenmiştir. Mikail sağ elinde bir ışın kılıcı tutmaktadır. Sol elini göğsünde tutarak, insanlara adalet için

²⁴⁵ Geddes Macgregor, *Dictionary of Religion and Philosophy*, , New York: Paragon House 1989, s.412

²⁴⁶ Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gülçin Pehlivan, *Kappadokia Kiliselerindeki Melek Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.82-89

²⁴⁷ Alexander Kazhdan, "Archangel", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, ss. 155

²⁴⁸ Dünya üzerinde İmparatorun egemenliğini ifade eden küre biçiminde olan simge. Pehlivan, a.g.e., s.328

²⁴⁹ Pehlivan, a.g.e., s.84

²⁵⁰ Kithon: Yün veya keten kumaştan içe giyilen Bizans halk giysisi. Pehlivan, a.g.e., 329

²⁵¹ Palyum: Tek omuzdan bağlanan pelerin. Pehlivan, a.g.e., 330

²⁵² Chlamys: tek omuzdan bağlanan uzun asker giysisi. Pehlivan, a.g.e., 328

²⁵³ Yıldız Ötügen, "Selime Derviş Akın Kilise Ve Mezar Odası", *Suut Kemal Yetkin'e Armağan*, (Hacettepe Armağan Dizisi: 1) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1948, s.300; Pehlivan, a.g.e., 106/294

hizmet etmeye hazır halde durmaktadır. Genç bir erkek görünümünde ve uzun saçlı olarak başında herhangi bir takı olmadan betimlenmiştir. Başının üstünde “Μιχαήλ”(Mikail) yazısı bulunmaktadır.

3.4.3. Başmelek Cebrail Freski

Başmelek Mikail Freski ile aynı duvarda, Başmelek Cebrail²⁵⁴ freski yer almaktadır. Eski ve Yeni Ahit’te bahsedilen bir diğer başmelek Cebrail’dir. Tanrının mesajını taşıyan başmelek olarak kabul edilir. Cebrail’in ismi Kutsal metinlerde ilk defa, Daniel’in kitabında geçmektedir. Daniel’in gördüğü kutsal varlığı çözmeye çalışırken, Cebrail’in insan şeklinde önünde belirip ona yorumlamasında yardım ettiğinden bahsedilmektedir²⁵⁵. Yine aynı kitapta Daniel’in yanına hızlı ve uçarak Cebrail’in geldiğinden ve ona anlayış bahşeden bir melek olduğundan bahsedilir²⁵⁶.

Yeni Ahit’te Başmelek Cebrail’den birçok yerde bahsedilmektedir. Vaftizci Yahya’nın ve İsa’nın doğumunun habercisidir²⁵⁷. Zekeriya’ya bir oğlu olacağını ve ismini Yahya koyacağı haberini getirmiştir²⁵⁸. Meryem’e gebe kalacağını ve İsa isminde bir erkek çocuğu olacağını müjdelemiştir²⁵⁹. Çoğu Hristiyan, son yargı günü Cebrail’in kutsal boynuz boruyu üfleyeceğine inanır. Hristiyan geleneğinde Cebrail’in merhameti temsil ettiğine inanılmaktadır²⁶⁰.

Başmelek Cebrail tasvirlerinde, erken dönemden itibaren giysi olarak imparator giysileri kullanılmıştır. Kithon üzerine palyum giysisi veya kithon üstüne chlamys ve loros²⁶¹ giysileri ile tasvir edilmiştir. 6. yüzyılda inşa edilen Ravenna S. Apollinare Classe Kilisesinde, loros giysileri içinde cennetin bekçileri olan melekler tasviri yer almaktadır. Cebrail, saçında bazen diadem bazen saç bandı ile tasvir edilir. Elinde asa,

²⁵⁴ Cebrail: “Tanrının kulu”, ”Tanrının Kuvveti” veya “Tanrının Adamı” anlamlarına gelmektedir. Murat Serdar, “Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail)”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.13/2, Elazığ: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008, s. 229

²⁵⁵ Daniel, 8: 15-26

²⁵⁶ Daniel, 9: 20-23

²⁵⁷ Sarah Carr-Gomm, *The Hutchinson Dictionary Of Symbols In Art*, Oxford: Helicon in Association with Duncan Baird Publisher, 1995, s. 98

²⁵⁸ Luka, 1: 11-13, 19

²⁵⁹ Luka, 1: 26

²⁶⁰ Serdar, a.g.e., s.230

²⁶¹ Loros: İmparatorluğa ait değerli taşlar ile bezenmiş giysi. Bizans döneminde başmelek tasvirlerinde sıkça kullanılmıştır. Pehlivan, a.g.e., 329

haçlı globos veya labarum²⁶² ile betimlenmiştir. Mikail ile birlikte, öykülü sahnelerde tasvir edildiği gibi tek figür olarak da tasviri yaygındır. Sahnelerde veya tek figür tasvirlerinde yazıtı ile birlikte betimlenmiştir.

Başmelek Cebrail, çoğunlukla Meryem'e Müjde sahnelerinde yer almaktadır. İsa'nın çocukluk döneminin ilk sahnesidir. Sahnede, Kurtarıcı İsa'nın günahsız doğumunu müjdeleyen başmelek Cebrail çoğunlukla bir eliyle Meryem'i selamlarken diğer elinde asa tutmaktadır. Bazı örneklerde de bir elinde asa tutarken diğer elini Meryem'e doğru uzatmaktadır. Bazı örneklerde ise Meryem'i takdis ederek elinde beyaz bir zambak tutarak tasvir edilmiştir. Cebrail'in elinde tuttuğu zambak, Meryem'in saflığını, temizliğini ve bakireliğini ifade etmektedir.²⁶³

Taksiyarhis Kilisesi naosun kuzey duvarındaki pencerenin doğusunda ki Başmelek Mikail Freski, stilize edilmiş bitkisel motif süslemeli kahverengi kemer içerisinde, yeşil-mavi zemin üstüne işlenmiş (Res.33). Cebrail, genç erkek ve beyaz kanatlı tasvir edilmiş. Kırmızı kithon üstüne beyaz palyum giymektedir. Kanatları arkasında toplanmış ve ayakları yere basarak betimlenmiştir. Sol elinde beyaz bir zambak tutarak sağ eliyle de zambağı işaret ederek betimlenmiştir. Başının üstünde "Ταβριήλ" (Cebrail) yazısı bulunmaktadır.

3.4.4. Azize Helena Freski

Taksiyarhis Kilisesi naosunun güney duvarında pencerenin doğusundaki freskte Azize Helena tasviri yer alır. 250 yılında Bithynia'da (Bursa Civarı) doğan Azize Helena, Roma İmparatoru Büyük Konstantin'in annesidir²⁶⁴.

Azize Helena, o dönemde haysiyet kırıcı bir meslek olarak bilinen hancılık yapan bir ailenin kızıydı. Romalı bir asker ile evlenmiş. Kocasını Konstantius Chlorus, 293'te imparator olmuştur. Helena'yı, imparator olduktan sonra asil bir aileden gelmediği için boşamıştır. Helena'dan boşandıktan sonra Theodora ile evlenmiştir.

²⁶² Labarum: Üstünde kristogram olan askeri Hristiyan bayrağıdır. Pehlivan, a.g.e., s.329

²⁶³ İçim Bengisu Göktürk, *Bizans Sanatında Zambak (Fleur-De-Lis) Motifi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s.39

²⁶⁴ Derman Bayladı, *Dinler Kavşağı Anadolu*, İstanbul: Say yayınları, 1998, s.133

Helena, Filistin'e giderek uzun bir süre orada kalmıştır. Kocasının ölümünden sonra oğlu Konstantin'in imparator olmasıyla saraya geri dönmüştür²⁶⁵.

Azize Helena, uzun bir süre boyunca Hristiyan inancına sahipti ancak 60 yaşında Roma'ya döndüğünde vaftiz edilmiştir. Oğlu ile birlikte Hristiyanlığın koruyucusu olmuştur. İmparatorluğun hazinesinden kiliseler ve bazilikalar yaptırmıştır. İhtiyaç sahiplerine yardım etmiş, fakirleri korumuş ve mahkumların bulunduğu şartları iyileştirmiş. Halk, Azize Helena'ya büyük saygı ve sevgi göstermiştir. 70 yaşına gelen Helena'nın imanı doruğa ulaşmış ve inançlarından dolayı hapse atılan Hristiyanların hepsini serbest bırakmıştır. Diğer mahkumların cezalarını hafifletmiş, ihtiyacı olanlara da giysi, yiyecek ve para dağıtmış. Azize Helena, oğlu Konstantin ile birlikte Hristiyan dini ve İsa inancını tanıtmıştır²⁶⁶.

Helena'ya 325'de Hristiyanların annesi unvanı verilmiş. Helena torunu Crispus'un ölümünden sonra çok sarsılmış. Kalbini tamamen İsa'ya ve acılarına vererek, Hristiyanlık tarihinde ilk hac yoluna başlamıştır. Azize Helena, Kutsal topraklara doğru 326 yılında hac yolculuğuna çıkmıştır²⁶⁷.

Kudüs'e giden Helena, bu kutsal yerlerde İsa'nın çarmıha gerildiği haçı aramaya başlar. Yolculuğu sırasında Anadolu'da birçok kilisenin yapılmasını sağlamıştır. St. Ambroise'un 395 yılındaki şahitliğine göre Helena'nın, Kudüs'te gerçek haçı bulduğuna inanılır. Helena, antik bir sarnıçta Golgotha'nın üç haçını bulur. Gerçek olan haçın üzerindeki yazılar sayesinde tanır. Haçın üstünde "Nazaret'li Jesus, Yahudilerin Kralı" yazmaktadır. Haçın olduğu yerde İsa'nın çarmıha gerilmesinde kullanılan üç çiviyi de bulmuştur. Helena, haçtan üç parça alır. Haçın bir parçasını Kudüs'e, diğer parçasını İstanbul'a ve üçüncü parçayı da Roma'ya gönderir²⁶⁸.

Hristiyanlara göre, İsa'nın Çarmıha gerildiği gerçek haçı bulması yaptığı en önemli işlerden biridir. Gerçekleştirdiği hac yolculuğundan sonra azizeliğe layık

²⁶⁵Dursun Budak, *Anadolu'da Yaşamış Aziz Ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012, s.112

²⁶⁶ Budak, a.yer

²⁶⁷ Budak, a.g.e., s.113

²⁶⁸ Budak, a.yer

görülmüştür. 330 yılında, 73 yaşında ve Nikomedeia'da (İzmit) ölmüştür²⁶⁹. Helena, oğlu Konstantin tarafından Via Labicana'da yaptırılan anıt mezara defnedilmiştir²⁷⁰.

Helena'nın sembolü haçtır. Haçın dikey bölümü, Helena'nın sosyal statüsünün hancı uşaklığından imparator anneliğine çıkışını, imparatoriçe oluşu, aynı zamanda Haçın yükselişini simgeler. Haçın yatay bölümü Azize Helena'nın, doğudan batıya, batıdan doğuya, geçişlerini sembolize eder. Azize Helena, elinde Haçı ve başında Tacı ile resmedilir. Giysi olarak çoğunlukla omuz detayı T formunda olan lorosla tasvir edilmiştir²⁷¹. Helena'nın isim anlamı; hale, ışık ve meşaledir. Hastaların, genç kızların, yoksulların, din değiştirenlerin, zorluk yaşayanların yardımcısı olduğuna ve hırsıza, yangına karşı koruyucu olduğuna inanılır²⁷².

Taksiyarhis Kilisesinde bulunan Azize Helena freski, stilize edilmiş bitkisel motif süslemeli kahverengi kemer içerisinde, yeşil zemin üzerine işlenmiş (Res.34). Azize Helena, orta yaşlarda yumuşak bir ifade ile betimlenmiştir. İzleyiciye değil batıda duran oğlu Konstantin'e doğru bakıyor. Saçları omuzlarından arkaya dökülerek betimlenmiştir. Beyaz tunik üstüne altın ve süslemeli omuzluk altında T şeklinde uzun kırmızı bir loros ile tasvir edilmiştir. Başında altın, yuvarlak, sade ve gösterişsiz bir tac vardır. Başındaki tacın üzeri açıktır, ortasında yarım yuvarlak bir çıkıntı vardır ve tacın tepesinde küçük bir haç bulunmaktadır. Elinde altın bir tepsi tutmaktadır. Tepsinin üstünde, İsa'nın çarmıha gerilmesinde kullanılan üç tane çivi vardır. Başının üstünde "EAENH" (Helen) yazısı bulunmaktadır.

3.4.5. Aziz Konstantin Freski

Naosun güney duvarına pencerenin batısında, Azize Helena'nın sağına denk gelen freskte ise Aziz Konstantin Tasviri bulunmaktadır. Aziz Konstantin, Azize Helena'nın ve İmparator Konstantius Chlorus'un oğludur. 309 yılında babasının

²⁶⁹ Bayladı, a.g.e., s.133

²⁷⁰ Paul Stephenson, *Büyük Konstantin*, çev. Gürkan Engin, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.311

²⁷¹ Konu ile ilgili ayrıntılı kaynak için için bkz. Meryem Yıldız, *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus Ve Helena İle Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

²⁷² Budak, a.g.e., s.114

ölümünden sonra tahta geçerek imparatorluğunu ilan etmiştir²⁷³. Kaynaklara göre Konstantin, hayatı boyunca mucize arayışına girmiştir. Tanrı sürekli ona doğaüstü işaretler göstermiştir. Tanrı, Konstantin'e Milvius savaşı arifesinde Hristiyanlık tarihi açısından oldukça önemli sayılan bir yardım göndermiştir. Savaştan bir gece önce gördüğü vizyondan çok etkilenmiştir. Putlara dua ederken, gündüz vakti gökyüzündeki ışıklar arasında bir Hristogram ve 'Bununla Kazanacaksın' yazısı görmüştür. İsa, daha sonra rüyasında aynı sembol ile kendisine görünmüştür. Savaşa girmeden önce, gösterdiği sembolü, kendisinin koruyucu sembolü olarak kullanmasını söyler. Konstantin askerlerinin kalkanı üzerine gördüğü haç şeklini kazıtır. Konstantin, 312'den sonra Haç sembolünü zaferinin nedeni olarak görür. Belirgin bir şekilde, Hristiyanlığa yönelerek Vaftiz olur. Konstantin, kendini "Yüksek Gücün" dünyadaki temsilcisi olarak kutsallaştırmıştır. Annesi Helena ile Hristiyanlık dininin koruyucusu olmuştur. İmparatorluk hazinelerinden çok sayıda kiliseler inşa ettirmiştir²⁷⁴.

Annesi Helena'dan gerçek haçın parçalarını toplamasını istedi. Haçı, çile çekme sembolü ve kendi zaferini doğrulayan sihirli bir totem olarak görüyordu. Haç motifi, Erken Bizans döneminden itibaren bir aşağılanma değil bir zafer sembolü haline gelmiştir. Helena gerçek haçı bulduğu yerde bir kilise yaptırmış ve haçın parçalarını üç gümüş sandığa koydurmuştur. Sandıklardan birini haçtan çıkan çivilerle birlikte Konstantin'e göndermiştir²⁷⁵.

4. yüzyıldan sonra Konstantin ve Helena'nın aziz kültü giderek büyümüştür²⁷⁶. 9. yüzyılda ise ani bir yükseliş yakalamıştır. Gerçek haç sahnesi, 9. yüzyılda litürjik objelerde ve kilise dekorasyonlarında bile sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Helena'nın gerçek haçı bulması, Hristiyanların gerçek haç sembolüne saygı duymasını sağlamış ve imparatorluğun Hristiyanlaşma sürecini etkilemiştir²⁷⁷.

²⁷³ Yunus Kaymaz, *Konstantin Ve Hristiyanlık*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s.28

²⁷⁴ Yıldız, *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus Ve Helena İle Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri*, s. 14,16; Christopher Walter, *The Iconography of Constantine the Great Emperor and Saint*, Rome: Alexandros Press, 2006, s.5; Budak, a.g.e., s.112-113

²⁷⁵ Yıldız, *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus Ve Helena İle Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri*, s. 97-98

²⁷⁶ Walter, a.g.e., s.33

²⁷⁷ Yıldız, *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus Ve Helena İle Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri*, s. 99

Aziz Konstantin ve azize Helena'nın çevrelediği gerçek haçın ikonik sahneleri, ikonoklastlar tarafından yayılmıştır. Basit ve soyut bir haç sembolünün taşıdığı kavramdan uzak ve tamamen farklı bir anlam kazanmıştır. İkonoklazma döneminden sonra Bizans sanatında gerçek haç sahneleri daha da popüler bir hale gelerek doruk noktasına ulaşmıştır. Simgesel olarak önemli anlamlar taşıyan gerçek haç sahneleri Konstantin ve Helena'nın görselliği ile zenginleştirilmiştir.

Konstantin, karakteristik saç kesimi, şahin burnu, büyük ve çıkık gözleri, ince dudakları, güçlü boyun ve çene kaslarıyla tasvir edilmektedir²⁷⁸. Çoğunlukla genç ve sakallı tasvir edilmiştir. Çapraz bantlı loros giysisi içinde, süslü kemerler ve süslemeli taç giydirilerek betimlenmiştir²⁷⁹.

Taksiyarhis Kilisesinde bulunan Aziz Konstantin freski, kemer içerisinde olan diğer freskler ile benzer olarak stilize edilmiş bitkisel motif süslemeli kahverengi kemer içerisinde, mavi-yeşil zemin üzerine işlenmiştir (Res.35). Konstantin, siyah saçlı ve sakallı betimlenmiştir. Siyah haç motifli açık kırmızı bir tunik üstüne beyaz renkte çapraz bir loros giysisi içerisinde, başında gösterişsiz ve sade üzeri açık altın bir taç ile tasvir edilmiştir. Sağ elinde gerçek haçı tutarak, sol eli ile de onu işaret ederek izleyiciye bakacak şekilde betimlenmiştir. Elinde tuttuğu haçın tamamı edilmemiştir. Haçın dikey kısmı ile yatay kısmının bir kısmı görülmektedir. Başının üstünde “ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ” (Konstantinos) yazısı bulunmaktadır.

3.4.6. Aziz Petrus Freski

Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsis penceresinin iki yanı kahverengi kemer içerisinde fresklerle süslenmiştir. Pencerenin kuzey yanındaki freskte Aziz Petrus tasviri yer almaktadır. Petrus, Beytsayda'da doğmuştur. Balıkçı olan babası Yuhanna, ona Simon adını vermiştir²⁸⁰. Petrus, İsa ile ilk olarak erkek kardeşi Andreas tarafından tanıştırılmıştır. Hz. İsa tarafından vaftiz edilmiştir. İsa ona Yunanca taş veya kaya

²⁷⁸ Walter, a.g.e., s.13-15

²⁷⁹ Konu ile ilgili ayrıntılı kaynak için bkz. Yıldız, *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus Ve Helena İle Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

²⁸⁰ Sibel Sel, Levent KURAN, *Hıristiyanlık Tarihi*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004, s. 61

anlamına gelen, Petrus adını vermiştir. “Ben de sana şunu söyleyeyim, sen Petrus’sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım. Ölüler diyarının kapıları ona karşı direnemeyecek”²⁸¹. Kısa bir sürede İsa’nın on iki elçisinden biri olmuş ve grubun liderliğini ve sözcülüğünü yapmıştır²⁸².

Petrus, “Havarilerin prensi” diye adlandırılmaktadır. Havari listesinde ilk sırada Petrus yer alır²⁸³. İsa’nın, Tanrı’nın oğlu olduğunu ilk söyleyen Petrus’tur²⁸⁴. İsa’nın mezardan çıkışına ilk şahit olan ve ilk gören de Petrus’tur²⁸⁵.

Petrus, İsa’nın çarmıha gerilmesi ve mezardan dirilişinden sonra kendini İncil’in vaazına vermiştir. Paganistleri vaftiz etmiştir. Yeni Antlaşmadaki iki mektubu o yazmıştır. Petrus birinci mektubunu Efes, Kayseri, Ankara ve Karadeniz’de bulunan Hristiyanlara hitaben yazılmıştır. Bu mektupta üstünde durduğu en önemli nokta, Hristiyanların imanlarını pekiştirmesi meselesidir. Öğütler şeklinde yazmıştır²⁸⁶.

İkinci mektup, kullanılan üslup, kelimeler ve konular bakımından birinci mektuptan farklıdır. Bu mektupta ruhani olaylar vardır. İsa’nın Tabor Dağı’nda nurlanması bunlardan biridir. Bu mektubu Petrus’un kime yazdığı pek belli değildir²⁸⁷.

Kral Hirodes Agrippa (41-44) tarafından hapse atılan Petrus, öldürüleceği gündün bir gece önce kaçmıştır²⁸⁸. Petrus’un daha sonra yaptığı işler oldukça belirsizdir. Anadolu’da çalışmış, olabilir ancak sonra Roma’ya yerleşmiştir. Roma’da kendini önder olarak tanıtmıştır. Markos kitabının, başlıca kaynağı Petrus olabilir. Roma’da, yaklaşık 64 yılında Neron’un Hristiyanlara karşı yaptığı katliamda Petrus’un öldürüldüğü bilinmektedir²⁸⁹.

Petrus, Hristiyanlar tarafından, Roma’nın ilk piskoposu, havarilerin ilki, kilisenin köşe taşı ve ilk papa olarak kabul edilmektedir²⁹⁰. Petrus Roma kilisesini kurmamış olmasına rağmen, Roma’da iman uğruna öldürülmesi Petrus’a büyük

²⁸¹ Matta, 16/18

²⁸² Sel, a.g.e., s. 60

²⁸³ Şinasi Gündüz, “Petrus”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 2.b., Ankara: Vadi Yayınları, 2017, s. 305

²⁸⁴ Matta, 16/15; Markos, 8/29, Luka, 9/20.

²⁸⁵ Luka, 24/34.

²⁸⁶ Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 99.

²⁸⁷ Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, s. 100

²⁸⁸ Sel, a.g.e., s. 61

²⁸⁹ Budak, a.g.e., s. 56

²⁹⁰ Aydın, “Petrus”, s.611

saygınlık sağlamıştır²⁹¹. Bir rivayete göre başı kesilerek, başka rivayette ise baş aşağı çarmıha gerilerek öldürülmüştür. İsa ile bir tutulmamak için baş aşağı çarmıha gerilmeyi kendisi istemiştir²⁹².

Petrus, tasvirlerinde beyaz saçlı ve beyaz sakallı yaşlı bir figür olarak betimlenir. Mavi kithon ve sarı palyum giyerek tasvir edilir.

Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Aziz Petrus freski, kahverengi kemer içerisine işlenmiştir (Res.36). Kemerin üstü volüt ve "C-S" kıvrımlarıyla süslenmiştir. Figür de kullanılan renkler bulanık ve belirsizdir. Petrus, yaşlı ve başında çizgisel hale ile betimlenmiştir. Beyaz saçlı ve beyaz sakallıdır. Giysilerinde turuncuya yakın sarı bir renk tonu hakimdir. Sarı bir kithon üzerine aynı renkte palyum ve üzerinde altın renkli haç motifli bir omophorion²⁹³ giymiştir. Sol elinde İncil tutarak sağ eliyle ise takdis işareti yaparak betimlenmiştir.

3.4.7. Aziz Basileios Freski

Aziz Basileios freski, apsis duvarında Aziz Petrus freskinin yanındadır. Aziz Basileios, 329'da Kayseri'de doğmuş, 379 yılında aynı şehirde ölmüştür. Basileios Kayseri, İstanbul ve Atina'da öğrenim görmüştür²⁹⁴. Konuşma sanatında kariyer yapmak için iyi bir eğitim almış. Daha sonra bu isteğinden vazgeçerek vaftiz edilmiştir. Basileios ailesine ait olan Pontus'taki araziye çekilmiş. Burada çileci bir yaşam sürmeye başlayarak kendini kutsal kitap hakkında çalışmalarına adanmıştır. Arkadaşı Nazianzos'lu Gregorios ile birlikte Origenes'in eserlerini bir antolojide toplayarak, 364 yılında rahip olarak atanmıştır. 370'te Kayseri piskoposu olan Basileios, hasta ve yoksul insanlara karşı kendini sorumlu hissettiği için yeni manastırının çevresine, kendi parasıyla hastane ve hanlar kurarak manastırını merkezi bir kompleks haline getirmiştir.

²⁹¹ Sel, a.g.e., s.61

²⁹² Budak, s.56

²⁹³ Omophorion: 3 veya 5 metre uzunluğunda, omuzlar üstüne düşen phalunion üstüne giyilen üzeri haçlarla bezeli olan piskopos giysisi. Pehlivan, a.g.e., s.329

²⁹⁴ Bayladı, a.g.e., 125

Basileios, Roma Piskoposunun öğretilerini tanımış fakat evrensel kilisenin başı olduğunu kabul etmemiştir²⁹⁵.

Basileios, Anadolu'daki manastır hayatını kendi önderliğinde şekillendirmiştir. Doğuda yeni bir manastır hayat tarzı dönemi başlamıştır. Hristiyanlar için “Manastır hayatını kiliseden sapmaktan kurtaran keşiş” olarak anılmıştır. Basileios, toplu halde manastırlarda ibadet etmek yerine münzevi ibadeti tercih etmiş. Şehirlerde okullar ve manastırlar kurarak, kilise gelenekleri ile inziva hayatını sentezleyerek Manastır sistemine adını vermiş ve kardeşi Nyssâlı Gregorios ve Naziaslı Gregorios ile birlikte Kappadokialı Kilise Babaları olarak anılmıştır²⁹⁶. Bu sentezi, Bizans ilahiyatının da temel dayanağı olmuştur. Basileios tarikat manastırlarından yana olmuş. Kalabalık manastırları gereğinden büyük bulmuş ve manastırları küçültmüştür. Keşişin itaatkârlığı Basileios için en önemli erdemdi. Çilekeşlik ve nefsin köreltilmesinde ise aşırıya kaçmayı yasaklamıştır²⁹⁷. Basileios'a göre din adına dahi olsa dünyadan tümüyle soyutlanmak ve tembellik etmek kabul görülmez²⁹⁸.

Aziz Basileios freski, üzeri volüt ve “C-S” kıvrımlarıyla süslenmiş kahverengi kemer içerisinde yer almaktadır (Res.37). Freskte kullanılan renkler canlı ve nettir. Yüz hatları zamanla tahrip edilmiş ve net seçilmemektedir. Basileios, Petrus ile benzer şekilde betimlenmiş. Sol elinde açık bir İncil tutarken sağ eliyle takdis işareti yapmaktadır. Piskopos giysisi olarak mavi epitrahelion üstüne kırmızı Phalonion ve haç motifli sarı omophorion giyerek tasvir edilmiştir. Boynunda bir kolye ile betimlenmiş. Bu kolye, altın çerçeve içerisinde dindarlığı ve bereketi temsil eden ametist taşıdır.

²⁹⁵ Sel, a.g.e., s.177

²⁹⁶ Kemal Polat, *Katolik Hristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008, s. 372

²⁹⁷ Budak, a.g.e., 97

²⁹⁸ Aziz Basileios hayatı hakkında ayrıntılı kaynak için bkz. Halil Temiztürk, “Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3., S.1., Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016, s. 35-61

3.4.8. Aziz Pavlus Freski

Pavlus'un asıl adı Saul'dur. "Yabancıların Havarisi" diye bilinmektedir. M.S. 10 yılında, Tarsus'ta doğmuş Roma vatandaşıdır²⁹⁹. Tarsuslu olduğu Kutsal kitaptan anlaşılmaktadır. "Fakat Pavlus dedi: Ben Kilikya'dan Tarsuslu bir Yahudi, ehemmiyetsiz olmayan bir şehrin ahalisindenim"³⁰⁰. Dindaşlarıyla ilişkisinde Saul, dünya ile ilişkilerinde Pavlus ismini kullanıyordu³⁰¹.

Tarsus'a Hristiyanlık çok erken dönemde gelmişti. Kentin köklü Yahudi cemati, Hristiyanlığı ilk seçenlerdi. Pavlus'un ailesinin Tarsus'ta yaşadığı dönem, kentte sosyal ve ekonomik yönden yapılanmanın sürdüğü dönemdi. Romalı olmayanlara, para karşılığında Roma yurttaşlığı sağlanırdı. Pavlus'un ailesi, Roma vatandaşlığını bu sayede elde etmişlerdir. Sünnetinden sonra Yahudilerin ilk kralı olan Saul adı verilmişti. Romalı olduktan sonra Pavlus adını aldı³⁰².

Ailesi tarafından eğitim için Kudüs'e yollanmıştı. Pavlus, burada eğitim alarak, "Kutsal Yasa (Musa Töresi)" konusunda olgunlaşmıştı. Yüksek mevkideki kişilerin bu sayede sevgisini kazanmıştı. Ancak Kudüs o dönemde, Yeni bir dini yaymaya çalışan ilk Hristiyanlar ile onlara karşı direnişler ve yargılamalara sahne oluyordu³⁰³.

Pavlus, bu dönemde, Hristiyanların korkulu rüyası olmuştu. Kilise topluluklarını dağıtmış, evlere dalıp insanları tutuklamıştır. Şam Hristiyanlarını, Kudüs'e getirmek için görevlendirilmiştir. Bu görev Pavlus'un hayatında dönüm noktası olmuştur. İsa'nın havarilerinden ilk Hristiyan şehit sayılan Stefan'ın taşlanmasına katılmış. Pavlus, Kutsal Kitap'ta ilk kez burada Saul adıyla geçiyor³⁰⁴.

Şam'a dönüş yolculuğunda Pavlus, İsa'nın görüşünü görerek görme yetisini kaybediyor. Yanındaki arkadaşları pavlus'u Yahuda adında bir arkadaşına götürüyor. Pavlus burada üç gün yemek yemeyip su içmeden dua ediyor. Daha sonra tutuklayıp Kudüs'e götürdüğü Nasıralılardan biri onu görmeye gelmiştir. Onu İsa'nın yolladığını

²⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Aydın, "Pavlus", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s. 603

³⁰⁰ Elçilerin İşleri, 21/39

³⁰¹ Aydın, "Pavlus", s.603

³⁰² Lucio Condolo, *En samimi Dostlarımız Bazı Azizlerin Hayatı*, çev. Özcan ÇANLI, İstanbul: Orhan Basımevi, 1988, s. 25

³⁰³ Budak, a.g.e., s. 43-44

³⁰⁴ Elçilerin İşleri 7/58-60; 22/ 20

ve yeniden görebilmesini istediğini söylemiş. Pavlus yeniden görmeye başlamış. İsa'nın gerçekten mesih olduğuna inanarak vaftiz olmak istemiş. Vaftiz olduktan sonra vaaz etmeye ve insanlara Şam yolunda başına gelen olayı anlatmaya başlamış³⁰⁵. Bu olay üzerine, tüm yaşamı ve inancı kökten değişen Pavlus, İsa yolunda olan müritlerle birlikte yeni inancını yaşamaya başlamış “hemen İsa'yı “Tanrı'nın oğludur” diye vaaz etmeye başladı.”³⁰⁶. Bunun üzerine Pavlus, Yahudilerin baskısı ve şiddetine maruz kalmıştır. Pavlus'un Şam'da öldürüleceği haberini alan müritler, onu bir sepete koyarak kale duvarından aşağı sarkıtıp kaçmasına yardım etmişlerdir.

Aziz Pavlus, Hristiyanlığın mimarıdır. Azizliği konusunda mucizeler göstermiştir. Anadolu'da ise Hristiyanlığın yayılmasında birinci faktördür. Aziz Pavlus Anadolu kültür tarihine adını yazdırmıştır³⁰⁷.

Pavlus, siyah saçlı, sakallı, ufak kaşları, sivri burunlu, güçlü ve merhametli bir yüz ifadesi ile tasvir edilir. Elinde genellikle İncil tutarak betimlenir. Kithon üstüne palyum veya omophorion giysisi ile tasvir edilir.

Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsis penceresinin güneyindeki freskte Aziz Petrus tasviri bulunmaktadır. Fresk, kahverengi kemer içerisine işlenmiştir (Res.38). Kemerin üstü volüt ve “C-S” kıvrımlarıyla süslenmiştir. Pavlus siyah saçlı ve sakallı olarak, orta yaşlarda betimlenmiştir. Elinde açık biçimde İncil tutmaktadır. Tahrip edildiği için yüz hatları net seçilmemektedir. Mavi epitrakhelion³⁰⁸ üstüne kırmızı Phalunion³⁰⁹ ve haç motifleri olan kırmızı omophorion giysisi ile tasvir edilmiştir. Pavlus, pencerenin kuzey freskinde olan Petrus'a doğru bakmaktadır.

³⁰⁵ Condolo, a.g.e., s.19

³⁰⁶ Elçilerin İşleri, 9/20.

³⁰⁷ Konu hakkında ayrıntılı kaynak için bkz. Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004

³⁰⁸ Epitrakhelion: Piskopos giysilerinde içe giyilen uzun tunik. Pehlivan, a.g.e., s.328

³⁰⁹ Phalunion: Epitrakhelion üstüne giyilen dizin altına kadar bol dökümlü inen giysi. Pehlivan, a.g.e., 330

3.4.9. Nyssalı Gregorios Freski

Nyssalı Gregorios, 335-340 yılları arasında Niksar'da doğmuştur. Aziz Basileios'un kardeşidir. Felsefe ve retorikte iyi bir eğitim gören Gregorios, aslında bir hukukçudur. 4. yüzyılın en önemli İlahiyatçılarından biridir³¹⁰. İlk retorik ve felsefe eğitimini abisi Basileios'tan almıştır. Bekaret üzerine incelemeler yazarak evliliğe karşı eleştiriler yöneltmiştir. 360'lı yıllarda bekar kalmayı tercih etmiş ve manastıra çekilmiş. Sonraki yıllarda Nyssa piskoposu olmuştur³¹¹. Gregorios, Hristiyan ilahiyatının temellerini ve geliştirdiği fikirlerini Hexaemeron (Altı Gün), Meghas Katekhetikos Logos (Büyük Din Kitabı) ve Deopificio Homini (İnsanın Yaratılışı) gibi kitaplarda açıklamıştır³¹².

Birçok konsile katılan Gregorios, İstanbul'da vaaz etme imkanı da bulmuştur. Gregorios'un kültür sahibi olduğu eserlerinden anlaşılmaktadır. Platon, Porphirius, Philon ve Plotinus'un düşüncelerini derinden kavramış ve Aristoteles'i çok iyi bilmektedir. İreneus'u, Methodius'u, Olympos'lu Athanasius'u, Origenes'i ve Ancira'lı Marcellus'u okumuştur. Aynı zamanda geometri, astroloji ve tıp konusunda bilgi sahibidir. Aziz Gregorios, "İnsan Tanrı'nın suretinde, Tanrı tarafından ve Tanrı için yaratılmıştır" teolojisinin sahibidir³¹³.

Gregorios, Yunan ve Hristiyan düşüncelerini birleştirmiş ve görüşleri Hristiyan İlahiyatı bakımından çağımızda bile büyük itibar görmüştür³¹⁴.

Aziz Gregorios freski, apsis duvarında Aziz Pavlus freskinin yanındadır (Res.39). Kahverengi kemer içerisinde yer almaktadır. Kemer üstü, volüt ve "C-S" kıvrımlarıyla süslenmiş. Aziz Gregorios, diğer figürlerden farklı olarak sol elinde kapalı olarak İncil tutmuş ve sağ eliyle yine apsisteki figürler gibi takdis işareti yaparak betimlenmiş. Gregorios, mavi epitrakhelion üstüne turuncu Phalonion ve haç motifli sarı omophorion giysileri ile tasvir edilmiştir.

³¹⁰ Ali Canip Olgunlu, *Ana Tanrıca'dan Mevlana'ya*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2010, s.189

³¹¹ Budak, a.g.e., s. 100

³¹² Mehmet Aydın, "Nyssalı Aziz Gregorios", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s.253

³¹³ Budak, a.g.e., s.101

³¹⁴ Gregorios hakkında ayrıntılı kaynak için bkz. Mehmet Aydın, "Nyssalı Aziz Gregorios", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, s.253

3.4.10. İsa'nın Doğumu Freski

Hıristiyan ikona geleneğindeki en önemli parçayı “İsa” oluşturmaktadır. Hıristiyanlığın rehberi ve onların kurtarıcısıdır³¹⁵. “İsa'nın Doğumu”, Hıristiyanlarca büyük bir öneme sahiptir³¹⁶.

Tanrı, Cebrail'i Yusuf'un nişanlısı olan Meryem'e gönderir. Başmelek Cebrail, Kurtarıcı İsa'nın günahsız doğumunu Meryem'e müjdelemiştir. Bir oğula gebe kalacağını ve adını İsa koyacağını söylemiştir³¹⁷. Meryem, kendisine verilen müjdenin ardından Yahya'ya hamile olan annesinin yeğeni Elizabet'i görmeye gider. Üç ay Elizabet ile kalan Meryem, karnı büyümeye başladığı için evine döner³¹⁸. Meryem'in nişanlısı Yusuf bir süre sonra çalıştığı yerden dönünce Meryem'in hamile olduğunu fark eder. Daha nişanlı iken Meryem'in hamile olması Yusuf'u zor durumda bırakmıştır. Yusuf, Meryem'in anlattıklarına rağmen zor durumda kalmamak için sessizce ondan ayrılmaya karar vermiştir³¹⁹. Yusuf bu düşüncesinden sonra rüyasında bir melek görür. Melek, Meryem'in temiz ve bakire olduğunu, onu eş olarak almasını, kutsal ruha gebe kaldığını, bir oğul doğuracağını ve adını İsa koymalarını söylemiş³²⁰. Yusuf bu rüyadan sonra Meryem'i himayesi altına almış³²¹.

Roma halkı için Kral Sezar Augustus, nüfus sayımı için ferman yayımlar. Hamile Meryem ve nişanlısı Yusuf nüfus sayımı için Beytlehem'e giderler³²². Nüfus sayımından sonra Yusuf Meryem'i bir eşeğe bindirerek Kudüs'e doğru yola çıkarlar. Yusuf, yolculuk sırasında hamile olan Meryem ile orada ne yapacağını düşünürken Meryem, Yusuf'a sancısının olduğunu ve onu eşekten indirmesini istediğini söyler. Yusuf etrafın ıssız olduğunu ve Meryem'e ne yapmasını istediğini sorar³²³. Yusuf bir

³¹⁵ Mehmet Alparslan Küçük, “İsa'nın Doğumu-İkonografi İlişkisi Üzerine”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.22., S.55., İstanbul: Motif Yayıncılık, 2019, s. 191

³¹⁶ Leonid Ouspensky, Vladimir Lossky, *The Meaning of Icons*, New York: St Vladimirs Seminary Press, 1999, s.157

³¹⁷ Luka, 1:26

³¹⁸ Küçük, a.g.e., s.194

³¹⁹ Küçük, a.g.e., s.195

³²⁰ Matta, 1:18-21

³²¹ Küçük, a.yer

³²² Luka, 2:1-5.

³²³ J.K. Elliott, *The Apocryphal Jesus: Legends Of The Early Church*, NewYork: Oxford University Press, 2008, s.11-12,14

mağara bulup Meryem'i bırakıp ebe aramaya gider³²⁴. Kutsal Kitap'ta handa yer olmadığı için bir yemlikte oldukları söylenir³²⁵. Mağara, Hristiyan ikonografisinde ölüm ve diriliş mekanı ile birlikte doğum mekanı olarak görülmüştür. İsa'nın Doğumunun gerçekleştiği mağara, karanlığın derinliklerinden Tanrı'nın yeryüzüne inişinin gerçekleştiği yani insanlığın kurtuluşu için insan olarak dünyaya gelen İsa'nın, doğum sahnesinin ana mekanı olarak ikonografide yer edinmiştir³²⁶. Hristiyanlarca "İkinci/Yeni Havva" ve "Teotokos (Tanrı Anası)" olarak kabul ettikleri Meryem'in rahmi ile yeryüzünün derinlikleri özdeşleştirilmiş ve Tanrı'nın yaşadığı bir mağara olarak değerlendirilmiş³²⁷.

İsa'nın Doğum sahnesi ikonalarında, dünyanın sertliğini ve acımasızlığını ifade etmek için dağlar veya kayalar ile çevrili siyah rengin hakim olduğu mağara tasvirleri kullanılmıştır. Mağara, bazen insanların işledikleri günahlara bürünmüş olan bir dünyanın tasviridir. Mağara tasviri aslında İsa'nın anne karnındaki evrenin, dünyanın karanlığı ile örtüşmesidir. Söz konusu olan karanlığın İsa'nın doğumu ile aydınlığa kavuşacağına inanılır³²⁸.

İsa, doğum sahnelerinde kundak içerisinde veya beşikte sargılı betimlenmektedir. İsa'nın beşikte sargılı biçimde tasvir edilmesi, insanlığın günahları için kendini feda etmesi olarak, beşik mezar olarak yorumlanabilir çünkü Hristiyanlar için İsa, tüm dünyanın günahları için bir kurbandır. İsa, hem yaratılışı hem de kurtuluşu simgeler. İsa'nın doğumuna tüm evrenin, tanıklık ettiği veya evrenin bir parçası olduğu düşünülmektedir. Bu tanıklık içinde öküz ve eşek gibi hayvanlarda yer almaktadır. Habakkuk'un rivayet ettiği "iki hayvanın ortasında kendini göstereceksin", "iki hayvanın arasında onu tanırsınız"³²⁹ sözünün gerçekleştiğine dikkat çekerek ikonanın merkezinde öküz ve eşek tasvirine yer verilmektedir³³⁰.

³²⁴ Elliott, a.g.e., s.12; Küçük, a.g.e., 196

³²⁵ Luka, 2:6-7,12

³²⁶ Sacit Pekak, Durmuş Gür, "İsa'nın Doğumu", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.24., S.2., İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2015, s. 198; Küçük, a.g.e., s.196

³²⁷ Mezmurlar, 139:15; Solrunn Nes, *Mystical Language of Icons*, 2.b., USA: Eerdmans Publishing, 2009, s.43; Ouspensky, a.g.e., s.159

³²⁸ Yuhanna, 1:1-10; Pekak, a.g.m., .199; Ouspensky, a.g.e., 157; Küçük, a.g.e., 169

³²⁹ Yeşaya 1:3

³³⁰ Elliott, a.g.e., s.16; Ouspensky, a.g.e., s.159

Yusuf, bazı ikonalarda mağaranın dışında veya uzakta yaşlı bir adam olarak düşünceli ve endişeli betimlenmektedir. Bazılarında yaşlı adam görünümünde bir şeytan Yusuf'un karşısında tasvir edilir. Şeytan, Meryem'in bakire doğumu yapmadığı konusunda Yusuf'un aklını çelmektedir³³¹. Meryem, doğum sahnelerinde çoğunlukla doğum yorgunluğunu ifade etmek amacıyla yana eğimli yatarak betimlenir. Tüm ikonalarda hem doğum zamanında hem de doğumdan sonra Meryem'in bakire oluşu her daim üç yıldız (sağ-sol omuz ve alnında) ile vurgulanmaktadır³³². İsa'nın doğum sahnesinde sembolik olarak, doğum müjdesini mağaradan çıkan ve sabaha kadar parlayan uzun yıldız ile tüm dünyaya duyurulması tasviri sıkça kullanılmaktadır. Bazen Teslisin sembolü olarak, yıldızdan üç ışık yansıtılabilmektedir. Çünkü Hristiyanlara göre dünyanın kurtarıcısı olarak İsa, evrene "ışık" biçiminde doğmaktadır³³³. Doğum ikonalarında İsa'yı vurgulayan yıldız, doğum müjdesi olarak bilge adamların İsa'yı bulmalarını sağlayan bir rehber görevi de görmektedir³³⁴. Sahnelerde kutsal varlık olarak haleli melekler, Tanrı'yı överek ve onu yücelterek betimlenmektedir³³⁵.

Taksiyarthis Kilisesi'nde, ana apsis ile kuzey yan apsis arasında olan yarım niş içerisinde yer alan İsa'nın Doğum Sahnesinin olduğu fresk, oldukça tahrip edilmiş ve sadece üst kısmı günümüze gelebilmiştir (Res.40). Freskin üst bölümünde görülen yıldız ve yıldızdan aşağı inen ışık huzmesinden bu freskte İsa'nın doğum sahnesinin betimlendiğini söyleyebiliriz.

3.4.11. İsa'nın Vaftizi Freski

İkonografide yer alan İsa'nın vaftiz sahnesi, İncil ve kilise öğretisi etrafında şekillenmiştir. İsa'yı vaftiz eden Yahya, Meryem'in annesinin kuzeni olan Elizabet'in oğludur. Cebrail'in, Zekeriya'ya Yahya'yı müjdelemesi ile birlikte Zekeriya'nın eşi Elizabet hamile kalır³³⁶. Meryem İsa'ya gebe kaldığı müjdesini aldıktan sonra Elizabet'in yanına geldiğinde Elizabet'in karnındaki bebek hoplar ve Elizabet

³³¹ Pekak, a.g.m., s.204; küçük, a.g.e., s.198

³³² Ayten Önen Alev, *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014, s. 31; Küçük, a.g.e., s.198

³³³ Çölde Sayım, 24:17

³³⁴ Matta, 2:1-2/11

³³⁵ Küçük, a.g.e., s.200

³³⁶ Luka, 1: 5-24

heyecanlanır. Elizabet, Meryem'e "Kadınlar arasında kutsanmış bulunuyorsun, rahminin ürünü de kutsanmıştır." diye belirtir³³⁷. Bu olay, Yahya'nın kutsandığı ve ilk günahattan arındığı anlamına gelmektedir. Yahya, çocukluk ve gençlik dönemini Yahuda çölünde geçirmiştir. Bu dönemde gençleri eğitmiş, hayatının otuz yılını Yahudiliğe hizmet ederek geçirmiştir³³⁸.

Yahya, içinde yaşadığı Yahudi halkın dini inancı doğrultusunda, Ürdün Nehri civarında kendi cemaatini kurmuştur. Yahya'nın mesajlarında iki önemli unsur bulunmaktadır. Birincisi, halkın yargı gününe hazırlık yapma ve tövbe edip doğru yola girme daveti içermesidir. İkinci önemli unsur, halkı gelecek olan bir kişi konusunda "Benden sonra benden daha güçlü olan geliyor. Eğilip O'nun çarıklarının bağına çözmeye bile layık değilim. Ben sizi suyla vaftiz ettim, ama O sizi Kutsal Ruh'la vaftiz edecektir"³³⁹, "Yahya onlara şöyle yanıt verdi: Ben suyla vaftiz ediyorum, ama aranızda tanımadığınız biri duruyor. Benden sonra gelen O'dur. Ben onun çarığının bağına çözmeye bile layık değilim"³⁴⁰ sözleri ile uyarmasıdır. İncil yazarları, Yahya'nın İsa'yı müjdelediğini ve uygun ortamı hazırlamaya çalıştığını vurgularlar³⁴¹.

İncil'e göre, Yahya Erden nehrinde halkı vaftiz ederdi. Vaftiz sırasında İsa, vaftiz edilmek üzere Yahya'nın yanına gelir. Yahya İsa'ya engel olmak ister "Benim senin tarafından vaftiz edilmem gerekirken sen mi bana geliyorsun?"³⁴². İsa ise "Şimdilik buna razı ol! Çünkü doğru olan herşeyi bu şekilde yerine getirmemiz uygundur" karşılığını verir. Yahya, İsa'nın isteğine razı olarak İsa'yı vaftiz etmiştir. Vaftiz olduktan sonra sudan çıkan İsa, göklerin açılıp Tanrının ruhunun güvercin biçiminde üzerine konduğunu görür. Göklerden bir ses gelir "Sevgili Oğlum budur, O'ndan hoşnudum."³⁴³

Vaftiz sahnesinin ikonografik tasvirlerinde, akmakta olan Erden nehri ana betimlemedir. Nehrin ortasında İsa durmaktadır. Bazen belinde beyaz bir bez sarılı yarı çıplak bazen harmani ile betimlenir. Bazı ikonalarda sağ eli ile bazılarında iki eliyle

³³⁷ Luka, 1:39-42

³³⁸ Gamze Nayim, *Kapadokya Bölgesi Duvar Resimlerinde Vaftizci Yahya Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019, s. 8

³³⁹ Markos, 1:7-8

³⁴⁰ Yuhanna, 1:26-27

³⁴¹ Nayim, a.g.e., s.9

³⁴² Matta, 9:14

³⁴³ Matta, 9:17

suları kutsarken tasvir edilir. Vaftiz sahnelerinde İsa'nın ifadesi ciddidir. Yahya, ellerini İsa'nın başına doğru uzatarak betimlenir. Nehrin diğer tarafında çoğunlukla iki veya üç melek secde eder. Meleklerden biri İsa'nın kurulanması için kumaş parçası tutar. Sahnenin üstünde ise gökten gelen güvercin betimlenir. Gökte bir ışık huzmesi betimlenir. Bazı vaftiz sahnelerinde İsa, nehrin içinde değil platform üstünde durmaktadır. Yahya, farklı betimlemeler ile tasvir edilir. Sağ eli ile kutsar sol elinde asa veya çapa şeklinde haç tutmaktadır. Yahya'nın yüz ifadesi yabani ve saçları karışıktır. Sıklıkla üstünde yağ yeşili bir palyum ile betimlenir. Erken dönem tasvirlerinde yapılı tasvir edilirken Geç dönemde zayıf tasvir edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra, devetüyünden dize kadar inen bir kıyafet ile resmedilmeye başlanmış. Sakalları seyrek, ince uzun bıyıklıdır³⁴⁴.

Taksiyarihis Kilisesi'ndeki İsa'nın Vaftiz freski günümüze sağlam bir şekilde gelmiştir (Res.41). Ana apsis ile güney yan apsis arasında yer alan yarım niş içerisindeki freskte İsa'nın Vaftiz Sahnesi tasvir edilmiştir. Mavi zemin üstüne işlenen bu sahnede İsa, başında sarı hale ile ortada ve ayakta Erden Nehri'nin içinde durmaktadır. Sağında vaftizci Yahya, solunda ise elinde bez ile duran bir melek tasvir edilmiştir. Gökte, sarı renk ile bir ışık huzmesi içinden kutsal ruhu temsil eden beyaz güvercin çıkmaktadır. Freskin renkleri canlı ama perspektifi pek başarılı değildir. Freskin işlendiği alanın dar olmasından dolayı Yahya, nehir yanında çok az bir yeri kaplayan kayalıklar üstünde durmaktadır. Sağ eli İsa'nın başının üstünde onu kutsarken sol elinde ucu haç formlu asa tutmaktadır. İsa ellerini göğsünde birleştirmiştir. Melek Yahya'nın karşısında İsa'ya doğru elinde bez ile eğilerek beklemektedir. İsa'nın üstünde göğsünden aşağı sarkan beyaz bir harmani³⁴⁵ vardır. Meleğin sadece dizlerinden yukarısı betimlenmiş. Kanatları kahverengi, elinde tuttuğu bez parçası beyazdır. Yahya ise kahverengi devetüyünden yapılmış bir elbise üstüne yağ yeşili bir palyum giymektedir.

³⁴⁴ Evangelia Aleksandru Şarlak, *Post-Bizans Dönemi İstanbul Kiliselerinde Duvardan Bağımsız İkonalar*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001, s. 17-18,23

³⁴⁵ Harmani: Bütün vücudu saran, kolsuz ve bazen kukuletalı bir çeşit üst giysisi (TDK Sözlükleri: <https://sozluk.gov.tr/>) (e.t.18.04.2019).

3.4.12. Theotokos Meryem

Meryem, Kurtarıcı İsa'yı doğuran kadındır. Hristiyan dünyasında bu yönüyle saygınlık kazanan Meryem'e atfedilen unvanlar arasında en önemlisi, 431 Efes Konsili sonrası 'Theotokos' (Tanrı Anası) unvanıdır³⁴⁶. Başının iki yanında, isminin Yunanca kısaltmasından oluşan MP ΘV³⁴⁷ ile gösterilir.

Meryem resimlerinin kaynağının Doğu olduğu düşünülmektedir. Meryem'in Hristiyan sanatındaki asıl yeri İkonaklast(726-843) döneminden sonradır. Meryem, bu dönemden sonra kiliselerde ve özellikle apsis yarım kubbelerinde değişmez figür olmuştur. Meryem tek başına, Çocuk İsa ile birlikte ve yaşamı ile ilgili sahnelerde resmedilmektedir. Orta Bizans Döneminde sıklıkla Meryem'in hayatından sahneler resmedilmiştir³⁴⁸. Meryem'in anne olarak betimlendiği Meryem ve Çocuk İsa tasvirlerinde, anne ile çocuk arasındaki etkileşim aslında eylemler yoluyla izleyiciye aktarılmaktadır. Bizans Döneminde, 12. yüzyıldan sonra "Theotokos Meryem" tasviri gelişerek vurgulanmaya başlanır³⁴⁹. Meryem üzerinden İsa'nın insan olarak dünyaya geldiği vurgusu yapılmaktadır. Meryem, tasvirlerde başından ayakuçlarına kadar kapalı koyu renkli bir harmani giysisi ile betimlenir. Kucağındaki çocuk İsa, çoğunlukla altın renkli bir harmani ile tasvir edilir³⁵⁰.

Taksiyarhis Kilisesi apsis yarım kubbesinde Theotokos Meryem freski yer almaktadır (Res.42). Fresk oldukça yıpranmış durumdadır. Meryem'in üstündeki kahverengi harmani ve sol omzu ile alnındaki bekaret simgesi olan yıldız süslemesi rahatlıkla görülmektedir. Omuz kısmında yarım görünen haleden dolayı kucağında Çocuk İsa'nın olduğu söylenebilir.

³⁴⁶ Alev, a.g.e., s.48

³⁴⁷ MP ΘV, Tanrı Anası anlamına gelen Mi (e) ter Theau kısaltmasıdır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Spitzing, a.g.e., 227

³⁴⁸ Maria Vassilaki, Mother of God: Representations of the Virgin in Byzantine Art, Milan: Skira Editore, 2000, s.4-13

³⁴⁹ Alev, a.g.e., 52

³⁵⁰ Theotokos Meryem Tasviri hakkında ayrıntılı kaynak için bkz. Zekiye Tuçe Güngör, *Erken Hristiyanlık Dönemi Sanatında Meryem Ve Bazı Azizelerin Sanata Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

3.5.TAKSİYARHİS AYVALIK RAHMI M. KOÇ MÜZESİ VE MÜZEDE SERGİLENEN KOLEKSİYON ESERLER

Restorasyon sonrasında ‘‘Ayvalık Rahmi M. Koç Müzesi’’ olarak ziyarete açılan Taksiyarhis Kilisesi’nde sergilenmekte olan koleksiyon aslında Ankara’nın ilk sanayi müzesi olan Ankara Rahmi M. Koç Müzesi ve İstanbul Rahmi M. Koç Müzesi ile benzeri Şeklinde oluşturulmuştur. Bu koleksiyonda oldukça geniş bir yelpazeye yer verilmiştir.

Taksiyarhis Kilisesi’nin bulunduğu avlunun giriş kapısının sağında, Kilisenin kuzeybatısında yer alan müzeye giriş kapısının önünde bulunan bilet giŐesinden giriş bileti aldıktan sonra kuzeybatı kapısından kiliseye yani müzeye girilmektedir. Müzeye bu kapıdan giriş yapıldığı zaman kilisenin galeri katına çıkan narteks odalarına, bu odalardan yuvarlak kemerli açıklıklarla ise asıl mekâna gemektediriz.

Kilisenin naosuna yani ana mekâna, üstünde Yunus Peygamberin balığın ağzından çıkışını tasvir eden freskin bulunduğu kapıdan geçilir. Müzenin içerisinde sergilenen eserleri detaylı incelemek açısından özenli ve tertipli gezinti yolları oluşturulmuştur. Bu gezinti yolu giriŐten sola doğru baŐlamaktadır. Soldan da sağa doğru zikzak düzende devam etmektedir. Gezinti yolunun sağ ve solunda camekn içerisinde sergilenen eserler rahatlıkla incelenebilmektedir. Yapının her bir köŐesi sergilenen koleksiyon eserler ile deĐerlendirilmiŐtir.

Sergilenen eserlerin her biri farklı alanlarda toplanan koleksiyon parçalarıdır. Bilim aletleri kategorisinde pergel takımları, posta terazisi, barometre (Basınç lme aleti) gibi 19. yüzyılda kullanılan örnekleri sergilenmektedir. Yine aynı yıllarda kullanılan masaj aleti, solunum cihazı, hap kalıbı, tansiyon aleti, tansiyon aleti aksesuarları, ambu maskesi, kardiyografi cihazı, daha yakın yıllara ait oftalmoskop gibi sağlık aletleri de sergilenmektedir. Sergilenen eserler arasında 1900’l yıllara ait araba, bisiklet ve motosiklet mevcuttur. Farklı yıllara ait gemi maketleri de bu koleksiyonda önem taşımaktadır. Bebek arabaları, oyuncak bebekler, buharlı oyuncak makineler ve eski fotoğraf makineleri, 20. yüzyıla ait projeksiyon, karayolu araçları modellerini gösteren maketler, oyuncak taŐıtlar, raylı ulaşım modelleri, 20. yüzyıl at arabası modelleri, 1959 yılında piyasaya sürülen Barbie bebekler, dünya bebekleri koleksiyonu,

teneke Türk oyuncakları koleksiyonu, kiliseye hediye edilen ahşap kus kafesi, ahşap oyuncaklar, 1950 den çocuk scooter modeli, 1900 den üç tekerlekli ahşap çocuk bisikleti, özel bir yata ait dekorasyonlu pusula dolabı ve pirinç gemi dümeni gibi oldukça ilgi çekici ve farklı eserler sergilenen müze ziyarete değer durumdadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Alibey (Cunda) Adası'nda bulunan Taksıyarhis Kilisesi, ada içerisindeki kendi dönemine ait diğer yapılara göre daha ön planda ve boyut olarak da büyük tutulmuştur. Bunun nedeni ise adanın merkez kilisesi olmasıdır. Adadaki diğer yapılara baktığımızda daha çok tek nefli şapeller tarzında inşa edilmiştir. Kilise adadaki diğer yapılarla aynı malzeme ve üslupta yapılmıştır. Adanın merkez kilisesi olduğu için, adanın ortasında ve çevresindeki yapılara nazaran yüksek tutulmuştur. Kilisenin bu konumu birçok araştırmacı, gazeteci ve akademisyenler tarafından “Adanın kalbi”, “Cunda'nın Kalbi” ve “Cunda'nın Kalbi Taksıyarhis” gibi benzetmelere neden olmuştur.

Kendi döneminde etkili olan plan şemasında ve üslupta inşa edilmiştir. Yörenin malzeme ve mimari özelliklerini taşımaktadır. Taksıyarhis Kilisesi, sadece Ayvalık bölgesinde görülen kapalı yunan haçı planın farklı bir varyasyonu şeklinde inşa edilmiştir. Kendi döneminin özelliklerini bünyesinde barındırmaktadır.

Ege bölgesindeki Rum-Ortodoks kiliselerinin genel özelliklerine uyum sağlamaktadır. Serbest destekler kullanılmıştır. Haç kollarında beşik tonoz ve köşe odalar çapraz tonoz örtülüdür. Bölgede merkez kiliseler daha büyük ve görkemli yapılmıştır. Taksıyarhis Kilisesi de merkez kiliselerin özelliklerini taşıyan mimari üslupta yapılmıştır. Ayvalık merkezinde, merkezin beşinci yüksek kilisesi olarak aynı ismi taşıyan Taksıyarhis Kilisesi'ne baktığımızda, yine aynı boyutlarda yapıldığını fakat cephe düzenlerinde belirgin farklar olduğunu görmekteyiz. Plan tipleri olarak iki yapıda üç nefli ve üç apsisli formdadır. Ancak Ayvalık merkezdeki Taksıyarhis Kilisesi kapalı yunan haçı plan tipinde değildir. Her iki kilisenin orta nefi yan neflerden daha uzun ve yüksek tutulmuştur. Alibey (Cunda) Adası'ndaki Taksıyarhis Kilisesi'nin naosu neflere sekiz sütun ile ayrılmış iken Ayvalık merkez Taksıyarhis Kilisesi'ni altışar sütun ayırmaktadır. Kullanılan malzeme her iki yapıda benzerlik göstermektedir. Yine iki kilisede de yörenin ünlü sarımsak taşı kullanılmıştır. Apsisin olduğu doğu duvarında bakıldığında, Ayvalık Taksıyarhis Kilisesi'nde, apsisin iki yanında biri büyük biri küçük olmak üzere ikişer apsis nişi yerleştirilmişken Alibey (Cunda) Adasındaki Taksıyarhis Kilisesi'nde apsisin iki yanında apsisten küçük birer apsis nişi kullanılmıştır. Ayvalık Taksıyarhis kilisesinin narteksi Alibey (Cunda) Taksıyarhis Kilisesi'nin narteksinden farklı olarak 'U' biçiminde inşa edilmiştir. Yine de Ayvalık

Taksiyarhis Kilisesi, Alibey (Cunda) Taksiyarhis Kilisesinden daha az tahrip edilmiş ve daha özgün halde günümüze gelebilmiştir.

Taksiyarhis Kilisesi'nin inşası veya onarımı ile ilgili günümüzde herhangi bir belge veya bilgi bulunmamaktadır. Alibey (Cunda) Adası'nın merkezinde olduğu ve adanın merkez kilisesi olarak kullanıldığını bilmekteyiz. 19. yüzyıl Rum-Ortodoks kilisesidir.

Restorasyon öncesinde görüldüğü kadarıyla, Taksiyarhis kilisesi için herhangi bir onarma girişiminde bulunulmamıştır. Taksiyarhis Kilisesi, uzun süre kullanılmadığından ötürü bakımsız kalmıştır. Ayrıca geçirdiği tarihsel süreç içerisinde önemli depremlere de maruz kalmıştır. Kilisenin duvarlarında, desteklerinde ve örtü sisteminde derin çatlaklar oluşmuştu. Derz boşalması, taşlarda açılma, nemlenme, yosunlanma ve kireçlenmeler oluşmuştu. Kilisenin bazı bölümlerinde tuz birikimleri ve bitki oluşumları görülmekteydi. Zemin döşemesinde de kırılmalar ve bozulmalar mevcuttu. Kilisenin giriş merdivenlerinde yine çatlaklar ve çökmeler oluşmuştu. Bazı merdiven basamakları yerlerinden çıkmış durumdaydı. Kilisenin duvar resimleri dökülmüş, kazınmış ve silikleşerek bozulmuştu. 2003 yılında bölgede meydana gelen fırtına nedeniyle ciddi hasar gören kiliseyi, kapatarak herhangi bir yıkılma veya çökme durumuna karşı önlem alınmıştır. Yapının tuğla kısımları iklimsel dış etkiler ile (yağmur, güneş vb.) yok olma riski ile karşı karşıyaydı. Demir kapılarında paslanmalar oluşmuştu. Yapıdaki bu hasarlara rağmen, günümüze özgünlüğünü koruyarak ulaşmıştır.

Yıkılmaya yüz tutmuş Taksiyarhis Kilisesi, "Rahmi M. Koç Müzecilik ve Kültür Vakfı" tarafından aslına uygun restore edilerek, ülkemizin kültür mirasına kazandırılmıştır. Yıpranmış duvar resimleri uzman kişiler tarafından tespit edilmiş ve bu resimleri koruma önlemleri alınmış, temizlik işlemi yapılmış, çatlak enjeksiyonu işlemi gerçekleştirilmiş, süslemeleri özgün haline uygun restore edilmiş ve dış cephe karbon lifli polimer bir malzeme ile kaplanarak oldukça başarılı bir restorasyon süreci geçirmiştir. 22 aylık restorasyon sonrasında da Taksiyarhis Kilisesi, 31 Mayıs 2014 tarihinde "Ayvalık Rahmi M. KOÇ Müzesi" olarak ziyarete hazır hale getirilmiştir. Müzede sergilenen koleksiyon, Rahmi M. KOÇ Müzesi İstanbul ve Ankara Müzeleri'nin benzeri gibi yapılmıştır. Müzede sergilenen eserlerde; teneke

oyuncaklardan buharlı modellere, bebek arabalarından zaman ölçüm aletlerine, gemi maketi modellerinden günlük kullanım eşyaları olmak üzere geniş bir yelpazeye yer verilmiştir.

Alibey (Cunda) Adası'nda ki birçok yapının özgün işleve kavuşturularak korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması toplumsal ve kültürel zorunluluktur. Çünkü bu bölgedeki kiliseler aslında Bizans Kilise Mimarisinin devamı niteliğinde inşa edilmiş yapılardır. 19. yüzyılın içinde bulunduğu sanat ortamında, daha çok neoklasik bir üslup sergilenerken eserler inşa edilmiştir. Üstelik bu üslupla beraber yöresel üslupta birleşerek farklı ve kendine has bir mimari tutum ortaya çıkmıştır. Bu anıtsal yapılar Rum-Ortodoks kiliselerinin bölgedeki son temsilcileridir. Bu yüzden gerekli önlemler alınıp, gerekli değer verilerek bu tarihi değerlerin işlevini kaybetmeden gelecek kuşaklara aktarılması sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- ADAM Baki, *Karşılaştırmalı Dinler Tarihi*, İstanbul: MEB Yayınları, 2003
- AHUNBAY Metin, “Kilise”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.2, İstanbul: Yem Yayınevi, 1997, ss. 1010-1014
- AKA Doğan, *Ayvalık İktisadi Coğrafyası*, İstanbul: Ülkü Matbaası, 1994
- AKIN Berrin, *Kentli Ayvalık*, İstanbul: Graphis Matbaa, 2008
- AKURGAL Ekrem, *Anadolu Kültür Tarihi*, 17.b., Ankara: Başak Matbaacılık, 2005
- ALEKSANDRU Evangelia, *19. Yüzyılda İstanbul Rum Ortodoks Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996
- ALEKSANDRU ŞARLAK Evangelia, *Post-Bizans Dönemi İstanbul Kiliselerinde Duvardan Bağımsız İkonalar*, (Doktora Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001
- ALEV Ayten Önen, *Kappadokia Göreme Vadisinde Meryem Siklusu*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014
- ALTINDAL Aytunç, *Türkiye ve Ortodokslar*, 17.b., İstanbul: Alfa Yayınları, 2013
- ANGOLD Michael, *Konstantiniye 1453 Fetih/Düşüşü*, çev. Zeynep Rona, 2.b., İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2018
- ANONİM, *Anıtsal Bir Binanın Yeniden Hayat Buluşu*, İstanbul: Mataş Matbaacılık, 2014
- ANZERLİOĞLU Yonca, *Türkiye’de Ortodoks Türkler (XVI. yy.- XX.yy.)*, (Doktora Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2002

AREL Ayda, “Eski Eser Tahribatı ve Korunmasıyla İlgili Bazı Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih- Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.34, S1-2, Ankara: A.Ü. Yayını, 1990, ss. 317-324

ARI Kemal, *Büyük Mücadele ve Türkiye’de Zorunlu Göç (1923-25)*, 5.b. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014

ARIKAN Zeki, “1821 Ayvalık İsyanı”, *Belleten*, C.3, S.203, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1988, ss. 571-600

ARU, Kemal Ahmet, Özdeş GÜNDÜZ, *Ayvalık’ta Şehircilik Araştırmaları 1962-1963 Ders Yılı*, İstanbul: İTÜ Mimarlık Fakültesi Şehircilik Kürsüsü Yayınları, 1964

ASIMGİL Bedriye, Figen ERDOĞDU, “Tarihi Ayvalık Evleri Mimarisinde Bozulmaya Neden Olan Etkenlerin İncelenmesi”, *Erciyes Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.22, S.1, Erciyes: Erciyes Üniversitesi Yayını, 2013, ss. 49-60

ATİLLA Nedim, Nezih ÖZTÜRE, *Adabeyi (Dünden Bugüne Adım Adım Ayvalık)*, 2.b., İzmir: Öztüre A.Ş. Kültür Yayını, 2005

AUGUSTİNOS Gerasimos, *Küçük Asya Rumları*, çev. Devrim Evcı, Ankara: Dipnot Yayınları, 2013

AYDIN Mehmet, “Nyssâlı Aziz Gregorios”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, ss.253

AYDIN Mehmet, “Peavlus”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, ss. 603

AYDIN Mehmet, “Petrus”, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*, Konya: Nüve Kültür Merkezi Yayınları, 2005, ss. 611

AYDIN Mehmet, *Dinler Tarihine Giriş*, 7.b., Konya: Literatürk Academia Yayınevi, 2015

AYDIN Mehmet, *Hristiyan Kaynaklara Göre Hristiyanlık*, Ankara: Türk Diyanet Vakfı Yayınları, 2007

BALCIOĞLU Tahir Harimi, *Tarihte Edremit Şehri*, Balıkesir: Edremit Halkevi Yayınları, Balıkesir Matbaası, 1937

BALIKESİR İL YILLIĞI, Balıkesir: 1973, s.264;35

BARAN Abdülkadir, “Lelegler”, *İdol Arkeoloji Ve Arkeologlar Derneği Dergisi*, S.11, Ankara: Berkay Matbaacılık, 2001, ss.23-27

BAYLADI Derman, *Dinler Kavşağı Anadolu*, İstanbul: Say yayınları, 1998

BAYRAKTAR Bayram, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi*, Ankara: Kabalcı Yayınları, 2002

BEKSAÇ Engin, “Balıkesir İli, Ayvalık, Gömeç, Burhaniye, Edremit ve Havran İlçelerinde Pre ve Protohistorik Yerleşmeler Yüze Araştırması 1999”, *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı 2.Cilt*, C.18, S.2, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 2000, ss. 113-122

BEKTAŞ Cengiz, *Aiolya'nın Başkenti: Ayvalık*, İzmir: Mimarlar Odası İzmir Şubesi Yayını, 2009

BERGER Peter, “Desecularization of the World: A Global Review”, ed. Peter Berger, *Desecularization of the World: Resurgent and World Politics*, Washington: Ethics and Public Policy Center, 1999, ss. 1-18

BOZKURT Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Altında Gayri Müslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu (1839-1914)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1996

BUDAK Dursun, *Anadolu'da Yaşamış Aziz Ve Azize Hayatlarının Dinler Tarihi Açısından Değerlendirilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012

BUĞDAYCI Atilla, *Kuran-ı Kerim'e Göre Üç Semavi Din*, (Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007

BUCHWALD Hans, *Form, Style and Meaning in Byzantium Architecture*, Brookfield: Ashgate/Variorum Publishing, 1999

BÜKEN CANTİMUR Burcu, *Tarihi Kentlerin Canlandırılmasına Yönelik Sürdürülebilir Yönetim Stratejileri: Balıkesir-Ayvalık Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011

CARR-GOMM Sarah, *The Hutchinson Dictionary Of Symbols In Art*, Oxford: Helicon in Association with Duncan Baird Publisher, 1995

CLASQUÍN-JOHNSON Michel, “The Centuries-Old Dialogue Between Buddhism and Christianity”, *Acta Theologica*, Vol:29, No:2, Africa: African Journal Publishing, 2009, ss. 1-13

CONDOLO Lucio, *En samimi Dostlarımız Bazı Azizlerin Hayatı*, çev. Özcan ÇANLI, İstanbul: Orhan Basımevi, 1988

CUTLER Anthony, *Imagery and Ideology in Byzantine Art*, Hampshire: Variorum, 1992

DAGRON Gilbert, *Konstantinopolis Hipodromu: Oyunlar, Halk ve Politika*, İstanbul: Sel Yayıncılık, 2012

DARKOT Besim, Metin TUNCEL, *Ege Bölgesi Coğrafyası*, 3.b., İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları, Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1995

DEMİRCİ Kürşat, “Hıristiyanlık”, *İslam Ansiklopedisi*, C.17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988

DOĞAN Güner, *İngiliz Ve Fransız Seyyahlara Göre 17. Ve 18. Yüzyıllarda Ege Adaları (Midilli, Sakız, Sisam, Rodos) Ve Çevresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008

ECO Umberto, *Ortaçağ: Barbarlar, Hıristiyanlar, Müslümanlar*, çev. Leyla Tonguç Basmacı, 2.b., İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım, 2014

EKİN Cemal, *Kayseri, Kayabağ Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005

ELLIOTT J.K., *The Apocryphal Jesus: Legends Of The Early Church*, NewYork: Oxford University Press, 2008

ERCAN Yavuz, “Türkiye’de XV. ve XVI. yy.da Gayrimüslimlerin Hukuki, İçtimai ve İktisadi Durumu”, *Belleten*, C.47, S.188, 2.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003, ss.1119-1149

ERCAN Yavuz, *Osmanlı İmparatorluğunda Bazı Sorunlar ve Günümüze Yansımaları*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 2002

ERDEM Ayten, Rabia ÖZAKIN, Uzay YERGÜN, “Ayvalık (Balıkesir) Alibey/Cunda Adası Kentsel Mimarlık Envanteri 2005-2006”, *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, S.6., Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2007, ss. 77-97

ERİM Hıfzı, *Ayvalık Tarihi*, Ankara: Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O., 1948

EROL Arman Özgür, *Ege Bölgesi Rum Ortodoks Kiliseleri*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003

EYİCE Semavi, *Son Devir Bizans Mimarisi: İstanbul’da Palaiologoslar Devri Anıtları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1963

FRESTON Paul, “Globalization, Religion and Evangelical Christianity: A Sociological Meditation from the Third World”, *Interpreting Contemporary Christianity: Global Processes and Local Identities*, ed. Ogbu Kalu, Alain Low, USA: William B. Eerdmans Publications, 2007, ss. 24-51

GÖKTÜRK İçim Bengisu, *Bizans Sanatında Zambak (Fleur-De-Lis) Motifi*, (Yüksek Lisans Tezi), Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

GÜNAL ÖDEN Zerrin, *Karası Beyliği*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999

GÜNDOĞMAZ İPEK Gülay, *Ayvalık Kent Merkezi’ndeki Kiliselerin İncelenmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2003

GÜNDÜZ Şinasi, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004

GÜNDÜZ Şinasi, “Basilius”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 2.b., Ankara: Vadi Yayınları, 2017, ss. 60

GÜNDÜZ Şinasi, “Petrus”, *Din ve İnanç Sözlüğü*, 2.b., Ankara: Vadi Yayınları, 2017, ss. 305

GÜNGÖR Zekiye Tuçe, *Erken Hristiyanlık Dönemi Sanatında Meryem Ve Bazı Azizelerin Sanata Yansıması Üzerine Bir Değerlendirme*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

HALDON John, *Byzantium in the Seventh Century, The Transformation of a Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990

HALDON John, *Bizans Tarih Atlası*, çev. Ali Özdamar, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2007

HANÇERLİOĞLU Orhan, *Dünya İnançları Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2000

HARMAN Ömer Faruk, “Yunus”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 2013, ss. 597-599

HASLUCK Frederick William, *Cyzicus*, Cambridge: Cambridge University Press, 1910

Heredotos, *Heredot Tarihi*, çev. Müntekim Ökmen, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1983

İbn Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, çev. A. Sait Aykut, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000

İLTER Fügen, “Bazı Örneklerle Osmanlı Dönemi Mimarlığında XIX. Yüzyıl Ege Bölgesi Kiliseleri: Gökçeada (İmroz)-Ayvalık-Selçuk’Şirince (kırkica) Köyü”, *XI. Türk Tarih Kongresinden Ayır Basım*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1994, ss. 1988-2000

JENSEN Robin Margaret, *Understanding Early Christian Art*, London: Routledge Press, 2000

JOWETT William, *Christian Researches In The Mediterranean From MDCCCXV To MDCCCXX In Furtherance Of The Objects Of The Church Missionary Society*, 2.b., London: R. Watts Published, 1822

KARACA Zafer, *İstanbul'da 1453 Sonrası İnşa Edilen Kiliseler*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992

KARACA Zafer, *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, 4.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2006

KARACHRİSTOS Ioannis, "Ayvalık (Cydoniae)", *Encyclopedia of the Hellenic World*, Athens: Asia Minor, 2003

KAYMAZ Yunus, *Konstantin Ve Hıristiyanlık*, (Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014

KAZHDAN Alexander, "Archangel", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, ss. 155

KAZHDAN Alexander, "Jonah", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, ss.1071

KAZHDAN Alexander, "Michael", *The Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford: Oxford University Press, 1991, ss. 1360-1361

KILIÇ Canan, *Bizans Mimarlığında Kapalı Yunan Haçı Plan Şeması*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

KISTIR Mehmet Rafet, Duygu KURTOĞLU, "Geleneksel Konut Mimarisinin Sürdürülebilirlik Bağlamında İncelenmesi: Ayvalık ve Oxford Evleri Örneği", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, C.9 S.1, Burdur: M.A.E.Ü. Yayını, 2018, ss. 83-90

KIYAK Aslı, *Kentin Biçimsel Ve Mekânsal Kurgusunun Çözümlemesine Dair Bir Yöntem Önerisi Ve Ayvalık Örneği*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 1997

Κόντογλου , Φώτης , Το Αίβαλι η Πατρίδα Μου , Αθήνα : Εκδοσεις Παπαδημητρίου , 1962

KONDOGLOU Fotis, *Orthodox Iconography Of*, 4.b., Athens: Papadimitriou, 2000

Κοντογιάννης Παντελης, *Γεωγραφία της Μικρας Ασίας* , Αθήνα: Σύλλογος Προς Διαδόσιν Ωφελιμων Βιβλίων, 1921

KRAUTHEIMER Richard, *Early Christian and Byzantine Architecture*, London: Pelican Press, London.1975

Kutsal Kitap Eski ve Yeni Ahit: Tevrat, Zebur (Mezmurlar) ve İncil, İstanbul, 1997

KÜÇÜK Mehmet Alparslan, “İsa’nın Doğumu-İkonografi İlişkisi Üzerine”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.22., S.55., İstanbul: Motif Yayıncılık, 2019, ss.181-212

MACGREGOR Geddes, *Dictionary of Religion and Philosophy*, , New York: Paragon House 1989

MANGO Cyril, *Bizans Mimarisi*, çev. Mine Kadiroğlu, Ankara: Rekmay Yayıncılık, 2006

MANGO Cyril, *Bizans Yeni Roma İmparatorluğu*, çev. Gül Çağalı Güven, 3.b., İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016

MANTRAN Robert, *XVI. Ve XVII. Yüzyılda İstanbul'da Gündelik Hayat*, çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul: Eren Yayıncılık, 1991

MATHEWS Thomas, *The Byzantine Churches of Istanbul: A Photographic Survey*, London: Pennsylvania State University Press, 1976

MERCANGÖZ Zeynep, “Bizans’ın Son Yıllarında Balıkesir Yöresi”, *Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Sempozyumu: Bildiriler 18-20 Ekim 2004*, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Yayınları, 2005, ss. 46-72

MİLLAS Herkül, “Rumlar”, *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, ss. 360-368

MOFFETT Samuel Hugh, *A History of Christianity in Asia: Beginnings to 1500*, Maryknoll, New York: Orbis Books, 1998

MÜLLER-WIENER Wolfgang, İstanbul’un Tarihsel Topografyası Çev. Ülker Sayın, 4.b., İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2016

NAKRACAS Georgios, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, çev. İbrahim Onsunoglu, İstanbul: Kitabevi, 2005

NAYİM Gamze, *Kapadokya Bölgesi Duvar Resimlerinde Vaftizci Yahya Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

NES Solrunn, *Mystical Language of Icons*, 2.b., USA: Eerdmans Publishing, 2009

NORWICH John, *Bizans*, çev. Hamide Koyukan, İstanbul: Kabalcı Yayınları, 2013

OLGUN İnci, Kumru ÇILGIN, Derya ALTINER, Esra TURGUT, Meryem ERGÜN, Timuçin Kaan MANCO, *2 Yaka 1 Coğrafya: Ayvalık ve Lesbos Kırsalı*, İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2018

OLGUNLU Ali Canip, *Ana Tanrıça’dan Mevlana’ya*, İstanbul: Karakutu Yayınları, 2010

ORTAYLI İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (1840-1880)*, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2018

OSTROGORSKY Georg, *Bizans Devleti Tarihi*, çev. Fikret Işıltan, 7.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2011

OUSPENSKY Leonid, Vladimir LOSSKY, *The Meaning of Icons*, New York: St Vladimirs Seminary Press, 1999

ÖTÜKEN Yıldız, “Selime Derviş Akın Kilise Ve Mezar Odası”, *Suut Kemal Yetkin’e Armağan*, (Hacettepe Armağan Dizisi: 1) Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1948, ss. 293-316

ÖZDEN Filiz, *Bitek Kent: Balıkesir*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003

PEHLİVAN Gülçin, *Kappadokia Kiliselerindeki Melek Tasvirleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005

PEKAK Sacit, “Güzelyurt'ta (Gelveri) Bulunan Bizans/Post-Bizans Dönemi Kiliseleri 1”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C.10, S.2, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1993, ss. 123-160

PEKAK Sacit, “Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler”, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, C.26, S.2, Ankara: ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayınları, 2009, ss. 249-277

PEKAK Sacit, "Kappadokia'da Bizans Dönemine Ait Haç Planlı İki Kilise", *Sanat Tarihi Dergisi*, C.17, S.2, İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2010, ss. 85-113

PEKAK Sacit, Durmuş GÜR, “İsa'nın Doğumu”, *Sanat Tarihi Dergisi*, C.24., S.2., İzmir: Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2015, ss.175-226

Piri Reis, *Kitab-ı Bahriyye Denizcilik Kitabı*, İstanbul: Tercüman Yayınları, 1973

PLINIUS, *Historia Naturalis*, Trans. H. Rackham, Cambridge: Harvard University Press, 1938

POLAT Kemal, *Katolik Hristiyanlıkta Azizlik ve Azizler*, Ankara: Salkımsöğüt Yayınları, 2008

PSARROS Dimitri, “Ayvalık’ın (Kydonies) Kent Tarihi” ,*Ege’nin İki Yakası-I Ayvalık Kent Tarihi Çalışmaları Sempozyumu*, Ayvalık: Basılmamış Bildiri Kitabı, 2004, ss.1-9

RAMSEY William Mitchell, *Anadolu’nun Tarihi Coğrafyası*, çev. Mihri Pektaş, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1960

RUNCİMAN Steven, *Sanat Tarihi Konferansı Metni*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1944

SABAN Deniz, *Ayvalık’ta Camiye Dönüştürülmüş Üç Xix. Yüzyıl Kilisesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010

SAKİN Orhan, *Osmanlı’da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, İstanbul: Ekim Yayınları, 2008

SAKKARİ Yorgi, *Ayvalık Tarihi*, çev. Macit Uygur, Ankara: Güney Matbaacılık,1948

SARKIÇOĞLU Ekrem, *Başlangıçtan Günümüze Dinler Tarihi*, 2.b., Isparta: Fakülte Kitabevi, 2002

SCHNEIDER Alfons Maria, “XV. Yüzyılda İstanbul’un Nüfusu”, *Belleten*, C.16, S.61, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1952, ss. 35-48

SEL Sibel, Levent KURAN, *Hristiyanlık Tarihi*, İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları, 2004

SERDAR Murat, “Semavi Dinlerde Dört Büyük Melek (Cebrail, Mikail, İsrail, Azrail)”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S.13/2, Elazığ: Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2008, ss. 227-245

SEVİN Veli, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası I*, 3.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2016

SÖZEN Metin, Uğur TANYELİ, *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1994

SPITZING Günter, *Lexikon byzantinisch-christlicher Symbole*, München: Diederichs Verleger, 1989

STEPHENSON Paul, *Büyük Konstantin*, çev. Gürkan Engin, İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları, 2016

Strabon, *Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika: XII-XIII-XIV)*, çev. Adnan Pekman, İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2000

ŞERİFAKİ Kerem, *Conservation Problems Of Historic Wall Paintings Of Taxiarchis Church In Cunda, Ayvalık*, (Master Of Science), İzmir: İzmir Institute of Technology, 2005

TALBOT RICE David, *Art of the Byzantine Era*, London: Thames&Hudson, 1963

TEMİZTÜRK Halil, “Kapadokyalı Bir Kilise Babası: Aziz Basil ve Hıristiyanlığın Şekillenmesine Etkisi”, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3., S.1., Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2016, ss. 35-61

TIMOTHY Gregory, *Bizans Tarihi*, çev. Esra Ermert, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008

TOYNBEE Arnold, *The western question in Greece and Turkey*, (A Study In The Contact Of Civilisations), New York: Houghton Mifflin Company, 1970.

TURAN Gönenç, *Mübadelede Ayvalık*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 2008

UMAR Bilge, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, 5.b., İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, “Karasi-oğulları”, *İslam Ansiklopedisi*, C.6, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1977, ss. 331-335

UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri*, C.2, 4.b., Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988

VASİLİEV Alexander, *Bizans İmparatorluğu Tarihi*, çev. Arif Müfid Mansel, Ankara: Maarif Matbaacılık, 1943

VASSİLAKİ Maria, *Mother of God: Representations of the Virgin in Byzantine Art*, Milan: Skira Editore, 2000

WALTER Christopher, *The Iconography of Constantine the Great Emperor and Saint*, Rome: Alexandros Press, 2006

WOLFGANG Müller Wiener, *İstanbul'un Tarihsel Topografyası*, çev. Ülker Sayın, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2001

WOODHEAD Linda, "Christianity", *Religions in the Modern World*, ed. Linda Woodhead, New York: Routledge, 2005, ss. 177-209.

YAMAN KOCADAĞLI Aylin, "Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Ayvalık", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Dergisi*, D.3, S.22, İstanbul: İ.Ü. Yayını, 2011, ss. 89-131

YENEN Mehmet, "Kiliseler", *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul: Kültür Bakanlığı ve Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1994, ss. 18-21

YILDIRIM Suat, *Mevcut Kaynaklara Göre Hıristiyanlık*, 2.b., Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, 1988

YILDIZ Hasan, *Ortadoğu'da Dinler Üzerine Bir Araştırma (Yahudilik-Hıristiyanlık-İslamiyet)*, (Yüksek Lisans Tezi), Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008

YILDIZ Meryem, *Anadolu'da Bizans Dönemi Duvar Resimlerinde I. Constantinus Ve Helena İle Beraber Gerçek Haç Betimlemeleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2019

YILMAZ Elif, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Ayvalık*, (Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005

YILMAZ Lale, “Bizans Sanatında Yunus (Jonah) Ve Yunus Sembolü Üzerine”,
Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C.9, S.44, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi
Yayımları, 2016, ss. 757-761

YORULMAZ Ahmet, *Ayvalık'ı Gezerken*, 8.b., İstanbul: Dünya Yayıncılık,
2005

Web Kaynakları

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=HARMAN%C4%B0> . (e.t.18.04.2019)

<https://sozluk.gov.tr/?kelime=din%20k%C3%BCIt%C3%BCr%C3%BC>.

(e.t.11.12.2019)

RESİM LİSTESİ

Resim 1: Kentin gelişimini tamamladığı dönem: Ayvalık, 1992 (Psarras,2004).

Resim 2: Ayvalık ve Cunda Adası'nın günümüzde uydudan genel görüntüsü.

Resim 3: Taksiyarhis Kilisesi.

Resim 4: Restorasyon Öncesi kilisenin yıpranmış hali (Anonim,2014).

Resim 5: Taksiyarhis Kilisesi Planı (çizim: A. Özgür EROL, 1996).

Resim 6: Taksiyarhis Kilisesi'nin avlusuna girişi sağlayan anıtsal kapı.

Resim 1: Taksiyarhis Kilisesi'nin batıda olan yükseltilmiş girişi.

Resim 8: Taksiyarhis Kilisesi'nin Kuzey cephesi.

Resim 9: Taksiyarhis Kilisesi'nin Güney cephesi (kilisenin konumu cephenin fotoğraf çekimine uygun olmadığı için, kilise içerisinde müzede sergilenen kilisenin minyatürünün güney cephesinin fotoğrafını çektim).

Resim 10: Güneybatı köşesindeki çan kulesi

Resim 11: Taksiyarhis Kilisesi batı cephesi

Resim 12: Taksiyarhis Kilisesi'nin içeriden genel görünüşü.

Resim 13: Taksiyarhis Kilisesi'nin içinden tavana bakış.

Resim 14: Taksiyarhis Kilisesi'nin Doğu Duvarının Apsislerinin Kilise içerisindeki minyatürden görüntüsü. (Kilisenin konumu cephenin fotoğraf çekimine uygun olmadığı için, kilise içerisinde müzede sergilenen kilisenin minyatürünün doğu cephesinin fotoğrafını çektim)

Resim 15: Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsinin dış cephesindeki pencere.

Resim 16: Taksiyarhis Kilisesi'nin apsinin çıkıntısında bulunan pencere ve üstündeki Latin haçı.

Resim 17: Galeri katına çıkan kuzeydeki sarmal merdiven

Resim 18: galeri katından sonra devam ederek çan kulesine çıkışı sağlayan güneydeki sarmal merdiven

Resim 19: Kilise içerisindeki süslemelerin genel görünümü ve sütun başlıkları

Resim 20: Kilisenin tonozlarında bulunan süsleme.

Resim 21: Batı girişinin kuzeyinde bulunan kapının üstündeki günümüze gelmeyen madalyon süslemesi

Resim 22: Taksiyarhis Kilisesi'nin iç kuzey cephesindeki dışa taşkın bölümde yer alan freskler.

Resim 23: Taksiyarhis Kilisesi'nin iç güney cephesindeki dışa taşkın bölümde yer alan freskler.

Resim 24: Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsisinde bulunan freskler.

Resim 25: Ana apsis ile yan apsisler arasında bulunan yarım yuvarlak nişler.

Resim 26: Pantokrator İsa tasvirinin olduğu düşünülen güney yarım kubbesi

Resim 27: Taksiyarhis Kilisesi'nin Kuzey yarım kubbesi

Resim 28: Taksiyarhis Kilisesi'nin yarım kubbelerini birleştiren köşe kenarlarında bulunan Serafim Melek'ini tasvir eden fresk.

Resim 29: Taksiyarhis Kilisesi kubbe kasnağında bulunan fresk dizisi ve pandantif kollarında bulunan yuvarlak çerçeveli freskler.

Resim 30: Kilisenin üst örtüsünün haç kollarında bulunan niş görünümlü süsleme dizisi

Resim 31: Hz. Yunus'un balığın ağzından karaya çıkışını tasvir eden fresk.

Resim 32: Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Mikail meleği tasvir eden fresk.

Resim 33: Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Cebrail meleği tasvir eden fresk.

Resim 34: Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Azize Helena'yı tasvir eden fresk

Resim 35: Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Aziz Konstantin'i tasvir eden fresk.

Resim 36: Aziz Petrus freski

Resim 37: Aziz Basileios freski

Resim 38: Aziz Pavlus freski

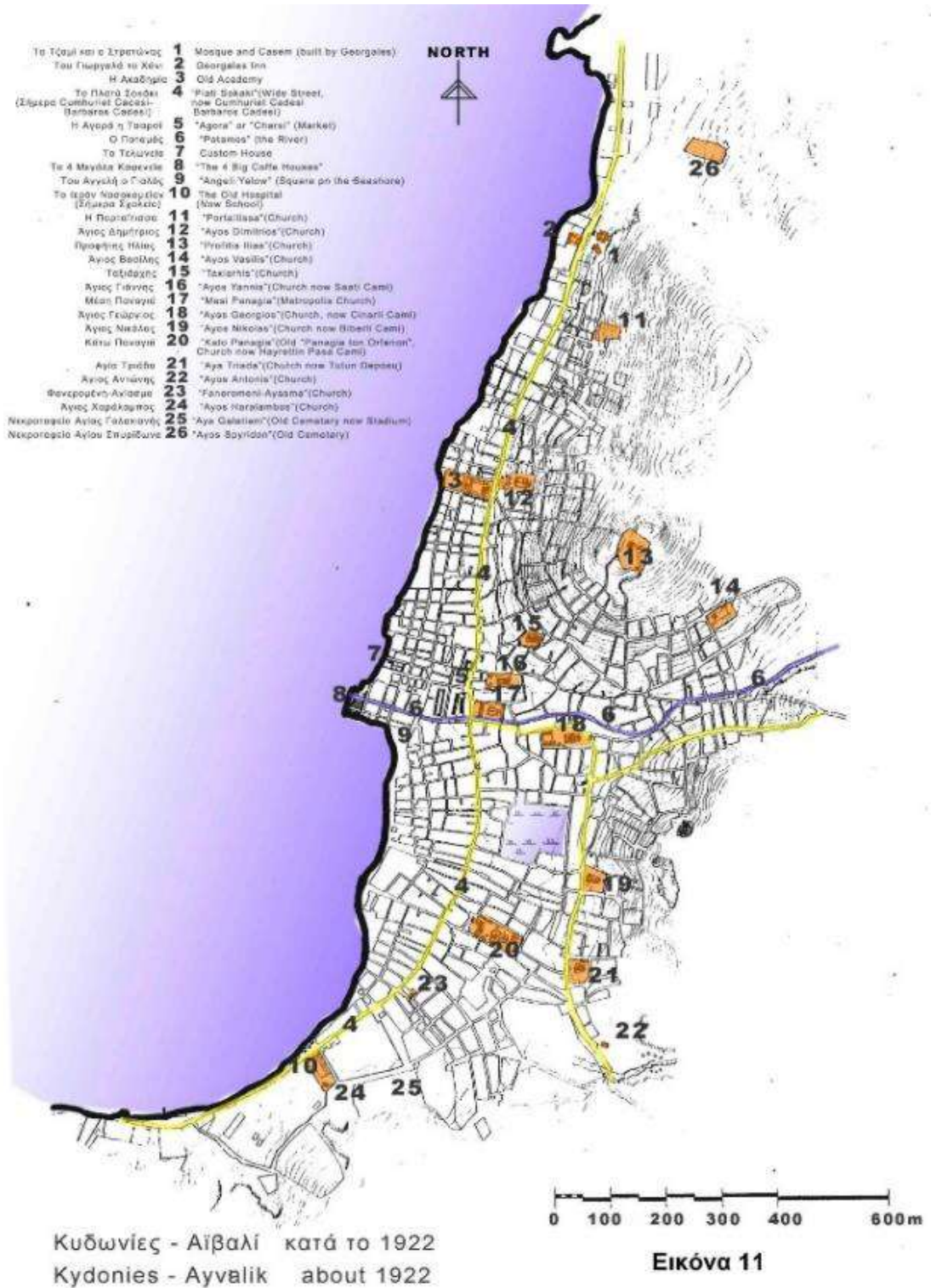
Resim 39: Aziz Gregorios freski

Resim 40: Taksıyarhis Kilisesi'nin ana apsisinin kuzeyindeki niş içinde yer alan Hz. İsa'nın doğumunu tasvir eden fresk.

Resim 41: Taksıyarhis Kilisesi'nin ana apsisinin güneyindeki niş içinde yer alan Hz. İsa'nın vaftiz sahnesini tasvir eden fresk.

Resim 42: Taksıyarhis Kilisesi'nin apsis yarım kubbesindeki THEOTOKOS MERYEM tasvirli fresk.

RESİMLER

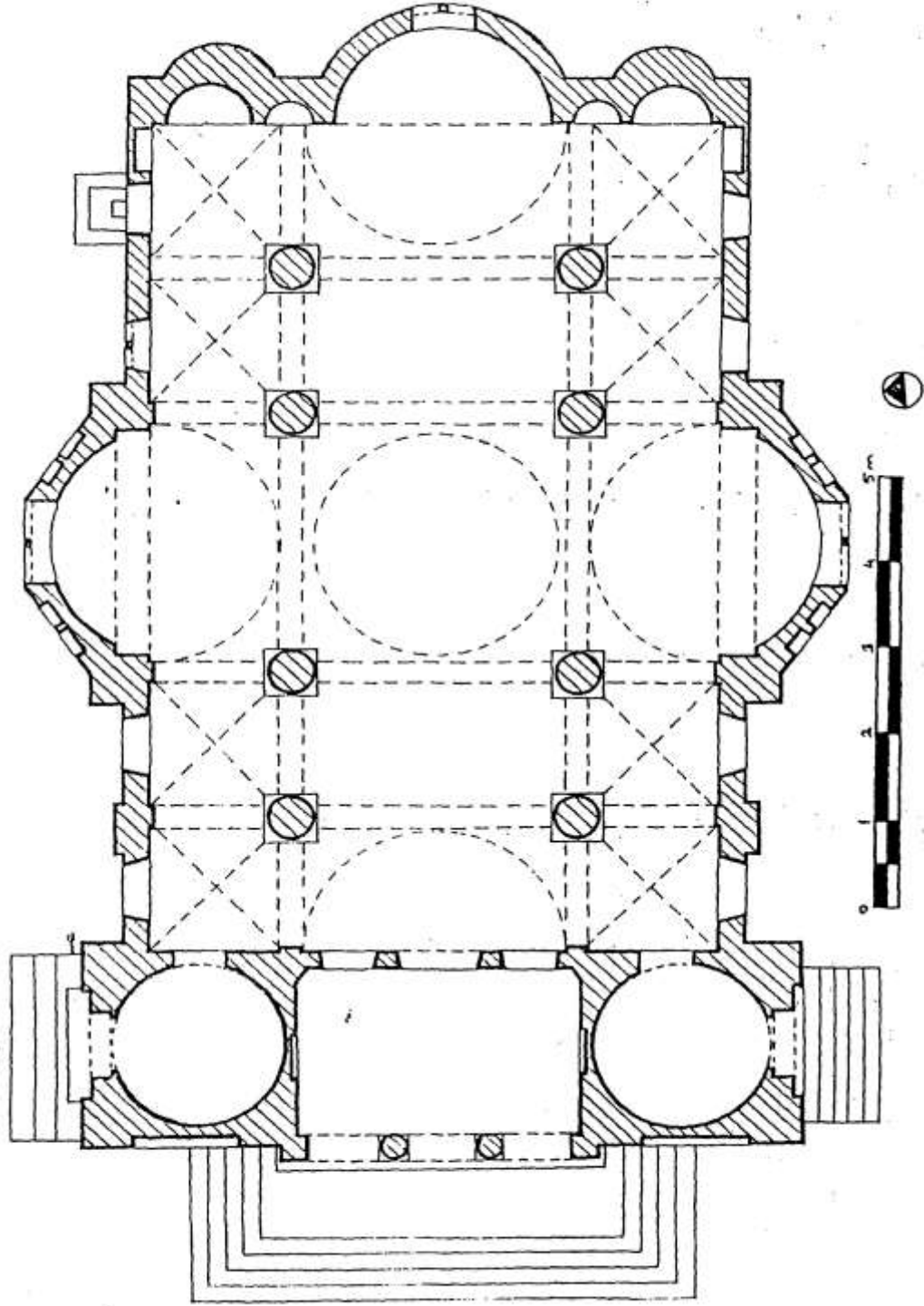
Resim 1: Kentin gelişimini tamamladığı dönem: Ayvalık, 1922 (Psarras,2004)

Resim 3: Taksiyarhis Kilisesi.

Resim 4: Restorasyon Öncesi kilisenin yıpranmış hali (Anonim,2014).

Resim 5: Taksiyarhis Kilisesi Planı (çizim: A. Özgür EROL, 1996).

Resim 6: Taksiyarhis Kilisesi'nin avlusuna giriŖi sağlayan anıtsal kapı.

Resim 2: Taksiyarhis Kilisesi'nin batıda olan yükseltilmiş girişi.

Resim 8: Taksiyarhis Kilisesi'nin Kuzey cephesi.

Resim 9: Taksyiarhis Kilisesi'nin Güney cephesi (kilisenin konumu cephenin fotoğraf çekimine uygun olmadığı için, kilise içerisinde müzede sergilenen kilisenin minyatürünün güney cephesinin fotoğrafını çektim).

Resim 10: Güneybatı köşesindeki çan kulesi

Resim 11: Taksiyarhis Kilisesi batı cephesi

Resim 12: Taksiyarhis Kilisesi'nin içeriden genel görünüşü.

Resim 13: Taksiyarhis Kilisesi'nin içinden tavana bakış.

Resim 14: Taksiyarhis Kilisesi'nin Doğu Duvarının Apsislerinin Kilise içerisindeki minyatürden görüntüsü. (Kilisenin konumu cephenin fotoğraf çekimine uygun olmadığı için, kilise içerisinde müzede sergilenen kilisenin minyatürünün doğu cephesinin fotoğrafını çektim)

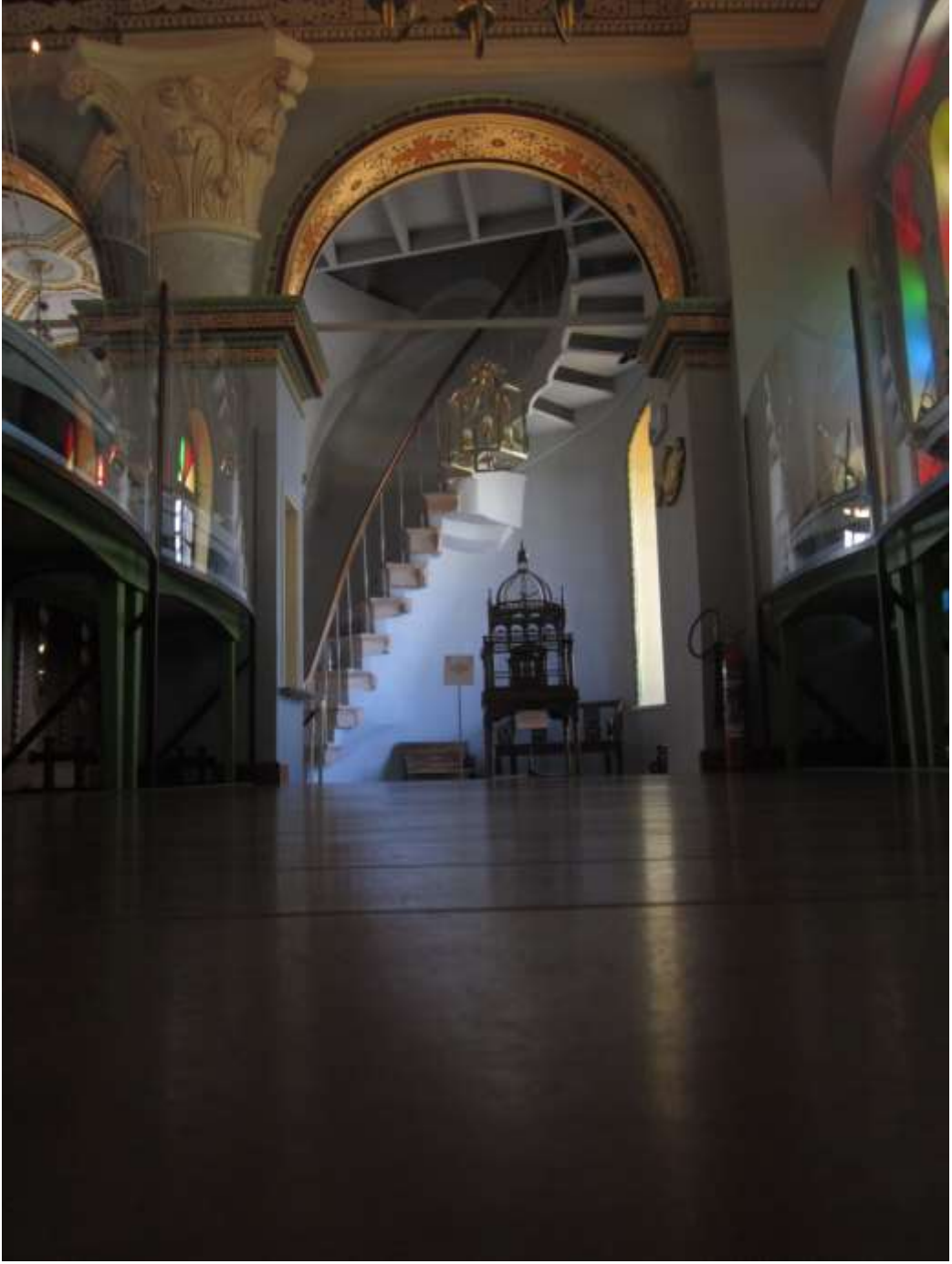
Resim 15: Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsinin dış cephesindeki pencere.

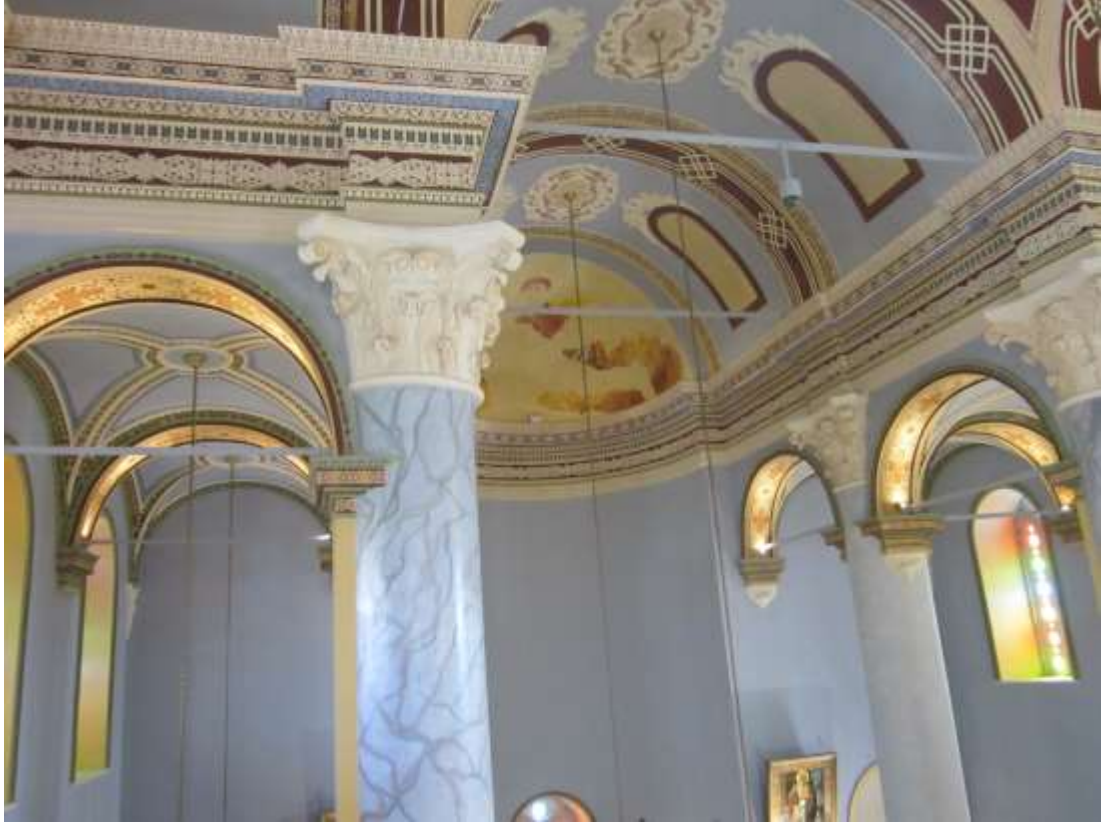
Resim 16: Taksiyarhis Kilisesi'nin apsinin ıkıntısında bulunan pencere ve üstündeki Latin haçı.

Resim 17: Galeri katına çıkan kuzeydeki sarmal merdiven

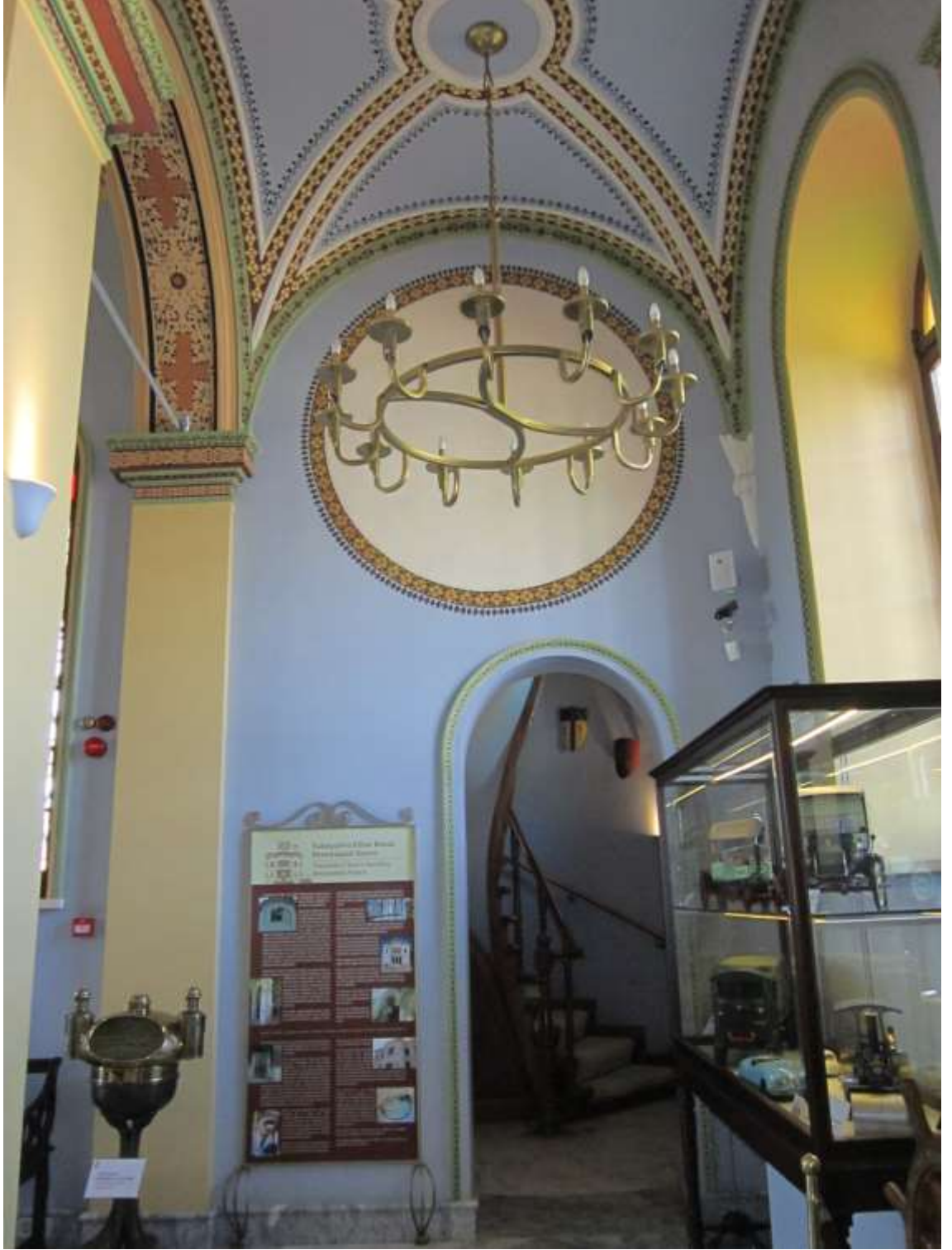
Resim 18: galeri katından sonra devam ederek an kulesine çıkışı sağlayan güneydeki sarmal merdiven

Resim 19: Kilise içerisindeki süslemelerin genel görünümü ve sütün başlıkları

Resim 20: Kilisenin tonozlarında bulunan süsleme.

Resim 21: Batı girişinin kuzeyinde bulunan kapının üstündeki günümüze gelmeyen madalyon süslemesi

Resim 22: Taksiyarhis Kilisesi'nin iç kuzey cephesindeki dışa taşkın bölümde yer alan freskler.

Resim 23: Taksiyarhis Kilisesi'nin iç güney cephesindeki dışa taşkın bölümde yer alan freskler.

Resim 24: Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsinde bulunan freskler.

Resim 25: Ana apsis ile yan apsisler arasında bulunan yarım yuvarlak nişler.

Resim 26: Pantokrator İsa tasvirinin olduğu düşünölen güney yarım kubbesi

Resim 27: Taksiyarhis Kilisesi'nin Kuzey yarım kubbesi

Resim 28: Taksiyarhis Kilisesi'nin yarım kubbelerini birleştiren köşe kenarlarında bulunan Serafim Melek'ini tasvir eden fresk.

Resim 29: Taksiyarhis Kilisesi kubbe kasağında bulunan fresk dizisi ve pandantif kollarında bulunan yuvarlak çerçevesli freskler.

Resim 30: Kilisenin üst örtüsünün haç kollarında bulunan niş görünümlü süsleme dizisi

Resim 31: Hz. Yunus'un balığın ağızından karaya çıkışını tasvir eden fresk.

Resim 32: Taksyiarhis Kilisesi'ndeki Mikail meleği tasvir eden fresk.

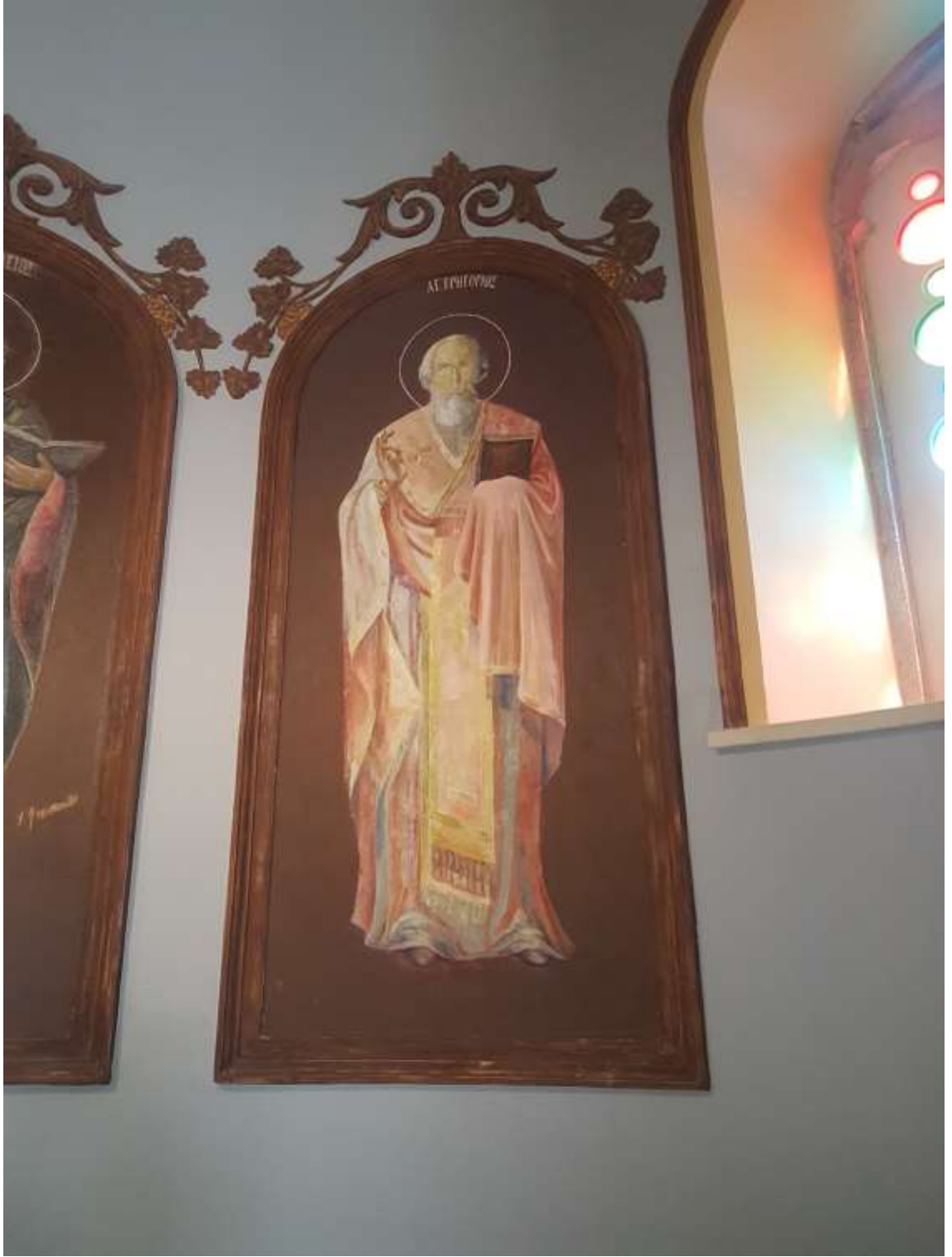
Resim 33: Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Cebrail meleği tasvir eden fresk.

Resim 34: Taksyarhis Kilisesi'ndeki Azize Helena'yı tasvir eden fresk

Resim 35: Taksiyarhis Kilisesi'ndeki Aziz Konstantin'i tasvir eden fresk.

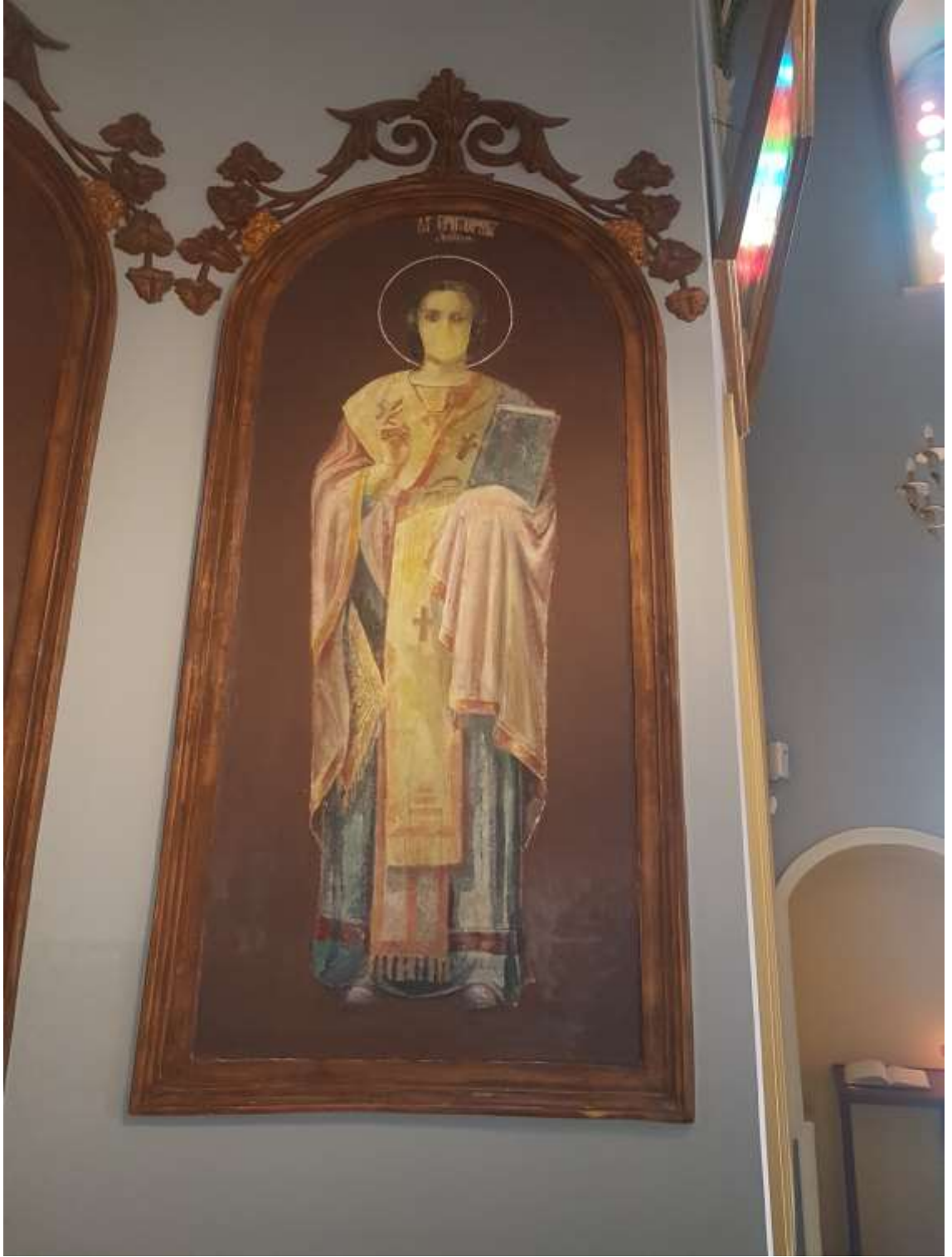
Resim 36: Aziz Petrus freski

Resim 37: Aziz Basileios freski

Resim 38: Aziz Pavlus freski

Resim 39: Aziz Gregorios freski

Resim 40: Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsisinin kuzeyindeki niş içinde yer alan Hz. İsa'nın doğumunu tasvir eden fresk.

Resim 41: Taksiyarhis Kilisesi'nin ana apsisinin güneyindeki niş içinde yer alan Hz. İsa'nın vaftiz sahnesini tasvir eden fresk.

Resim 42: Taksiyarhis Kilisesi'nin apsis yarım kubbesindeki THEOTOKOS MERYEM tasvirli fresk.